

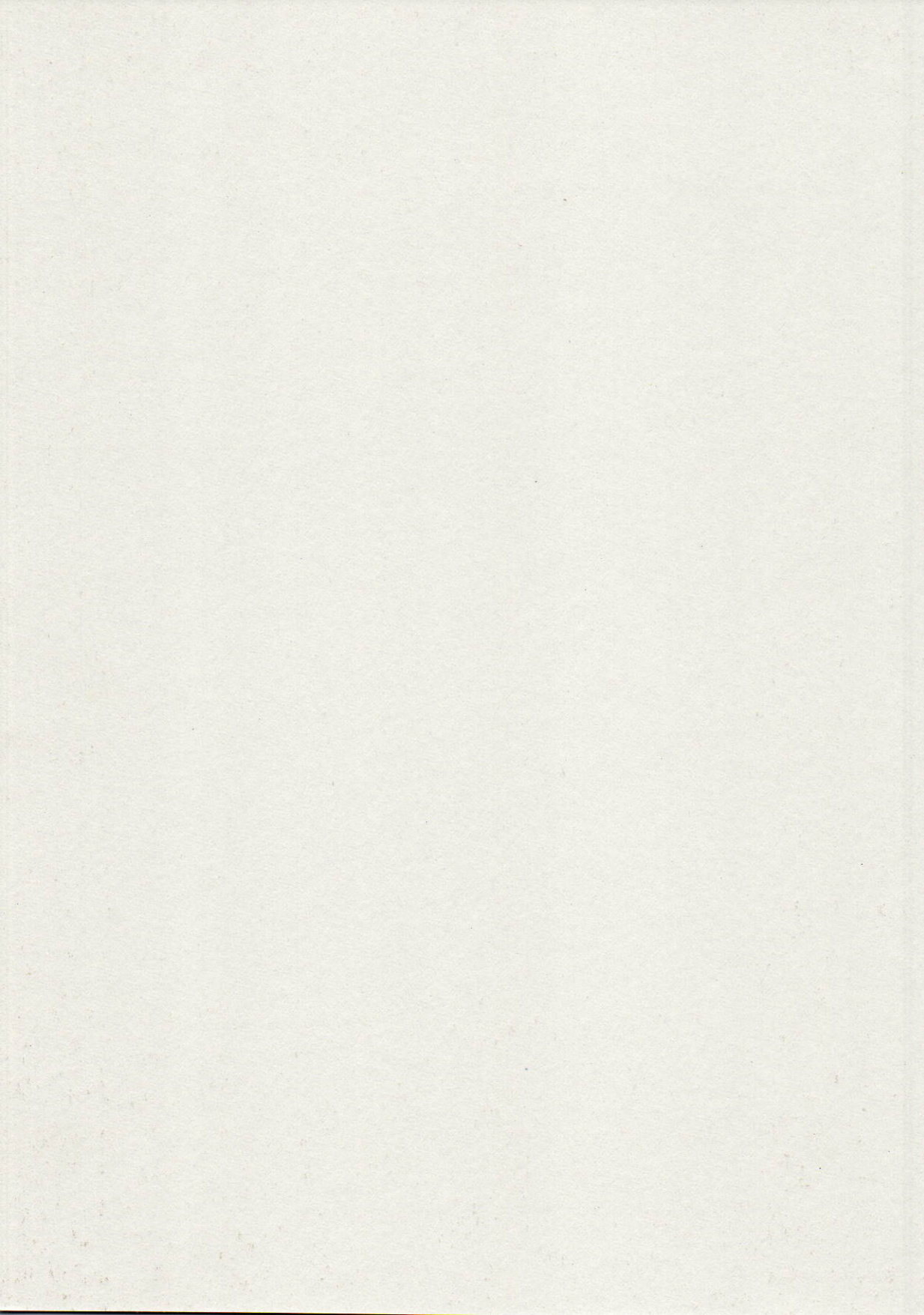
Narcís M. Amich i Josep M. Nolla

GIRONA GODA I SARRAÏNA

476-785



Quaderns d'història de Girona



Quaderns d'història de Girona

Narcís M. Amich

Josep M. Nolla

GIRONA GODA I SARRAÏNA

476-785

AJUNTAMENT DE GIRONA

DIPUTACIÓ DE GIRONA

AMICH, Narcís M.
Girona goda i sarraïna : 476-785

ISBN 84-86812-27-5

I. Nolla, Josep Ma. II. Girona. Diputació
Provincial III. Girona. Ajuntament
1. Girona -- Història -- 476/785
946.71 Gi Girona "476/785"

Quaderns d'història de Girona

Colecció assessorada pels departaments d'Història de l'Estudi General de Girona, l'Associació Arqueològica de Girona, el Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, el Centre de Recerques Paleo-Eco-Socials, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i l'Institut d'Estudis Gironins.

Edició:

Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona.
Placeta de l'Institut Vell, 1. Tel. (972) 20 92 04

Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona.
Pujada de Sant Martí, 5. Tel. (972) 20 67 23

Consell de direcció:

Joan Boadas, Narcís Castells, Miquel Fañanàs,
Carles Páramo, Joan Pluma, Carles Sapena.

Cap de redacció i maquetació:

José Clara

Disseny de la col·lecció:

Enric Marquès

Assessors lingüístics:

Rosa Gallart i Fermí Sidera.

Fotocomposició:

Imatge i Lletre, S.A. Rambla de la Llibertat, 6, 3r.
Girona

Muntatge i impressió:

Arts gràfiques Palahí. Canonge Dorca, 1
Girona

Fotogravats fotocrom:

David Coll. St. Agustí, 21, baixos.
Girona

Encuadernació:

Constitució. Carrer de la Constitució, 19.
Barcelona

Primera edició en català: febrer de 1992

ISBN: 84-86812-27-5

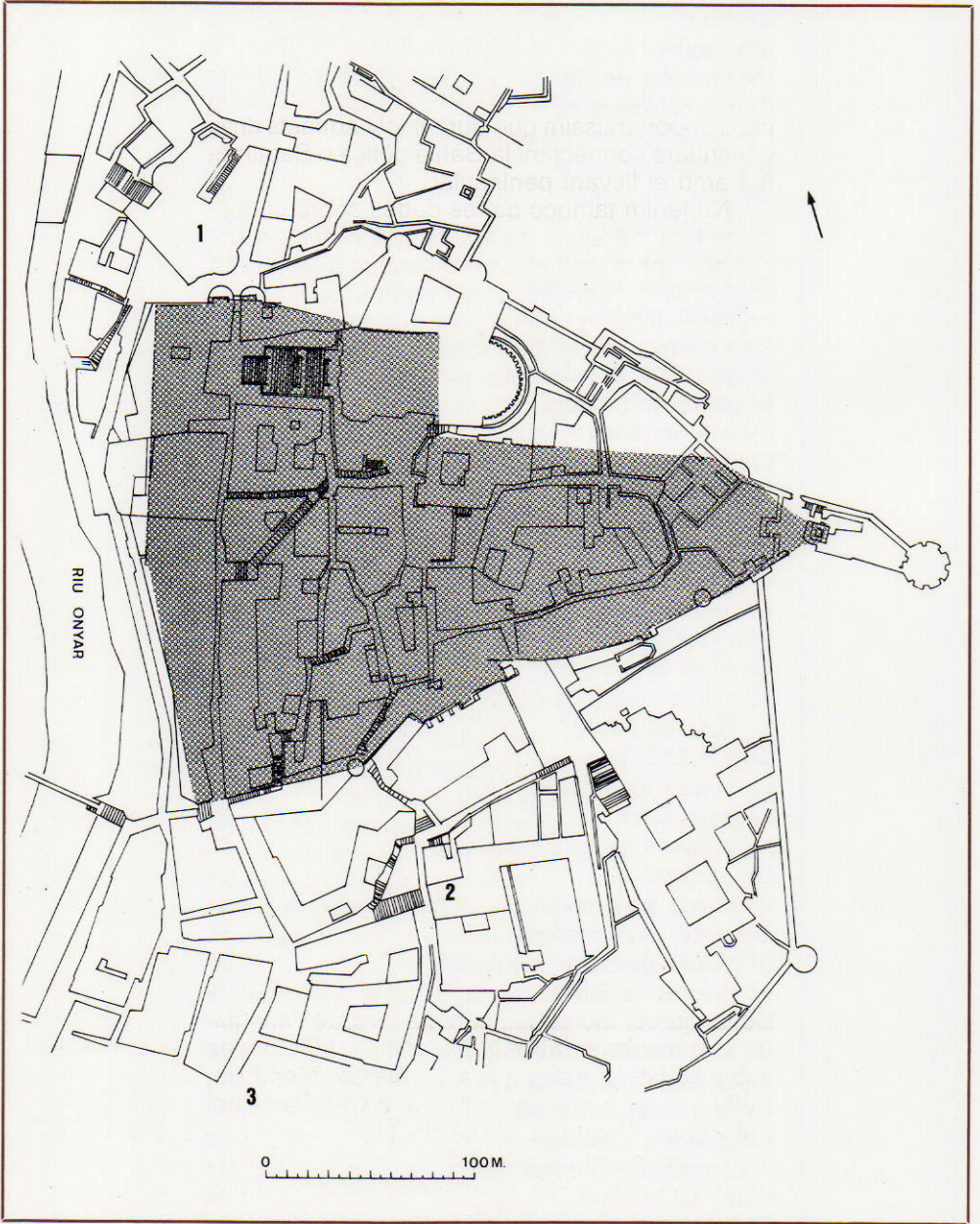
Dipòsit Legal: GI-1971-91

PORTADA

Trient d'or, encunyat per la seca visigòtica de Girona, a nom del rei Akhila. Fou trobat a les excavacions del Puig Rom de Roses.

ÍNDIX

Situació	5
Cronologia	6
Una història per fer	10
Girona baix-imperial	12
Les invasions germàniques	14
Els orígens cristians	16
Orígens del bisbat	18
El domini visigot	20
L'assemblea de 531	22
Organització territorial	24
—Bisbes, concilis i reis	26
Catolicisme i arrianisme	28
Organització eclesiàstica	30
El paper dels bisbes	32
—De Fisco Barcinonensi	34
Els bisbes gironins	36
El concili de Girona	38
El bisbe Joan	40
El cronista d'una època	42
Nonnit: monjo i bisbe	44
La revolta de Pau	46
Les fortificacions visigòtiques	48
La ciutat fora muralla	50
La moneda visigoda	52
La seca de Girona	54
Sant Feliu i Girona	56
La difusió d'un culte	58
Litúrgia i culte	60
—La Passió de sant Feliu	62
La societat	64
—El món dels morts	66
Troballes monumentals	68
El cancell del carrer del Llop	70
El rerapaís de Girona	72
La conquesta sarraïna	74
Sota el domini musulmà	76
Entre Ibèria i la Gàl·lia	78
La conquesta carolíngia	80
Llegendes i tradicions	82
—La modificació d'uns fets	84
Ciutat de frontera	86
Les ràtzies sarraïnes	88
Vocabulari	90
Bibliografia	94



SITUACIÓ

La ciutat visigoda i sarraïna és, en darrer terme, molt similar a la baix-imperial, si més no pel que fa al perímetre emmurallat, que és substancialment idèntic. La ciutat s'alça damunt d'un camí importantíssim que durant tots aquests anys continuarà connectant la Gàl·lia gòtica o Septimània amb el llevant peninsular.

No tenim tampoc gaires dades sobre ocupacions fora muralla, i de fet els indicis més valuosos se superposen als que detectem a partir dels segles IV i V: Sant Feliu, per damunt de tot, amb un *martyrium* important almenys des del segle VI, i que haurà de fer un paper esplèndid al llarg d'aquesta etapa¹; sector de Sant Nicolau, amb troballes arqueològiques tardanes no gens fàcils de valorar; i les evidències indirectes que caldrà confirmar algun dia arqueològicament, com són Sant Martí Sacosta² i Santa Eulàlia Sacosta. Excepcional, també, no tant pel que és com pel que significa, ha estat el descobriment recent efectuat per les excavacions de salvament dirigides per Montserrat Mataró i Antoni Rigo, per sota d'un gran casalot al carrer dels Ciutadans, cantonada carrer de la Llebre i plaça de sant Josep, en el solar de l'antic hotel dels Italians, d'una modesta necròpolis de l'antiguitat tardana, al costat mateix de la Via romana, a ben poca distància de la porta meridional de la ciutat, formada per una vintena d'inhumacions senzilles amb fossat simple a terra, i de vegades amb lloses planes de pedra cobrint els cadàvers, col·locats sempre en decúbit supí i amb el cap a ponent, mirant per tant vers l'Orient, vers la Jerusalem celestial, com passa sempre en les tombes d'aquest període en aquestes contrades³.

Més enllà, cal esmentar el cementiri de Santa Susanna del Mercadal, característic de l'antiguitat tardana, amb tot el que significa, i les dades sobre l'existència de vil·les a Vilablareix, Montfullà, Salt i, potser funcionant encara, a Can Pau Birol i al Pla de l'Horta, a Sarrià de Ter.

Un panorama, d'altra banda, imprecís, pel fet que noves troballes i una intensificació en la recerca el poden modificar.

Cronologia

259

Martiri a Tarragona del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi, durant la persecució de Valerià.

Final segle III

Construcció de les muralles baix-imperials de Girona.

303-304

Martiri de Feliu a Girona, durant la persecució de Dioclecià (303-305).

313

Edicte de Milà: el cristianisme passa a ser una religió tolerada.

306-325

Sarcòfags paleocristians de l'església de Sant Feliu.

385

Execució de Priscil·lià d'Àvila, a Trèveris.

400-404

Entre aquests anys es data l'epístola del papa Innocenci I on es fa referència per primera vegada a l'existència d'un bisbe a Girona.

406

Primera onada de les grans invasions germàniques.

410

Saqueig de la ciutat de Roma per part dels visigots, comandats per Alaric.

415

Els visigots penetren en terres catalanes. Regne efímer, amb capital a Barcelona. Ataülf és assassinat i Catalunya i Girona retornen a l'autoritat de l'imperi d'Occident.

419

Concili de Tarragona, convocat per resoldre els greus problemes que havia causat el priscil·lianisme a la Tarraconense.

455

Construcció a Narbona d'una basílica dedicada a sant Feliu de Girona.

472

Euric, rei dels visigots, inicia la conquesta d'Hispania des del sud de les Gàl·lies.

476

Odoacre, rei dels ostrogots, deposa Ròmul August, i posa fi a l'imperi romà d'Occident.



Sivella de cinturó del segle VI, trobada a Llampaias.

Abandó de la villa del Pla de l'Horta (Sarrià de Dalt).

507

El rei franc Clodoveu derrota l'exèrcit visigot d'Alaric II a Vouglé. Final del regne de Tolosa.

516

Concili de Tarragona. Frontinià és bisbe de Girona.

517

El dia 8 de juny se celebra a Girona un concili provincial, amb l'assistència de set bisbes de la Tarraconense.

531

Assemblea o Concili de Girona.

540

Concili de Barcelona. Estafilí, bisbe de Girona.

546

Gratus, prevere d'Estafilí, bisbe de Girona, és present al concili de Lleida.

558-575

Joan de Bícclarum resideix a la ciutat de Constantinoble.

575-586

Captiveri de Joan de Bícclarum a la ciutat de Barcelona.

586-588

Entre aquests anys, Joan de Bícclarum funda un monestir en un indret actualment desconegut i el dota d'una regla monàstica pròpia.

589

El 8 de maig es reuneix el III Concili de Toledo: conversió oficial de la monarquia i de tot el poble visigot al catolicisme. Alici és bisbe de Girona.

Carreus rectangulars de la muralla del sector de Sant Domènec, construïda al final del segle III.



589-591

Joan de Biclaram redacta la seva crònica històrica.

591-621

Episcopat de Joan de Biclaram a Girona.

592

El dia 4 de novembre, els bisbes de Tarragona, Girona, Empúries i Ègara signen el document *De Fisco Barcinonensi*. Final del segle VI El rei Recared ofrena a la tomba de sant Feliu, a Girona, una corona votiva d'or.

621-634/635

Episcopat a Girona del bisbe Nonnit. Possible redactor de l'himne litúrgic «*Font, oh Déu, de vida eterna*», dedicat al màrtir sant Feliu.

634-635

El bisbe Brauli de Saragossa envia una carta a l'abadessa Pompònia en la qual es lamenta de la mort del bisbe gironí Nonnit.

652

Consagració a Guadix (Granada) d'una basílica on es dipositen relíquies de sant Feliu de Girona.

653

Celebració del VII Concili de Toledo. Taló, bisbe de Girona.

673

El rebel Pau, durant la revolta contra Vamba, pren de la ciutat de Girona la corona d'or que anys abans el rei Recared havia ofert a la tomba de sant Feliu. Durant aquesta revolta, essent bisbe de la ciutat Amador, Girona es lliura sense combat a les tropes reials de Vamba.

681

Celebració del XII Concili de Toledo, on, entre d'altres coses, es concedeix l'exclusivitat de les eleccions episcopals al rei i al metropolità de Toledo.

683

XIII Concili de Toledo. Jaume, bisbe de Girona.

688

XV Concili de Toledo. Savaric, bisbe de Girona.

693

XVI Concili de Toledo. Gilimir, bisbe de Girona.

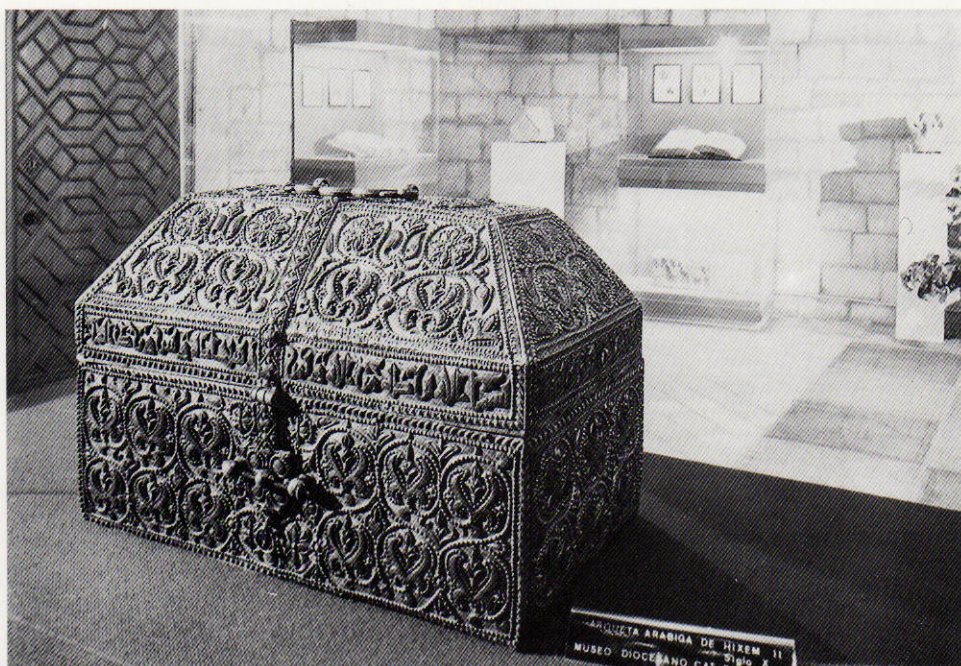
Segle VII

Durant aquest segle, i fins al principi del segle VIII, època de funcionament de la seca de Girona.

Difusió del culte de sant Feliu a Hispània: basílica de Xàtiva, monestirs



El rei Recared en un medalló del segle passat.



*Arqueta aràbiga d'Hixem II,
guardada al tresor de la
Catedral de Girona.*

de Totanés i Caba (Toledo), i un monestir i una basílica a la zona del Bierzo (Lleó).

Època de la redacció dels principals textos litúrgics en memòria de sant Feliu de Girona, entre ells la *passió* i l'himne litúrgic.

711

Inici de la invasió musulmana d'Hispania.

717

Girona, musulmana.

752-759

Conquesta de la Septimània per Pipí el Breu.

777

Sulayman ibn Yaqtan al-Arabi és el governador de Girona i Barcelona.

778

Expedició fallida de Carlemany a Saragossa. Derrota de Roncesvalles.

785

La ciutat de Girona es lliura a les tropes de Carlemany. Es funda el comtat de Girona.

794

Expedició militar d'Abdelmèlic. Atac a Girona, Narbona, Carcassona i Urgell.

827

Nou atac musulmà contra Girona.

846

En temps d'Abd al-Rahmàn II, important expedició contra Girona dirigida per Abdelquerim. Setge de la ciutat.

985

Caiguda de la ciutat de Barcelona en mans d'Al-Mansur.

Una història per fer

A la columna de D. Fita, situada a la zona de Pedret, es recorden noms i fets de la història de la ciutat. En aquest detall, els que corresponen al període estudiat.



SI hi ha una etapa especialment boirosa, intangible, en la història de la nostra ciutat, aquesta és, indubtablement, la que correspon als dominis visigot i sarraí, un període força llarg de poc més de tres-cents anys.

Que això sigui així és a causa d'un conjunt de circumstàncies que repassarem tot seguit; en primer lloc, per la manca o escassetat de fonts d'època (cròniques en llatí, sovint, tardanes, textos àrabs que només puntualment es refereixen a aquesta ciutat en relació amb algun cop de mà dels exèrcits expedicionaris musulmans, actes dels concilis eclesiàstics, provincials o generals, que sovintegen durant els segles VI i VII, i algunes poques dades més), i segonament, per la insuficiència de les fonts arqueològiques, no gaire nombroses, i moltes vegades difícils de definir en relació amb l'etapa immediatament anterior (baix imperi) o posterior (alta edat mitjana).

Tanmateix, existeixen notícies, fets concrets i referències indirectes, a més d'algunes restes monumentals no gaire ben conegudes, que si més no ens han de fer possible dibuixar a grans trets l'evolució de Girona al llarg d'aquests tres segles i escaig, inserint-la en la història general del que serà, més endavant, Catalunya i els territoris perifèrics, la península Ibèrica i, per aquesta etapa, la Septimània, les terres de més enllà dels Pirineus que formaran part durant tots aquests anys del regne visigot, primer, més tard dels sarraïns, i finalment dels francs carolingis, que aprofitaran la sòlida plataforma nord-pirinenca i els lligams intensíssims que entre l'un i l'altre país s'havien anat consolidant, per iniciar la conquesta, començant per Girona, de les terres del sud, que hauran de convertir-se, amb els anys, en la Marca Hispànica.



El benèvol lector haurà de perdonar que s'insisteixi excessivament en alguns aspectes i que, en canvi, d'altres que són de gran interès siguin esbandits de pressa. Això també és a conseqüència, no cal dir-ho, de la mateixa naturalesa de les fonts al nostre abast.

Per acabar aquesta breu introducció, voldríem dir que, tal com passa en fer la síntesi de les etapes més reculades de la història d'una ciutat, els nous descobriments —i en aquest cas sobretot arqueològics— poden aportar dades noves que serveixin per precisar diverses qüestions, rebutjar antigues hipòtesis, confirmar suposicions i obrir noves línies de recerca. És segur, no hi ha cap dubte, que a mesura que avanci l'exploració del subsòl de *Gerunda* i es conegui amb més profunditat la documentació textual dels segles IX, X i XI, coneixerem molt millor l'estructura

Girona, clau del camí entre la Gàl·lia gòtica i la Hispània visigòtica.

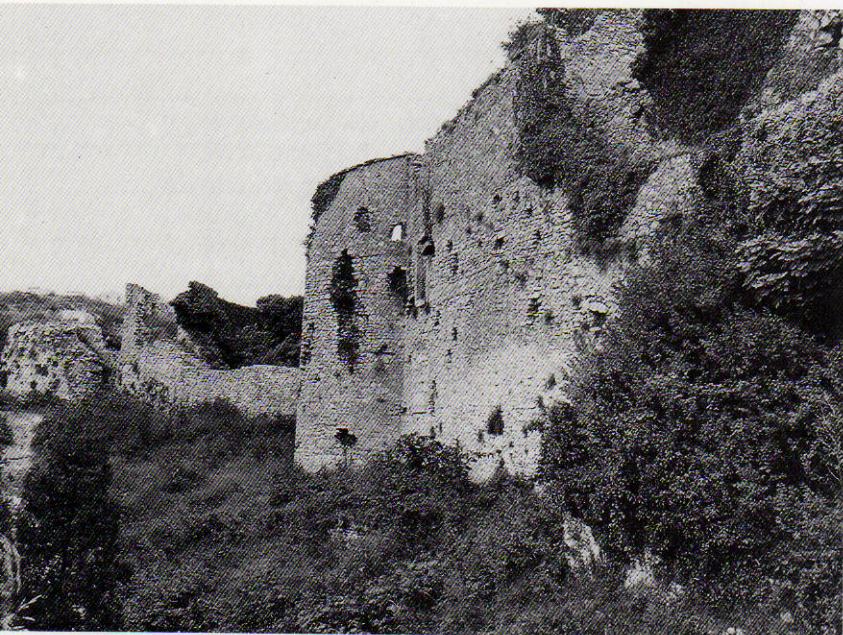
urbana de la ciutat, els seus canvis en relació amb períodes anteriors, la modificació del tramut urbà, les reformes o millores del perímetre murat, la cristianització de l'àrea urbana, la xarxa de camins i vies, la relació amb l'immediat rerapaís i l'aparició o consolidació de diversos nuclis fora muralla, alguns dels quals seran l'embrió de futures barriades o burgs. En fer història, la recerca no queda mai tancada, sempre hi ha noves possibilitats. Per aquestes etapes remotes qualsevol dada nova pot modificar considerablement l'abast de les nostres coneixences. És, no cal dir-ho, alhora l'encant i la dissort del nostre treball.

Girona baix-imperial

MOLT a la darrereria del segle tercer o al començament del quart, la ciutat de Girona es dotà d'unes noves muralles, molt sòlides i d'acord amb les exigències defensives de l'època, seguint les innovacions de les muralles aurelianes de Roma, que havien de constituir les defenses de la ciutat fins ben entrada l'alta edat mitjana i que, sense gaires retocs ni afegitons, van continuar protegint el nucli antic de Girona fins a la segona meitat del segle XV (la *Força Vella*).

El traçat del circuit baix-imperial ressegueix, del tot, les muralles republicanes fundacionals, que són utilitzades sempre com a fonamentació, i només en alguns punts determinats del recorregut incorporades a les noves defenses (sector del pati de l'edifici de les Àligues i plaça de Sant Feliu). Tanmateix, les noves defenses incorporen a una distància reduïda un seguit de poderoses torres quadrangulars amb la funció de donar seguretat al conjunt. El material de què són fetes és, exteriorment, la pedra sorrenca de Domeny (*Parietes Rufini*, a l'edat mitjana), fàcil de tallar i de bons resultats i còmoda d'utilitzar, en trobar-se les pedreres tan a la vora. Els blocs, de mides notables, conformen un parament d'*opus quadratum*, de grans carreus paral·lelepípedics de vegades encoixinats.

El recinte està dotat de quatre portes conegudes, cada una de les quals connectava amb sectors determinats,



Muralles del sector de la caserna d'Alemanys i de la Torre Gironella. La línia defensiva que ressegueixen és molt semblant a la de l'època baix-imperial.



Al sector meridional de les muralles s'obria la porta Rufina, que comunicava amb la zona de Sant Martí Sacosta.

importants cada un d'ells per al bon funcionament de la ciutat. Les portes principals, la septentrional i la meridional, damunt mateix de la Via Augusta, es localitzen a Sobreportes, la primera, molt ben conservada, i l'altra a l'inici de la placeta del Correu Vell (la darrera torre enderrocada el 1857), a punta i punta del carrer de la Força, l'eix nord/sud de la ciutat, l'autèntic *kardo maximus*. La porta de llevant, descoberta a resultes de les excavacions fetes en 1987 i 1988 a Torre Gironella i a la Caserna d'Alemanys, es trobava al costat de tramuntana de la torre romana de la Gironella, i finalment, la porta Rufina, de nom ple d'al·lusions, era situada a migdia del circuit murat, entre l'actual plaça de Sant Domènec i el carrer d'Alemanys, molt ben conservada. D'aquests quatre portals, tres existien amb seguretat a l'època fundacional, mentre que la porta Rufina sembla cor-

respondre, només, al traçat tardà. Tanmateix, el seu aspecte exterior canvia notablement, ja que ara les portes nord i sud queden protegides per sengles poderoses torres bessones, i per un accés compromès i difícil i per una torre monumental, respectivament, en el cas de les portes de llevant i Rufina.

Llevat de la major part del recorregut del recinte murat i de les portes d'accés, no sabem quasi res de la resta de la ciutat, la qual no devia oferir, de moment, gaires canvis en relació amb l'alt imperi. Només de manera lenta s'hi anaren produint modificacions que haurien de reorganitzar el teixit urbà.

Les invasions germàniques

Bust romà, de marbre de Carrara, de l'emperador d'Occident, Honori, fill de Teodosi el Gran i germà d'Arcadi, emperador d'Orient.



LA gran invasió germànica de l'any 406, que havia de ser el primer episodi de la desaparició de l'Imperi Romà d'Occident, no afectà, de moment, la península Ibèrica, i quan més tard, el 409, els sueus, vàndals i alans penetren a Hispània, ho feren pels passos occidentals del Pirineu, i quedà doncs protegida de l'escomesa tota la part oriental d'aquest territori.

De fet, Catalunya i Girona no patiren la presència dels bàrbars fins uns quants anys més tard, el 415, quan Ataülf, el successor del mític Alaric, el saquejador de Roma, penetrà a la Tarraconense i instal·là la seva capital a Barcelona. Poc durà tanmateix aquest episodi, car el mateix any fou assassinat i substituït, després d'una dura lluita, per Vàlia, el qual, pressionat pel general romà Constanci, que va cloure els ports del país a l'entrada de productes, i pels problemes greus de proveïment que patia el seu poble, inicià una ràpida penetració vers el sud amb la intenció de passar a l'Àfrica, aleshores el graner de la Mediterrània. El que aconseguiren uns anys més tard els vàndals no fou possible als visigots, els quals pactaren finalment amb Roma i en el seu nom lluitaren contra els altres pobles germànics instal·lats a l'occident de la península, sueus, vàndals i alans, fins que el 418, per un *foedus* o pacte amb l'emperador Honori, s'establiren a l'Aquitània, al sud-oest de les Gàl·lies, com a poble aliat de Roma, amb la

A la pàgina del costat, avers i revers d'un fermall de cinturó de bronze, del segle VII, procedent de la Ciutadella de Roses.



capital a Tolosa. Tota la part oriental d'Hispania romangué, de bell nou, sota l'administració directa de l'Imperi d'Occident i en pau durant un llarg període, tret d'algunes revoltes camperoles que afectaren, sobretot, els territoris més occidentals del que és l'actual Catalunya.

I així fou fins que l'any 472, quatre anys abans de la deposició del darrer dels emperadors d'Occident, Ròmul August, per part d'Odoacre, Euric, rei dels visigots, inicià la conquesta d'Hispania, on les províncies havien restat fidels a Roma fins al darrer moment. Un fort exèrcit penetrà per la Via

Augusta per sotmetre aquests territoris, però topà amb una dura resistència de la noblesa hispanoromana que es concretà, especialment, a Tarragona. Malgrat tot, aquestes terres entraren finalment a formar part del regne visigot, que en molts aspectes no fou sinó una continuïtat de l'etapa anterior.

És curiós de constatar com Girona, igual que tota la faixa costanera de Catalunya, fou dels primers territoris que entraren en contacte amb Roma, el llunyà 218 aC, arran de la seva expansió, deixant de banda Sicília, i dels darrers a deixar de formar-ne part, de fet coincidint amb la seva dissolució.

Els orígens cristians

DESPRÉS que l'any 30 de la nostra era es fundà a Jerusalem la primera comunitat, aviat el nou missatge cristià es féu present en les principals ciutats de l'Imperi Romà, gràcies sobretot a la predicació portada a terme per homes infatigables com l'apòstol Pau i també per altres persones anòni-



mes, les quals, pertanyents a les més variades condicions socials, anunciaven la nova fe allà on anaven. D'aquesta manera, a mitjan segle III, el cristianisme ja era present en els principals nuclis urbans del món antic.

De tota manera, el camí cap a la consolidació de les noves comunitats i de la mateixa Església durant aquests primers segles no fou fàcil. Aviat, ja des del mateix segle I, els cristians començaren a ser perseguits, acusats de no voler servir els déus protectors de l'Imperi i de negar-se a adorar l'emperador.

Les persecucions contra els cristians van ser, fins a mitjan segle III, locals i intermitents, i centrades sobretot a la zona oriental de l'Imperi, mentre que, durant bona part del segle III i al principi del segle IV, alguns emperadors (Deci, Valerià i Dioclecià) van llançar vertaders edictes persecutoris contra l'Església sencera.

La situació canvià en el segle IV, quan el cristianisme passà a ser una religió tolerada, com a conseqüència dels edictes de Galeri (a 311) i de Milà (a 313), i s'inicià així un procés de consolidació de la nova Església naixent a redós del poder imperial, un procés que culminà al final del mateix segle IV amb

El conjunt dels sarcòfags de Sant Feliu és el testimoni més antic de la presència d'una comunitat cristiana a casa nostra. A la fotografia, l'escena evangèlica de la guarició del paralític.

la promulgació de l'Edicte de Tessalònica (a 380), pel qual el cristianisme ortodox es convertí en religió oficial de l'Imperi, i per un altre edicte imperial, promulgat el 392, on es prohibia qualsevol pràctica pagana sota pena de confiscació dels béns personals. Així, en poc menys d'un segle, el cristianisme passà de religió perseguida a lliure; i de lliure, a oficial i protegida.

En l'actual territori català, malgrat antigues tradicions que donaven com a certa la vinguda de l'apòstol Pau per evangelitzar la nostra terra pels volts de l'any 63 de la nostra era, res no coneixem de l'existència d'una comunitat cristiana fins a mitjan segle III, concretament l'any 259, en què sabem que van morir martiritzats a Tarragona el bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi, durant la persecució de l'emperador Valerià.

A la nostra ciutat de Girona, res no sabem tampoc de l'existència d'una comunitat cristiana fins als primers anys del segle IV.

La notícia més antiga que en tenim són dos versos del *Peristephanon* o Llibre de les Corones (IV, 29-30), obra del poeta hispanoromà del segle IV Prudenci, on es testimonia el martiri de Feliu a la ciutat de Girona durant la persecució de Dioclecià (303-305).

Aquesta notícia, de gran valor, queda complementada per un altre important testimoni: l'arribada a la nostra ciutat durant el primer quart d'aquest segle IV de sis magnífics sarcòfags cristians de taller romà, un fet que sembla indicar l'alt grau de cristianització de les classes més aristocràtiques de la ciutat, les úniques capaces d'importar de tan lluny aquestes costosíssimes sepultures.

Així, doncs, sembla que podem parlar de l'existència a Girona, ja en els primers anys del segle IV, d'una comunitat cristiana força important, la qual amb el pas dels anys hauria anat consolidant el seu paper dins del teixit urbà i social de la ciutat.

Un dels sis sarcòfags de tema cristià de l'absis de Sant Feliu. És del primer quart del segle IV.



Orígens del bisbat

SI bé durant els segles VI i VII la informació que fa referència a la seu episcopal gironina és força completa i abundant, pel que fa als segles IV i V, en canvi, és quasi inexistent, tant, que fins i tot es fa molt difícil d'intentar reconstruir els orígens d'aquesta seu episcopal gironina.

De fet, no és fins molt al començament del segle V que tindrem la primera notícia de l'existència d'un bisbe a la ciutat de Girona.

En efecte, la primera al·lusió la trobem en el text d'una carta que el papa Innocenci I envia als assistents al I concili de Toledo, que s'havia reunit pels volts de l'any 400. Aquesta reunió episcopal havia estat convocada amb la finalitat de condemnar el priscil·lianisme, una heretgia molt estesa per aquella època a Hispània i que semblava una amenaça per a l'estabilitat de l'Església hispànica.

El priscil·lianisme era una secta fanàtica, d'ascetisme exagerat, que entre ells s'anomenaven «germans», es creien elegits i inspirats per Déu i professaven la pobresa, la continència i l'abstinència de carn, i fins i tot arribaren a prohibir el matrimoni. Priscil·lià (345-385), el que fou bisbe d'Àvila, n'esdevingué el cap, d'aquesta secta, que s'estengué, sobretot, per les zones menys romanitzades de la península, bàsicament al nord (Gàlcia), i reclutant els seus segui-

dors, majoritàriament, entre les capes socials més cultes. Al principi sembla que intentaren ocupar el major nombre de seus episcopals, amb la finalitat d'intentar constituir un viver de candidats aptes per ocupar els graons jeràrquics, a fi de poder realitzar la seva reforma espiritual.

Ni l'execució de Priscil·lià a Trèveris, l'any 385, acusat de màgia, maleficus i conciliàbuls nocturns, no eliminà definitivament la secta, la qual anys més tard era encara present en la vida de l'Església hispànica.

En aquest context, la intervenció papal, que hom situa en els anys 404-405, és un intent per resoldre definitivament la qüestió priscil·lianista.

Un bisbe il·legítim

Amb aquestes paraules Innocenci I exhorta els bisbes hispànics a depositar els prelats ordenats il·legítimament per Rufí i Minici:

«Després s'ha de tractar l'afer dels bisbes de la Tarraconense, que igualment s'han queixat que Minici hagués ordenat un bisbe a l'església de Girona en condicions semblants, i s'ha de donar sentència d'acord amb els canons de Nicea sobre tal usurpació. Es discuteixi a fons sobre els bisbes que foren ordenats il·legalment per Rufí i Minici, de manera que, ja que han estat promoguts malament, entenguin que no poden conservar per més temps la dignitat que van assolir amb un inici viciat».

(Innocenci I, *Epistola* 3.2)

El bon pastor,
imatge de Crist,
pot representar
la figura del bisbe
com a cap de
l'Església local.
Detall del sarcòfag
de les Estacions,
procedent d'Empúries.



Entre els problemes que el pontífex creu que cal resoldre amb celeritat, ens interessen molt especialment les referències que es fan a dos personatges, Rufí i Minici, els quals havien ordenat bisbes de forma il·legal.

Minici, bisbe d'una seu desconeguda, s'havia arrogat el dret d'ordenar un bisbe «*in Gerundensi ecclesia*», en contra dels drets del metropolità tarragoní, de la voluntat del poble i de les disposicions disciplinars. Finalment, el papa exhorta a la deposició d'aquests bisbes investits il·lícitament per aquests dos personatges.

Llevat d'aquesta puntual referència a Minici, de molt al principi del segle V, que d'altra banda sembla demostrar l'existència d'una successió episcopal plenament regularitzada des de feia

temps a la ciutat, res més no sabem de la seu episcopal gironina ni de l'actuació dels seus bisbes durant la resta del segle V. De fet, no sabem si cap bisbe de la nostra ciutat va assistir al concili que es va celebrar a la ciutat de Tarragona l'any 419, i que va ser convocat pel metropolità Titià per intentar resoldre els greus problemes que havia provocat el priscil·lianisme en els bisbats occidentals de la Tarraconenense.

Amb aquestes escasses notícies, es fa difícil d'establir els orígens de la seu episcopal gironina, si bé, tenint en compte la situació exposada en la carta d'Innocenci I, dels primers anys del segle V, podríem pensar que caldria situar-los en un moment indeterminat del segle IV.

El domini visigot

EL domini efectiu dels visigots, sobre la Tarraconense en concret i sobre Hispània en general, s'inicià justament en l'instant concret de la desaparició de l'Imperi Romà occidental, l'any 476, quan Odoacre, després de destituir Ròmul August, envià els seus símbols de l'autoritat a l'emperador d'Orient, a Constantinoble.

En aquells anys, l'hàbil rei Euric anà expandint el seu regne, amb capital a Tolosa, fins a acabar dominant la meitat meridional de les Gàl·lies, des dels Alps i el mar fins a l'Atlàntic i travessant i expandint-se per la península Ibèrica, on hagué de combatre feixugament contra grups hispanoromans, els vascons i el regne sueu, que havien sorgit de les invasions del 409 i que dominaven bona part del nord-est d'Hispània.

L'ocupació de la Tarraconense, si bé fou força ràpida i conduïda amb prudència i intel·ligència, passà, tanmateix, per moments delicats i degué ser més complicada del que deixen entrellucar les fonts, tal com sembla assenyalar la submissió de Tortosa per les armes en una data tan avançada com és el 506. Hispània devia ser en aquests moments, però, un apèndix poc important del regne, que mirava més cap a tramuntana.

Precisament aquesta política d'expansió cap al nord quedà trencada definitivament l'any 507, quan el rei

franc Clodoveu esclafà l'exèrcit got a Vouglé, no gaire lluny de Poitiers, i ensorrà així el somni gal i posà fi al regne de Tolosa, ja que el domini visigot més enllà dels Pirineus quedà reduït a la Septimània, regió que passà en poc temps de ser el nucli del regne a ser un apèndix d'una monarquia peninsular amb capital a Toledo. Fins i tot, si no

Llàntia tardo-romana, d'origen nord-africà procedent de Roses. A la pàgina del costat, detall de les fortificacions del puig de les Muralles al Puig Rom de Roses.



hagués estat per la intervenció del poderós Teodoric, rei dels ostrogots i avi d'Amalaric, infant i hereu del regne visigot, probablement les conseqüències de la desfeta de Vouglé haurien estat encara més calamitoses per als visigots.

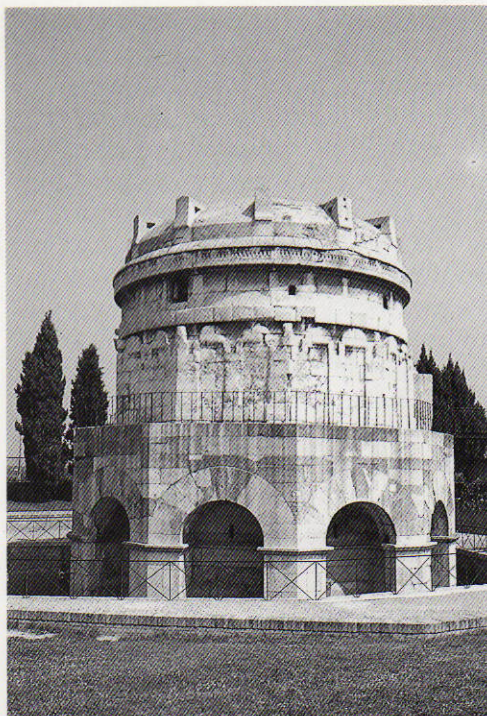
D'aleshores ençà, l'activitat dels monarques, primer amb capital a Barcelona, no gaire lluny de les possessions transpirinenques constantment amenaçades, i després des de Mèrida i, sobretot, des de Toledo, tingué com a objectiu la unificació peninsular, combatent els hispanoromans i lluitant els bizantins, que controlaren un extens territori del sud i sud-est des del 551, contra el regne sueu i contra els vascons. Aquests intents d'unificació política coincidiren amb una temptativa d'unificació religiosa de les dues comunitats: els gots, pocs i arrians, i els hispanoromans, la gran majoria, i catòlics.

Leovigild, creador del regne de Toledo, intentà la doble unió, política i religiosa, fent un esforç desmesurat i amb resultats parcials: aconseguí incorporar el nord-oest sueu, però fracassà amb els bizantins, i també en l'intent, políticament inviable, d'assimilar la gran massa catòlica a la minoria arriana. Recared, el seu fill i successor, continuà la seva política, però amb més habilitat, rebutjant les creences arrianes i abraçant l'ortodòxia catòlica a través del tercer concili de Toledo, celebrat el 589 sota la direcció de Leandre de Sevilla. Des d'aquell mateix instant, la monarquia goda tingué el suport de l'alta jerarquia eclesiàstica, que l'ajudà a consolidar el regne, a governar-lo i a integrar pacíficament la noblesa goda i hispanoromana, utilitzant, sobretot, els concilis toledans, que sovintejaren al llarg del segle VII.



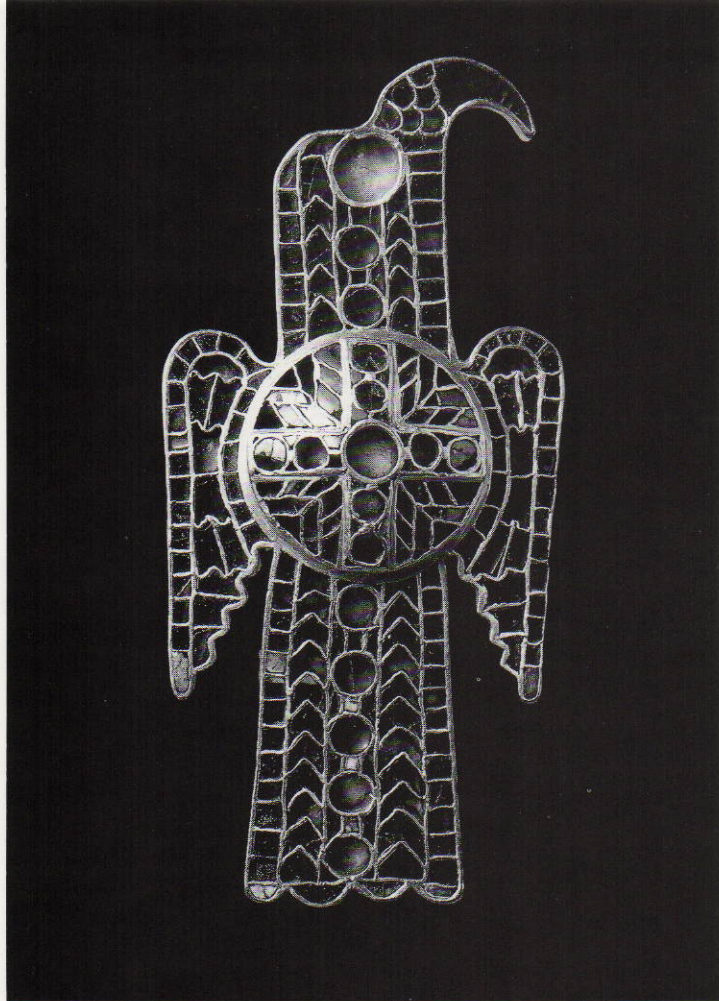
L'assemblea de 531

*Mausoleu de Teodoric el Gran,
rei dels ostrogots i regent
del regne visigòtic d'Hispania.
Es conserva a Ravenna.*



LA ciutat de Girona, que havia anat adquirint cada cop més importància al llarg de l'Alt Imperi, i que es consolidà notablement a partir dels darrers anys del segle III, després de dotar-se d'unes poderosíssimes muralles i aprofitant extraordinàriament una situació geogràfica excepcional, veié encara incrementat el seu paper al llarg del període de domini visigot, en estar situada damunt mateix d'un camí, l'antiga *Via Augusta* i l'*strata publica* dels textos antics tardans, que continuava essent el cordó umbilical entre el nord i el sud, i a més a més, des del darrer terç del segle V, la connexió més ràpida, còmoda i segura —deixant de banda els contactes per mar— entre la Septimània i els territoris hispans que formaran part del regne visigot fins a la seva desaparició, en els primers anys del segle VIII.

Si bé les fonts són gasives en relació amb la nostra ciutat, la Crònica de Saragossa recorda un fet significatiu d'importància extraordinària i de gran repercussió que tingué lloc precisament a Girona, perquè era un poderós baluard i ciutat de cert prestigi, però sobretot pel fet de trobar-se a mig camí entre Barcelona i Narbona. L'esdeveniment, de gran transcendència en la història del regne visigot, s'ha de situar correctament: Amalaric, nét de Teodoric el Gran —que morí a Ravenna el 526—, donant per acabada la regència, esdevingué rei amb plens poders i establí la capital a Narbona, cosa que sembla demostrar una voluntat de considerar els territoris nord-pirinencs com a nucli central de la monarquia. El 529 havia nomenat Esteve prefecte dels hispans, seguint una tradició imposada pel gran rei ostrogot de governar



Fibula en forma d'àguila, de metall preciós i pedres de qualitat (segle VI). Era un objecte ornamental i funcional en el vestit de l'època.

la població autòctona, la immensa majoria, una bona mesura que havia de fer més acceptable el domini, en donar terme indiscutible, de la minoria germànica. Quan el 531 els francs, en la seva pressió continuada sobre les restes gàl·liques de l'imperi visigot, atacaren la Septimània i la mateixa capital, Amalaric, vençut, embarcà i fugí cap a Barcelona, on fou occit. La corona fou oferta a Teudis, general ostrogot que combatia a Hispània des del principi de l'interregne, el qual aplegà les hosts i s'adreçà cap al nord per intentar redreçar la situació, molt compromesa. A Girona, on degué trobar-se amb bona part de la noblesa que fugia per la *Via Publica*, aplegà una assemblea

(*concilium*) en què, a més de fer-se confirmar en el càrrec, es prengué una determinació important, com fou la de destituir Esteve. D'aleshores ençà, la qualitat administrativa desaparegué, i les poblacions autòctones passaren a dependre dels *duces* i *comes* i, en definitiva, a ser governades directament pels gots. Teudis superà brillantment la crisi, però tot allò tingué encara una altra conseqüència de gran abast: la capital es traslladà de seguida al sud de la gran serralada, primer a Barcelona i després a d'altres ciutats, desplaçant així l'epicentre del regne. Des d'aquell moment, la Septimània fou l'apèndix marginal de la monarquia, que tingué el nucli central a la península Ibèrica.

Organització territorial

LA monarquia visigoda, primer amb capital a Barcelona, posteriorment a Mèrida, i sobretot des de Toledo, comportà alguns canvis, quant a la divisió territorial, l'administració i la fiscalitat, en relació amb el baix imperi romà, si bé en molts altres aspectes fou gairebé idèntica.

La ciutat, la *civitas*, continuà essent el nucli essencial de l'organització del país, entenent com a tal la indivisible unitat que formen amb el territori d'una superfície variable, sempre notablement gran, que s'articula en relació amb l'antiga *urbs*, la *civitas* de l'antiguitat tardana i de l'alta edat mitjana que serveix per definir, alhora, la ciutat i el seu *territorium* com la capital pròpiament dita, una ciutat emmurallada, seu de les altes magistratures civils, militars i religioses, mercat i sovint centre artesanal.

Les *civitates* visigodes, centres administratius del moment, eren les velles ciutats romanes, els antics municipis alt-imperials, coincidint quasi sempre amb les noves seus episcopals. Tanmateix, alguns antics municipis romans, per causes que avui ens són desconegudes, no es consolidaren com a centres episcopals, i es convertiren en indrets d'importància secundària, dependents directament d'una *civitas*. Això és el que passà, per exemple, al nord-est de Catalunya, on indrets com Caldes de Malavella i, de manera ben diferent,

Roses, municipis de creació làvia, que si bé sabem que continuaren habitats durant l'Antiguitat tardana, no arribaren a esdevenir seu episcopal, o almenys no reeixiren en l'intent, com possiblement succeí amb la ciutat del golf, que és possible que fos bisbat durant el segle V, però que és segur que el perdé en benefici de la veïna Empúries a partir de la centúria següent.

Aquesta unitat administrativa es subdividia en *castella*, *vici*, *villa* i *diversiorum*, essent l'antiga vil·la i el *vicus* sinònims d'una mateixa realitat: una agrupació urbana d'entitat diversa, on apareix sovint la parròquia rural, que tantíssima importància tindrà en la cristianització del país, sobretot dels *pagani*, habitants del *pagus*, tan arrelats a les seves tradicions i a la seva religió, eminentment lligada als cultes de la fertilitat.

Al capdamunt d'aquesta unitat administrativa hi havia el *comes civitatis* o *territorii*, amb tasques judicials, de policia, fiscals i militars, càrrec de confiança del monarca que moltes vegades tenia a les seves ordres un vicari i que insinua la figura del vescomte alt-medieval. Residia a la ciutat i n'era la figura preeminent, només superada per l'autoritat i el prestigi del bisbe, el qual, a mitjan segle VII, passà a vigilar i controlar aquesta acció comtal. Era també elecció del bisbe el càrrec biennal, de *defensor civitatis*, funcionari judicial menor.

Les *civitates* s'integraven en una província —que en el cas de Girona corresponia a la Tarraconense—, on, a més, hi havia la seu del bisbe metropolità i on també residia el *iudex* o *rector provinciae*, amb tasques exclusivament civils. Més endavant, els *duces exercitus provinciae*, caps exclusivament militars, passaren a desenvolupar totes les tasques fiscals i judicials, amb la desa-

parició, gairebé segura, dels alts càrrecs civils.

En darrer extrem, el rei, resident a la capital del regne, era qui controlava tots els aspectes del govern, a més de ser el cap de l'exèrcit, ajudat per l'Ofici Palatí i l'Aula Règia, un consell on eren representats els membres de la noblesa i de la cort, l'alta jerarquia sacerdotal i els bisbes de la regió toledana, pròxims a la cort.

*Els visigots van assentar-se sobretot a l'altiplà castellà.
El mapa hi situa les necròpolis excavades i no excavades, segons Pere de Palol.*



Bisbes, concilis i reis

A partir bàsicament, de les actes dels concilis provincials i generals de l'època, hom ha pogut conèixer de forma aproximada els noms dels prelats que van dirigir les diòcesis gironina i emporitana en època visigoda, com també els anys en què van fer-ho.

Episcopologi gironí d'època visigòtica

Frontinià (516-517)

Estafilí (540-546)

Alici (589)

Joan de Bicularum (591-621)

Nonnit (621-633)

Taló (636-656)

Amador (673)

Jaume (683)

Savaric (688)

Gilimir (693)

Episcopologi emporità d'època visigòtica

Pau (516-517)

Caronci (540-546)

Fruitós (589)

Galà (592-599)

Sisuld (633)

Dodedéu (646-653)

Gaudilà (683-693)

Roses

Probable seu episcopal durant els segles IV o V.

Concili d'Elvira (300-302)
Concili de Saragossa (380)
Concili de Toledo I (400?)
Concili de Tarragona (419)
Concili de Tarragona (516)
Concili de Girona (517)
Concili de Toledo II (527)
Concili de Barcelona (540)
Concili de Lleida (546)
Concili de València (546)
Concili de Braga I (561)
Concili de Braga II (572)
Concili de Toledo III (589)
Concili de Narbona (589)
Concili de Sevilla I (590)
Concili de Saragossa II (592)
Concili de Toledo (597)
Concili d'Osca (598)
Concili de Barcelona II (599)
Sínode de Gundemar (610)
Concili d'Ègara (614)
Concili de Sevilla II (619)
Concili de Toledo IV (633)
Concili de Toledo V (636)
Concili de Toledo VI (638)
Concili de Toledo VII (646)
Concili de Toledo VIII (653)
Concili de Toledo IX (655)
Concili de Toledo X (656)
Concili de Mèrida (666)
Concili de Toledo XI (675)
Concili de Braga III (675)
Concili de Toledo XII (681)
Concili de Toledo XIII (683)
Concili de Toledo XIV (684)
Concili de Toledo XV (688)
Concili de Saragossa (691)
Concili de Toledo XVI (693)
Concili de Toledo XVII (694)

Alaric (395-410)
Ataülf (410-415)
Vàlia (415-419)
Teodoric I (419-451)
Turismund (451-453)
Teodoric II (453-466)
Euric (466-484)
Alaric II (484-507)
Gesalèic (507-510)
Amalaric (510-531)
Teudis (531-548)
Teudiscle (548-549)
Àkhila I (549-554)
Atanagild (554-567)
Liuva I (567-573)
Leovigild (573-586)
Recared (586-601)
Liuva II (601-602)
Viteric (602-610)
Gundemar (610-612)
Sisebut (612-621)
Recared II (621)
Suíntila (621-631)
Sisenand (631-636)
Khíntila (636-639)
Tulga (639-642)
Khindasvint (642-653)
Recesvint (653-672)
Vamba (672-680)
Ervigi (680-702)
Ègica (687-702)
Vítiza o Guitizà (702-710)
Àkhila II (710-713)
Ardó (713-720)

Catolicisme i arrianisme

Reunió episcopal en un dels concilis de Toledo, segons un còdex mossàrab del segle X, conservat al monestir de San Martin de Albelda (Navarra).

LA celebració del III Concili de Toledo, l'any 589, en el qual es produí la conversió oficial de la monarquia i de tot el poble visigot al catolicisme, és un dels fets més importants succeïts en el si del regne visigòtic durant el segle VI.

Amb l'inici del domini visigot d'Hispania durant el darrer quart del segle V, no sols s'havia produït un xoc entre cultures, sinó també entre dues concepcions religioses: el catolicisme dominant entre la població hispanoromana i les creences arrianes que professaven els nouvinguts, el poble got.

L'arrianisme tenia el seu origen a la ciutat oriental d'Alexandria, vers l'any 320, en què Arri, un prevere, havia donat lloc a una doctrina herètica que negava la identitat substancial del Pare i del Fill. Malgrat que fou condemnada pel concili de Nicea de l'any 325, els pobles gots es convertiren a aquesta



La conversió del poble visigot

El que havia de ser bisbe de Girona, Joan de Biclaram, ens explica en la seva crònica històrica els principals fets succeïts durant la celebració d'aquest III Concili de Toledo. Heus-ne aquí un fragment:

«1. Per manament del rei Recared, es va reunir un sínode sagrat dels bisbes de tota la Hispània, la Gàl·lia i la Galícia a la ciutat de Toledo en nombre de setanta-dos. En aquest sínode, hi era present l'esmentat rei cristianíssim Recared, el qual va donar als bisbes un document on constava la conversió (amb una professió subscripta per la seva mà)

i la de tota la nació goda. Era una professió de fe ortodoxa que el sagrat sínode dels bisbes manà que s'afegís a la col·lecció d'escrits canònics... En aquest sínode de Toledo (...) sota l'esmentat rei Recared, després de tantes morts de catòlics i de tants sofriments de gent innocent, fou extirpada de tal manera la perfídia arriana, que va desaparèixer completament de les Esglésies, les quals ja fruïren d'una plena pau catòlica...».

(Joan de Biclaram, *Chronicon*: Anno 589, 1)

nova doctrina pels volts de l'any 340, de la mà del bisbe Ulfiles.

En la gènesi del regne de Toledo, i sobretot durant el regnat del rei Leovigild (573-586), la monarquia visigòtica intentà la unificació religiosa de les dues comunitats, aspirant, tanmateix, al més difícil: assimilar la majoria catòlica a la minoria arriana, en un intent d'aconseguir també una unificació política de tot el regne. L'estratègia reial, però, fracassà, a causa de la gran oposició dels principals estaments eclesiàstics hispans de l'època.

Recared (586-601), el successor de Leovigild, continuà aquesta política, però d'una forma més hàbil, tot rebutjant les creences arrianes i abraçant l'ortodòxia catòlica, fet que es va produir oficialment durant la celebració del III Concili de Toledo.

Aquest concili, que es va iniciar el 8 de maig de l'any 589 a la ciutat de Toledo, presidit pel rei Recared i dirigit per sant Leandre de Sevilla, amb l'assistència de seixanta-dos bisbes hispànics, i també d'un important nombre de nobles i preveres arrians, va significar, a part del mateix sentit religiós de l'acte, el principi d'una estreta col·laboració als anys següents entre l'Església i l'Estat en les tasques de govern.

A partir d'aquell moment, la monarquia goda s'assegurà el suport de les més altes jerarquies eclesiàstiques, que l'ajudaren en la consolidació i el govern del regne, i en la integració pacífica de la noblesa goda i hispanoromana, a través, sobretot, de la celebració periòdica i continuada dels concilis de Toledo, tan freqüents durant el segle VII.

lècia, amb capital a Braga. A més, en època visigòtica, cal parlar d'una sisena província, la Narbonesa, amb capital a la ciutat de Narbona.

/// Cadascuna d'aquestes províncies agrupava un nombre determinat de seus episcopals, localitzades en antigues ciutats romanes on havien nascut importants comunitats cristianes, al capdavant de les quals hi havia un bisbe. Al mateix temps, hi havia una seu principal o metropolitana, que coincidia amb l'antiga capital provincial, on residia el bisbe metropolità, el qual se situava al capdavant dels prelats de la província. Actuant com a cap espiritual de la província eclesiàstica, ell era qui consagrava els nous bisbes, dictava, quan calia, normes litúrgiques i, sobretot, ell era qui convocava i presidia els concilis provincials.

Les terres de l'actual Catalunya corresponien a la província Tarraconense, amb residència del metropolità a Tarragona, l'antiga capital romana, que tenia a més el prestigi d'haver acollit una comunitat cristiana molt antiga. Aquesta gran província, que abraça la vall de l'Ebre, la zona pirinenca de ponent a llevant, l'actual Aragó i Catalunya i una part de les terres del nord del País Valencià, estava constituïda en època visigòtica per quinze diòcesis o seus episcopals, entre les quals hi havia les de Girona i Empúries. Fou precisament a la Tarraconense on durant tot el segle VI van tenir lloc diversos concilis provincials, vuit d'ells entre els anys 516-614, les resolucions dels quals van tenir una gran influència en el si de l'Església hispànica.

Aquesta teòrica autonomia de les diferents províncies eclesiàstiques, força real durant els primers segles, canvià avançat ja el segle VI, en favor d'una progressiva centralització política i ecle-

siàstica a la ciutat de Toledo. Els bisbes d'aquesta ciutat, convertida en vertadera capital del regne visigot en època del rei Leovigild (573-586), assoliren un progressiu protagonisme, ja que, en pocs anys, Toledo passà de ser una simple diòcesi de la Cartaginense a ser-ne la seu metropolitana (a.527, ratificat en el sínode de Gundemar del 610); a presidir, els seus bisbes, tots els concilis nacionals (653), i fins i tot a ser ells, juntament amb el rei, els qui nomenaven i consagraven els nous bisbes hispànics (681), en detriment de l'antic costum que reservava aquest dret als metropolitans de cada província.

Aquesta centralització de caràcter polític i eclesiàstic a la ciutat toledana durant el segle VII tingué el seu màxim exponent en la celebració dels concilis de Toledo, 14 en total dels 17 que es van celebrar a tot Hispània entre els anys 633-694. Aquests concilis, que eren convocats pel rei i als quals havien d'assistir tots els bisbes hispànics, es van convertir progressivament en vertaderes assemblees de direcció i de govern del regne visigòtic, malgrat que alguns d'aquests concilis (del III al VIII, 589-653) foren força importants per les qüestions d'aspectes doctrinals i teològics que s'hi tractaren.

El paper dels bisbes

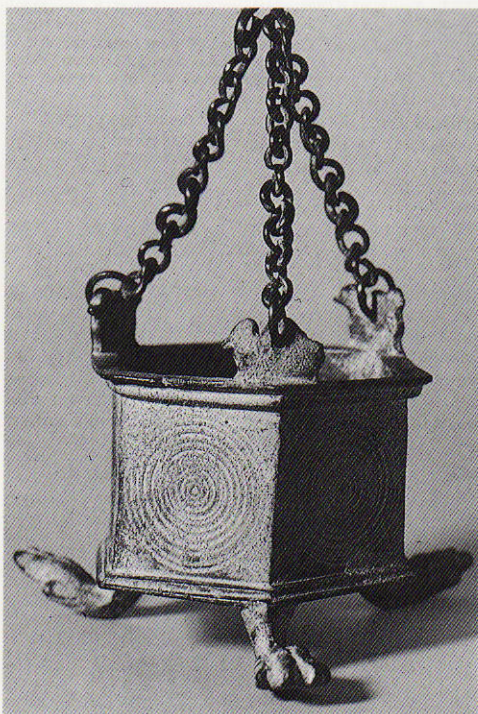
DES del mateix segle II, les primitives comunitats cristianes d'Occident adoptaren el model d'organització eclesiàstica de tipus oriental, això és, al voltant de la figura del seu bisbe, el qual era el responsable màxim de la comunitat: presidia la litúrgia i dirigia l'acció pastoral, a més de vigilar la iniciació cristiana dels nous fidels. Si les necessitats ho exigien, podia delegar part de les seves funcions en la figura dels sacerdots o diaques.

Amb la Pau de l'Església, a partir de l'any 313 la vida cristiana, sortida a la llum, arribà a tots els aspectes de la vida de les antigues ciutats romanes d'Occident, incloses les d'Hispània, moltes de les quals, amb el pas dels anys, es convertiren en ciutats episcopals, on residien els bisbes com a caps visibles de les noves comunitats cristianes, vertaders organitzadors i dinamitzadors de l'acció pastoral i també, amb el temps, caps d'un territori progressivament dividit en circumscripcions més petites o parròquies i en el qual, a més, anirien apareixent els primers monestirs.

Objecte litúrgic de bronze, d'origen copte, procedent de l'ex-col·legiata de Sant Feliu de Lladó, ara al Museu Episcopal de Vic. És del segle VII.

A Hispània, en els segles següents i durant el període visigòtic, veiem com les diferents seus episcopals s'agrupen en províncies eclesiàstiques, al capdavant de les quals hi havia la seu metropolitana. En aquesta època era freqüent, sobretot a la província Tarraconense —a la qual pertanyien, entre d'altres, les seus episcopals de Girona i Empúries—, la celebració de concilis provincials, en els quals es prenen importants decisions sobre aspectes relacionats amb la fe, els bons costums, i la vida del clergat, i també sobre el funcionament general de les diverses diòcesis i de la mateixa província eclesiàstica. És l'època, sobretot durant el segle VI, dels grans concilis provincials de la Tarraconense.

A Hispània, el sistema de nomenament dels bisbes va evolucionar amb el pas dels segles. Abans de l'any 589, els bisbes eren elegits normalment pel



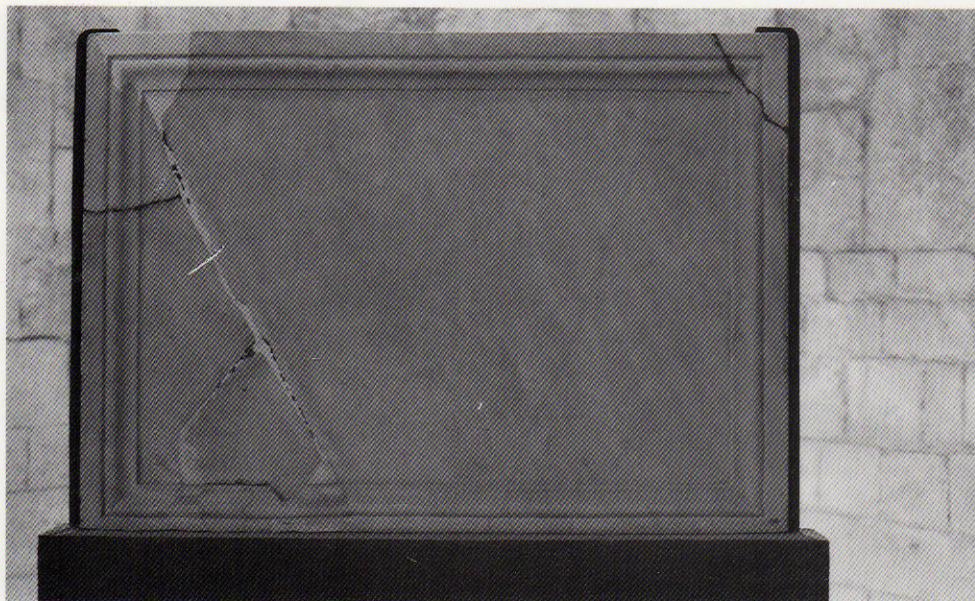
poble i per la clerecia de les diòcesis respectives, amb la posterior aprovació del bisbe metropolità. D'ençà de l'any 589, els drets del poble i del clergat diocesà en aquesta elecció van quedar molt minvats, en favor dels bisbes de les respectives províncies eclesiàstiques i, sobretot, del poder reial, que assumí cada cop més un importantíssim paper en aquestes designacions. La progressiva intervenció reial en els nomenaments episcopals va tenir el seu punt culminant en el XII Concili de Toledo (681), quan es concedí l'exclusivitat del dret d'aquesta elecció al rei i al metropolità de Toledo.

A Hispània, anteriorment a l'any 589, la tasca del bisbe es cenyia quasi exclusivament a la seva diòcesi, de la

qual tenia cura tant en l'aspecte espiritual com en el material. Per tant, la seva autoritat era purament eclesiàstica.

A partir d'aquesta data, però, i com a resultat de la gradual unió entre un Estat visigot cada cop més centralitzat i l'Església hispànica en les tasques de govern del regne, els bisbes reberen noves i importants atribucions, fins de tipus jurídic, ja que podien actuar com a jutges en casos civils o, fins i tot, en el camp de la mateixa administració civil. En aquest darrer aspecte, sols cal recordar un importantíssim document, datat l'any 592, l'anomenat *De Fisco Barcinonensi*, pel qual els bisbes de Tarragona, Ègara, Girona i Empúries aprovaven els impostos establerts per l'Estat visigot per al seu districte fiscal, a més de comprometre's a vigilar la conducta dels funcionaris que havien de cobrar-los.

Ara d'altar de marbre, procedent del temple de la Neàpolis d'Empúries, guardat al Museu d'Arqueologia de Girona.

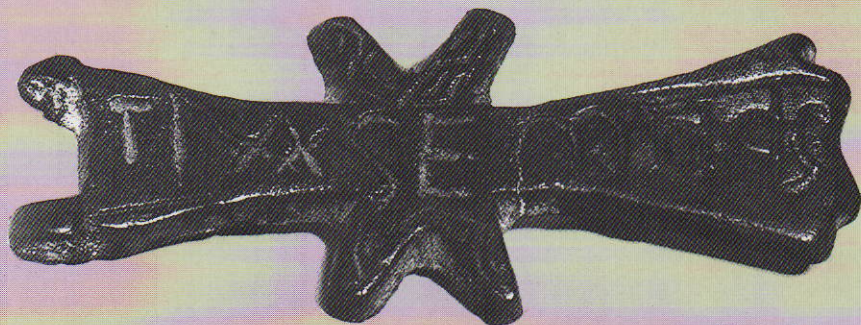


De Fisco Barcinonensi

D'entre els principals resultats que va proporcionar la celebració del III Concili de Toledo de l'any 589, a part del purament religiós, com fou la conversió de la monarquia i del poble got al catolicisme, en destaca també l'ajut que a partir d'aquell moment es comprometé a prestar l'Església hispànica en les tasques de govern del regne. Així, entre els principals acords presos en aquest concili destaquen els que fan referència a les funcions civils que els bisbes havien de desenvolupar en l'administració estatal. Així, doncs, a partir d'aquell moment, els bisbes afegien a la seva ja tradicional autoritat moral un poder civil.

A aquesta funció civil dels bisbes si bé centrada en l'aspecte fiscal, fa referència un importantíssim document conservat fins als nostres dies, l'anomenat De Fisco Barcinonensi, que fou signat el dia 4 de novembre de l'any 592 pels bisbes Artemi de Tarragona, Sofroni d'Ègara, Galà d'Empúries i Joan de Bícclarum de Girona. La importància d'aquest document rau en la informació que ens aporta sobre alguns aspectes del sistema fiscal visigòtic, a part de mostrar-nos el compliment de funcions fiscals per part dels bisbes, els quals, segons se'ns diu, aprovaven els impostos i vigilaven la conducta dels funcionaris encarregats de fer-ne el cobrament.

A partir d'aquest document sembla que pot deduir-se que les terres de l'actual Catalunya conformaven en aquella època un districte fiscal, amb seu a Barcelona, on tributaven, a més dels habitants d'aquesta ciutat, els bisbats de Girona, Empúries, Tarragona i Ègara. A més a



Fibula de bronze, d'origen gironí, conservada al Museu Episcopal de Vic.

més, també se'ns parla de l'existència d'un comes patrimonii, anomenat Escipió, que era l'encarregat de nomenar els numerarii o agents del fisc, als quals es dirigia el document. Sembla prou clar, també, la pervivència durant aquesta època de la pràctica romana tardana de l'aederatio (o conversió en moneda dels impostos en espècies), expressada en siliqües o trients.

En aquest marc, els bisbes signants del document, a part d'aprovar els impostos vigents, es comprometien a supervisar la vigilància, amb la finalitat que aquests fossin cobrats correctament i sense abusos o recàrrecs.

«Als sublims i magnífics senyors fills i germans numeraris, Artemi i tots els bisbes que contribueixen al fisc a la ciutat de Barcelona:

Havent estat elegits per al càrrec de numeraris a la ciutat de Barcelona, de la província Tarraconense, per designació del senyor i fill germà nostre Escipió, comte del Patrimoni, en l'any setè del felicitat regnat del nostre gloriós senyor el rei Recared, vàreu sol·licitar de nosaltres, segons és costum, l'aprovació en nom dels territoris que són sota la nostra administració. Per tant, pel testimoniatge d'aquesta aprovació nostra decretem: que tant vosaltres com els vostres agents i ajudants heu d'exigir del poble, per cada modi legítim, nou siliqües i pels vostres treballs encara un altre i pels danys inevitables i pels canvis de preus dels gèneres en espècie, quatre siliqües, cosa que fa un total de catorze, la civada inclosa. Segons la nostra determinació i tal com vam dir-ho, tot això ha d'ésser exigit tant per vosaltres com pels vostres ajudants i agents; però no pretengueu d'exigir o prendre res més. I si algú no es volia avenir a la nostra declaració, o es descuidava de lliurar-te en espècie allò que et convingués, procura pagar-li la part fiscal, i si els nostres agents exigien quelcom per sobre del tenor que la nostra declaració assenyala, ordenareu vosaltres que es corregeixi i es restitueixi a aquell a qui fou injustament arrabassat. Aquells qui donem el nostre consentiment a aquest acord signem més avall amb les nostres pròpies mans.

Consentiment donat el dia 4 de novembre en l'any setè del regnat de nostre senyor.

Artemi, bisbe en nom de Crist, vaig signar aquest nostre consentiment.

Sofroni, bisbe en nom de Crist, vaig signar aquest nostre consentiment.

Galà, bisbe en nom de Crist, vaig signar aquest nostre consentiment.

Joan, bisbe en nom de Crist, vaig signar aquest nostre consentiment».

Els bisbes gironins

ENTRE la primera referència clara a l'existència de la seu episcopal de Girona, de molt al principi del segle V (epístola del papa Innocenci I), i el 516, any de la celebració a Tarragona d'un concili de la província Tarraconense, no tenim cap notícia sobre l'Església gironina ni sobre cap dels seus titulars. En canvi, des d'aquest instant, i fins a la darrerria de la centúria següent, n'estem notablement informats, tot i les llacunes existents en les fonts; i de fet, els bisbes són els grans protagonistes de la història de la ciutat, els únics, altrament, que han deixat rastres tangibles en la documentació, pel fet d'haver participat activament en les reunions i concilis eclesiàstics que, seguint la tradició i de cara al bon govern, sovintegen en aquest període en qualsevol ciutat episcopal depenent del metropolità de Tarragona o en la llunyana Toledo.

Els bisbes de Girona, entre els quals en trobarem de nissaga germànica —el mateix Joan de Biclaram, per exemple— i d'altres d'hispanoromans, presents, directament, la major part de les vegades o representats per un alt clergue de la diòcesi, participen en aquesta feixuga i important tasca tan freqüentment com la major part dels bisbes del territori de l'actual Catalunya. En aquest sentit, ni en l'origen ètnic ni en l'activitat conciliar, la seu gironina no presenta diferències subs-

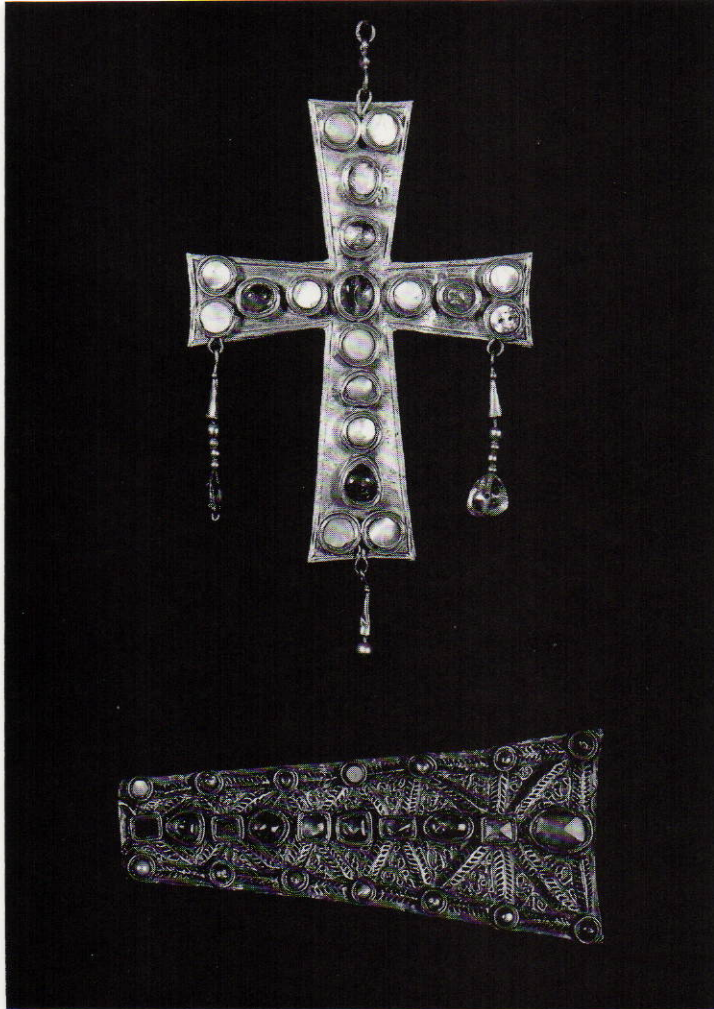
tancials amb altres seus episcopals del país, i el seu tarannà és del tot similar al de la veïna Empúries.

No coneixem, sencer, l'episcopologi gironí dels segles VI i VII, solament el nom d'aquells que signaren les actes dels distints concilis i reunions i hi feren constar expressament el lloc de procedència darrera del nom. El primer de la llista és Frontinià, que assistí al concili de Tarragona del 516, i que organitzà, l'any següent, el 517, la trobada de Girona, l'única, pel que sabem, que fou celebrada a la nostra ciutat durant el domini visigot; la va presidir el metropolità i hi assistiren set bisbes, en total.

Estafilí és el següent de la llista; fou present en el concili de Barcelona del 540 i es féu representar per *Caratus* en

Representació d'un concili toledà del segle VII.





Creu votiva d'or i pedres precioses, pertanyent al tresor de Guarrazar (Toledo).

el de Lleida del 546. A continuació s'obre un buit important que no es clourà fins a la celebració del III Concili de Toledo, del 589, de grans repercussions, i en el qual participà Alici, que degué morir molt poc després, car el 592, en el II Concili de Saragossa, signà com a bisbe de Girona Joan de Biclaurum, una de les personalitats intel·lectuals de l'època, que fou present a més a la reunió de Toledo del 597 i a la segona de Barcelona, celebrada el 599; signà així mateix el sínode de Gundemar del 610 i participà activament en el concili d'Ègara (Terrassa) de l'any 614. Pel que sabem, morí vers el 621 i fou substituït per Nonnit, que assistí a les tasques del IV Concili de Toledo del 633 i que gau-

dí, segons sabem per Ildefons de Toledo, de prestigi d'home recte i humil. Fins al 653, data de la celebració del VIII Concili toledà, no tornem a tenir notícies dels bisbes de Girona, en aquesta ocasió Taló, i de bell nou trobem un buit que ens porta als anys de la revolta de Pau contra Vamba, ben coneguda per la crònica de Julià de Toledo, on se'ns recorda l'actuació, innegablement pintoresca, del bisbe Amador de Girona.

La llista s'acaba amb Jaume, que fou representat per l'abat *Stafilius* (Estafilí) al XIII Concili toledà, del 683; Savaric, que signà les actes del XV Concili de la capital, el 688, i Gilimir, que assistí a la darrera d'aquestes reunions toledanes, la XVI, de l'any 693.

El concili de Girona

Vista general, des de ponent, de l'aula central i l'absis de la basilica catedral de la Neàpolis d'Empúries. És un dels edificis d'aquest estil més antics de Catalunya.

DURANT el segle VII, i sobretot a partir de l'any 589, data de la celebració del III Concili de Toledo, el de la conversió oficial del poble visigot al catolicisme, l'activitat religiosa del regne visigot es centrà bàsicament a Toledo, on es celebraven, de forma més o menys periòdica, els diferents concilis generals als quals assistien tots els bisbes hispànics, i entre ells els de les seus de Girona i Empúries.

Anticipant-se, però, a aquesta època dels concilis de Toledo, ja s'havien celebrat anteriorment diversos concilis provincials a la Tarraconense, sobretot durant el període 516-619.

Així, sabem de la convocatòria durant aquesta època dels concilis de Saragossa (380), Tarragona (419), Tarragona (516), Girona (517), Barcelona (540), Lleida (546), València (546), Saragossa II (592), Barcelona II (599) i Ègara (614).



D'aquesta manera veiem com l'any 517, concretament el dia 8 de juny, se celebrà a la ciutat de Girona un d'aquests concilis provincials, del qual no tenim més notícia que el text de les actes signades per cadascun dels bisbes que hi van assistir. En total, sota la presidència del metropolità tarragoní Joan, hi són representades les seus episcopals de Barcelona, Osona, Ègara, Lleida i, finalment, les d'Empúries i Girona, pels seus prelats Pau i Frontinià, respectivament.

Les actes d'aquest concili contenen un total de 10 cànons, dels quals un total de 6 (I, II, III, IV, V i X) fan referència a qüestions litúrgiques. En destaca el primer, on es propugna la unitat litúrgica per a tota la província Tarraconense; en els cànons restants, en canvi, es legisla sobre la manera de viure dels clergues, i es fa una referència molt especial al tema del celibat.



El portal de Sobreportes, sobre la Via Augusta.

Disposicions conciliars

Entre els acords presos per aquest Concili de Girona de l'any 517, destaquen els referits a aspectes litúrgics, així com també els que regulen la manera de viure dels clergues. Heus-ne ací uns exemples:

«I. Que cada província eclesiàstica observi el mateix ordre.

Quant a la celebració de la missa, establim que la pràctica de l'Església metropolitana s'observi també en tota la província

Tarraconense, en el nom del Senyor, tant en els textos de la missa com en l'ordre dels himnes i de l'ofici diví.

(...) «VIII. Que no s'admetin en el clericat els seglars que es casen amb una vídua o amb una divorciada.

Si algun seglar, a més de la seva muller, hagués mantingut relacions amb qualsevol altra dona, no serà admès de cap manera al clericat».

El bisbe Joan

JOAN de Bícclarum (540-621), bisbe de Girona durant trenta anys, va ser una de les figures cabdals de les lletres hispàniques de l'època visigòtica. La creació d'una regla monàstica —actualment desapareguda— i la redacció d'una important crònica històrica van estendre el seu renom de tal manera, que fins i tot el mateix Isidor de Sevilla (vers 560-636) li va dedicar uns capítols del seu llibre que havia escrit a la memòria dels personatges il·lustres de la seva època.

Joan era originari de la localitat lusitana d'Scalabi, avui Santarém, des d'on, de jove, anà a estudiar a Constantinoble a fi d'ampliar els seus estudis teològics. Va residir en aquesta ciutat oriental per espai de disset anys (558-575), fins que, l'any 575, va retornar de nou a Hispània, on aviat es va fer molt conegut en els principals cercles intel·lectuals de l'època.

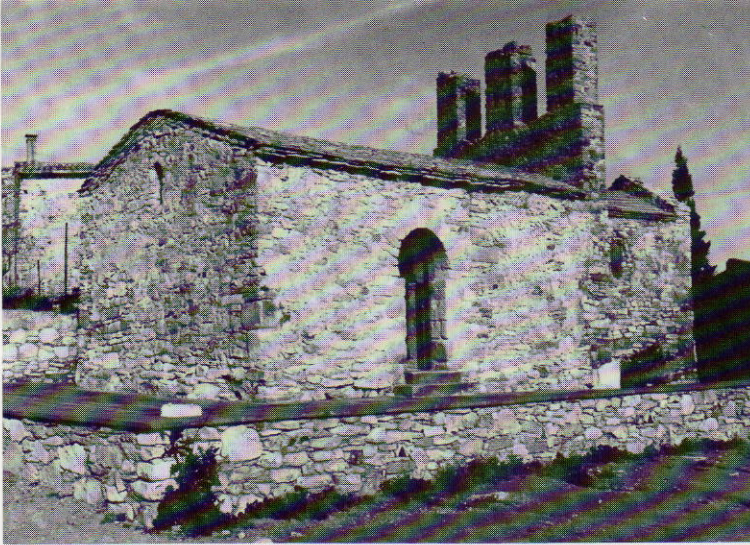
Aquesta tornada de Joan a Hispània coincidirà amb el moment en què el rei Leovigild havia iniciat, en nom de la religió arriana, una duríssima persecució dels principals grups catòlics hispanoromans. Davant d'aquesta situació, Joan de Bícclarum s'enfrontà obertament al rei, el qual, després de cridar-lo a la cort de Toledo, i en vista de la no retractació en les seves afirmacions antiarrianes, l'exilià a la ciutat de Barcelona, i començà així un captiveri que es perllongà fins a l'any 586, en què Recared, el successor de Leovigild, li retornà la llibertat.

Joan superà la dura prova del seu llarg confinament barceloní, com ho demostra el fet que, poc temps després de quedar en llibertat, va fundar personalment el monestir de Bícclarum, ubicat, segons la tradició popular, a la localitat de Vallclara, prop de Poblet, dotant-lo d'una regla monàstica pròpia. És molt possible que, com a abat d'aquest nou monestir, assistís al famós concili de Toledo de l'any 589, el de la conversió del rei Recared i del poble visigot al catolicisme.

Vers l'any 591, degué iniciar la seva prelatura al capdavant de la diòcesi gironina, on desenvolupà la darrera etapa de la seva vida (591-621). Com a màxim representant d'aquesta comunitat, assistí regularment als diferents concilis provincials i generals de l'època: II Concili de Saragossa (a.592), el mateix

Imatge clàssica d'un bisbe: Sant Pere, titular de Roma en una representació de San Pedro de la Nave (Zamora).





L'església pre-romànica de Sant Julià de Boada.

any en què també firmà el document anomenat *De Fisco Barcinonensi*, on es regulava la funció dels bisbes en la supervisió i vigilància del cobrament dels impostos per part dels funcionaris reials; Concili de Toledo (a.597), II Concili de Barcelona (a.599), i Sínode de Gundemar (a.610), on es promulgà la preeminència de la diòcesi toledana sobre la província Cartaginense, i finalment, també signà les actes del Concili d'Ègara (a.614).

A la mateixa ciutat de Girona, la seva tasca fou prou important. És molt probable que durant el seu episcopat, o poc temps abans, fundés un monestir a la ciutat, i que el dotés de la mateixa regla monàstica que sabem que havia redactat anys abans. D'aquest cenobi sabem que anys després va sortir Nonnit, el seu successor en la seu episcopal gironina.

El culte al màrtir gironí sant Feliu també va assolir durant el seu episcopat un impuls molt important, no sols a la mateixa ciutat, sinó també fora d'ella. N'és un clar testimoni el fet que el mateix rei Recared regalés a la tomba del sant una corona votiva d'or com a regal.

Girona, centre litúrgic

La importància que va assolir l'Església gironina al final del segle VI i durant el primer terç del segle VII queda reflectida en el fragment d'una carta, que hom data vers l'any 636, on Fronimià, abat i prevere, consulta el bisbe Brauli de Saragossa sobre una qüestió litúrgica. En resposta a aquesta consulta, Brauli posa com a exemple el costum seguit a Toledo, Sevilla i Girona, pel que sembla els tres grans centres eclesiàstics de l'època.

«Em consultes, en efecte, si el divendres de Pasqua (sant) cal respondre «amén» a cada lectura d'un passatge de l'Escriptura i si cal cantar el «Glòria» segons el costum. Això no es fa entre nosaltres, i tampoc no ho he vist en cap altre lloc, tampoc no ho feia el meu senyor Isidor, de felicitat memòria, tampoc no es fa a Toledo ni a Girona.»

(Brauli de Saragossa, *Epistola XIV*, 15-18)

El cronista d'una època

Joan de Biclaram va viure disset anys a la capital de l'Imperi, Constantinoble, on destacava la gran basílica bastida per Justinià i dedicada a Santa Sofia.

JOAN de Biclaram, intel·lectual i bisbe de Girona (591-621), és també l'autor d'una important crònica històrica, per la qual sovint hom l'ha considerat el primer dels cronistes de la monarquia visigoda.

Ell mateix, en el pròleg de la crònica, exposa els motius que l'han impulsat a redactar-la: «*M'he proposat transmetre a la posteritat, en estil breu, les coses dignes d'ésser divulgades que han tingut lloc en els nostres temps i que hem vist per nosaltres mateixos, i les que coneguérem per referències fidedignes*».

Agafant com a model obres d'historiadors anteriors, com Eusebi de Cesarea, sant Jeroni, Pròsper d'Aquitània i Víctor de Tunis, es proposa, tal com diu ell mateix, prosseguir la nar-



ració en el punt on la deixà el darrer d'aquests cronistes.

Així, veiem com es limita a explicar els fets que, de forma paral·lela, ocor-

ren a Orient (Constantinoble) i a Occident (Roma, Gàl·lies i Hispània), durant el període comprès entre les acaballes de l'any 565 i els darrers mesos de l'any 589, insistint, sobretot, en la successió dels prínceps, papes i bisbes importants i en les legislacions, guerres, pestes, conjures i persecucions religioses.

Tal com s'aprecia, doncs, la crònica cobreix un marc cronològic aproximat d'uns vint-i-quatre anys (565-589) i, segons sembla, va ser redactada entre els anys 589-591, poc temps abans d'accedir a la seu episcopal gironina.

Amb un estil exempt de floritures literàries, a voltes àrid, encara que, això sí, molt rigorós, Joan de Biclàrum es limita en la seva crònica a presentar els fets tal com succeeixen al llarg dels anys. Així, mentre que en la primera part de la seva obra, fins l'any 575, hi predominen bàsicament les referències a fets succeïts a la ciutat de Constantinoble, on ell —recordem-ho— residia aleshores, a partir d'aquell any, de retorn a Hispània, la història peninsular fou el principal centre d'interès del seu crònicó, sobretot els fets que fan referència als principals conflictes sorgits en el si del regne got: regnat de Leovigild (573-586), rebel·lió d'Hermenegild i els primers anys del regnat de Recared.

La crònica de Joan de Biclàrum és considerada com la primera gran aportació de les lletres visigodes en el camp de la historiografia. Posteriorment, altres historiadors continuaren aquest camí iniciat per Joan: sant Ildefons (607-667), sant Julià de Toledo (vers 642-690) i sant Isidor de Sevilla (560/570-636), el més gran intel·lectual de la seva època.

Fets paral·lels

En aquest fragment es pot apreciar l'estil escarit, quasi telegràfic, usat per Joan de Biclàrum en la seva Crònica, i també la presentació que fa dels fets, els quals succeeixen de manera paral·lela en diferents indrets d'Orient i Occident.

«Any III de l'emperador Justí»
(569)

1. «Per mitjà d'ambaixadors, els garamants van demanar la pau als romans i, desitjosos d'abraçar la fe cristiana, van aconseguir ambdues coses.

2. Teodor, el prefecte de l'Àfrica, va ser mort pels mauritans.

3. Per aquest temps, el poble dels mauritans va rebre la fe del Crist.

4. L'any tercer d'aquest regnat, Leovigild, germà supervivent del rei, va regnar a la Hispània Citerior.

Va casar-se amb la vídua d'Atanagild i, d'una manera admirable, va restablir els antics límits al territori, disminuït a causa de les revoltes».

(Joan de Biclàrum, *Chronicon: Anno III Iustini Imp*, 1-4)

Nonnit: monjo i bisbe

Un bisbe il·lustre

Ildefons de Toledo (vers 607-667) va dedicar un capítol de la seva obra De viris illustribus a lloar les excel·lències de la vida i de l'episcopat de Nonnit:

«Nonnit va succeir el bisbe Joan en la seu de Girona. Era monjo profès, remarcable per la seva senzillesa, home de vida santa. Va arribar al pontificat no pas després de moltes consultes i deliberacions entre els homes, sinó més aviat per un desig de Déu que es mostrà a través de l'acció dels homes. Honorà constantment el sepulcre del màrtir sant Feliu. Va regir l'església de Déu amb l'exemple dels seus mèrits més que amb edictes i disposicions verbals. Hom diu que, tant en vida com ja reposant en el sepulcre, va realitzar guariments miraculosos. Va viure durant l'època dels reis Suíntila i Sisenand».

(Ildefons de Toledo, *De viris Illustribus*, X)

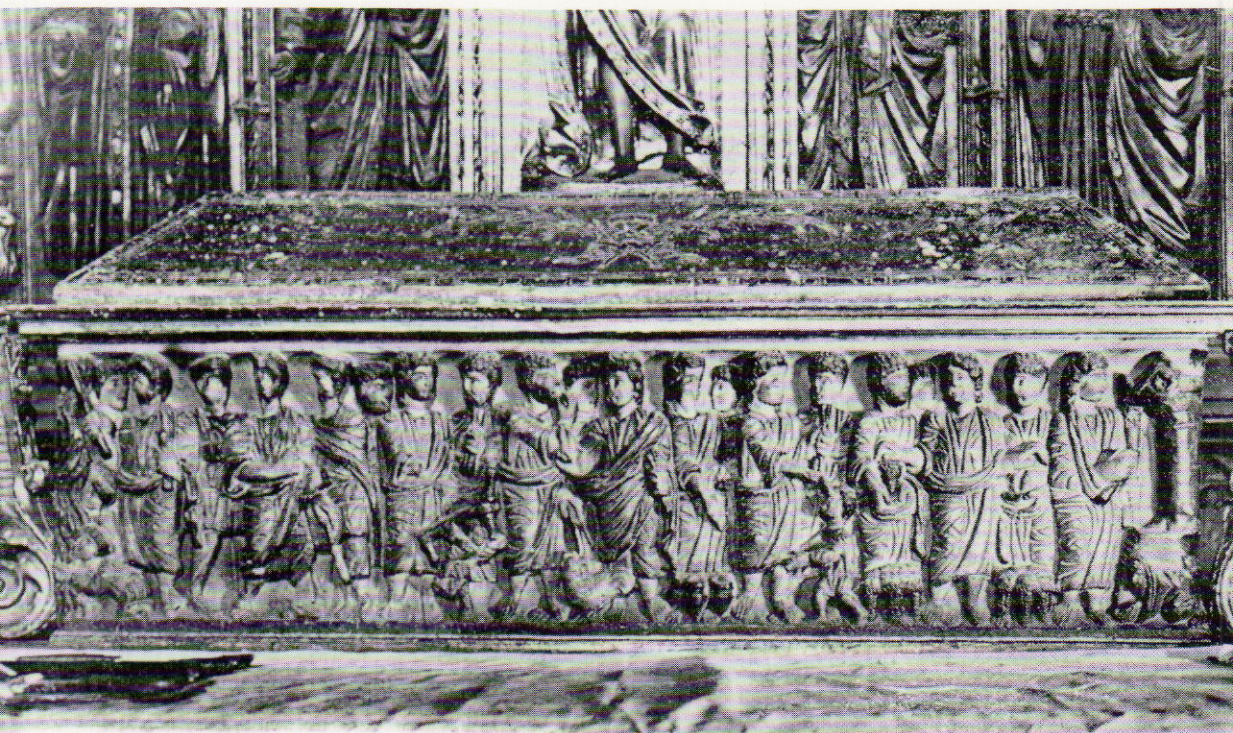
NONNIT és, juntament amb Joan de Bícclarum, un dels bisbes de Girona de l'època visigòtica que van gaudir de més prestigi a la Hispània d'aquell temps. Fins i tot el mateix Ildefons de Toledo (vers 607-667) li va dedicar un capítol en la seva obra *De viris illustribus*, on recollia les biografies dels grans personatges de l'època. Aquest text d'Ildefons és avui una de les bases principals per al coneixement de la vida i la personalitat d'aquest prelat gironí de la primera meitat del segle VII.

Així, doncs, sabem que Nonnit, abans d'ocupar la seu episcopal gironina, que havia quedat vacant a la mort del bisbe Joan de Bícclarum, l'any 620 o 621, havia consagrat la seva existència a la vida monàstica, segurament en un monestir situat a la mateixa ciutat de Girona, un cenobi molt possiblement bastit sota els auspicis del mateix bisbe Joan i que segurament es regia per la mateixa regla monàstica que el Biclarense havia escrit anys abans.

A la mort de Joan de Bícclarum, Nonnit esdevingué el seu successor com a cap visible de l'església gironina. El prestigi de què sembla que gaudia en la comunitat cristiana gironina de segur que va facilitar la seva elecció.

De la seva tasca al capdavant de la diòcesi gironina, en sabem poques coses. De tota manera, igual que els seus antecessors en el càrrec, veurem com també participa en els concilis eclesiàstics de l'època. Així, sabem que va assistir al IV Concili de Toledo, celebrat el 5 de desembre de l'any 633, on, entre 66 bisbes, signà les actes conciliars en desè lloc, el quart després dels metropolitans: «*Nonnit, bisbe de l'Església de Girona, vaig firmar*».

Aquest bisbe gironí va ser també un fervent devot de sant Feliu, el màrtir gironí de començament del segle IV, la



Un dels sarcòfags de Sant Feliu fou col·locat damunt l'altar major del temple per guardar-hi les relíquies del sant titular.

tomba del qual, segons testimonia Ildelfons de Toledo, visitava molt sovint. Aquest fervor envers el màrtir gironí, unit a les indicacions donades en el IV Concili de Toledo (a.633), on es potenciava la redacció i el cant dels himnes litúrgics (cànon XIII), va redundar en la redacció, segurament per part del mateix bisbe Nonnit, de l'Himne litúrgic dedicat a sant Feliu de Girona «*Font, oh Déu, de vida eterna*», que es recitava, segons sembla, davant la tomba del màrtir a Girona, i que ens n'ha pervingut el text gràcies a la transmissió manuscrita.

Nonnit degué morir poc temps després de la celebració del IV Concili de

Toledo (a.633), ja que segons ens recorda el mateix Ildelfons de Toledo, la prelatura de Nonnit s'escaigué durant el regnat dels reis Suíntila (621-631) i Sisenand (631-636).

La mort del bisbe gironí sembla que va ser molt sentida en el si de la comunitat gironina, i també per les grans personalitats de l'època. N'és un clar exemple el fragment d'una carta que el bisbe Brauli de Saragossa, de qui hom ha suposat un molt probable origen gironí, va adreçar l'any 634 o 635 a la seva germana, l'abadessa Pompònia, i en la qual es lamentava i plorava la mort del seu gran amic Nonnit: «*Ha esdevingut la mort, terrible per a mi, del meu senyor, el bisbe Nonnit, de venerable memòria. Aclaparat així, quants de gemecs i planys no arribo a proferir! Ai!, en el nostre temps, quin tresor més gran no hem perdut!*» (Epistola XVIII).

La revolta de Pau

LES dades en les cròniques oficials del regne sobre Girona, durant el domini visigot, són escasses i quan n'hi ha, no se'ns dóna sinó el fet pelat, sense comentaris, dins d'una tradició literària en la qual destacaren la precisió i la capacitat sinòptica de Joan de Biclaurum, bisbe de Girona.

Tanmateix, gràcies a la *Historia excellentissimi regis Wambae* escrita per Julià de Toledo, posseïm, a manera d'excepció a una regla omnipresent, una rica informació sobre un fet de certa transcendència que tingué com a escenari, almenys en part, aquesta ciutat i el seu territori i que val la pena de referir amb un mínim detall.

El tema de l'escrit de Julià era explicar la revolta de Pau, un personatge important de la cort, contra Vamba, pocs mesos després d'haver estat ungit rei, l'any 673.

En efecte, mentre el rei, al capdavant del seu exèrcit, lluitava, novament, contra els vascons, fou assabentat de la revolta, inicialment reeixida, dels territoris de la Septimània, que havia permès als caps dels rebels, el comte de Nimes, el bisbe Gumild, i l'abat Ramir, entre d'altres, de controlar tota aquella zona, amb el perill que significava per al futur del regne. Vamba decidí enviar-hi, per posar fi a la situació, Pau, *dux* molt probablement de la Gàl·lia Narbonense. En arribar a la capital d'aquelles terres, Pau, en un cop de teatre imprevist, assumí la direcció del moviment arrossegant en l'operació el *dux* de la Tarraconense *Ramosindus*, i es féu ungir rei d'Orient —en clara contraposició al d'Occident, que era Vamba—, cofant-se amb la corona votiva que Recared havia ofrenat a la tomba del màrtir Feliu de Girona.

Vamba, tanmateix, reaccionant amb



Porta tardo-romana sobre la Via Augusta, al terme de les Cluses (Vallespir). Al costat, la fortalesa que defensava la porta de la Via Augusta. Vamba hagué de conquerir-la en la revolta de Pau.



decisió i empena, va vèncer ràpidament els vascons i amb una bona marxa es dirigí amb el seu exèrcit cap a l'actual Catalunya, sense deixar temps de reaccionar a l'enemic. Dividí les forces en tres braços: un penetrà per la vall del Segre i la Cerdanya, l'altre per *Auso* i la Catalunya central, i el tercer, amb Vamba al capdavant, per la Via Pública, que no pot ser altra que l'antiga Via Augusta. Barcelona se li sotmeté de seguida, i el rei es presentà immediatament davant de Girona, que, defensada pel bisbe Amador, li fou lliurada sense combat. El text recorda que el bisbe havia rebut una carta de Pau on se li deia que obrís les portes de la ciutat al primer exèrcit que hi arribés, convençut que seria el propi i no pas el de Vamba, i que, seguint aquestes instruccions, la plaça fou lliurada sense lluita.

El rei got continuà vers el nord, superant les defenses pirinenques, i, unificant de bell nou les forces, subjuguà Narbona, i finalment Nimes, on capturà tots els rebels, i així posà fi a l'episodi.

¿Quin paper va fer el bisbe Amador en tota aquesta història, inflada i sovint objecte d'interpretacions fantasioses, i que no deu ser sinó un episodi més de les lluites successòries del regne visigot del qual gràcies al text de Julià, estem molt ben informats, a diferència d'altres fets similars? Tot sembla indicar que participava, de més o menys bon grat, en la revolta, que la ràpida intervenció de Vamba va impedir que arrelés amb força a Catalunya. No sabem cap altra cosa d'aquest bisbe, que ens hauria estat desconegut si no fos pel text de Julià on se'ns narra la revolta de Pau.

Les fortificacions visigòtiques

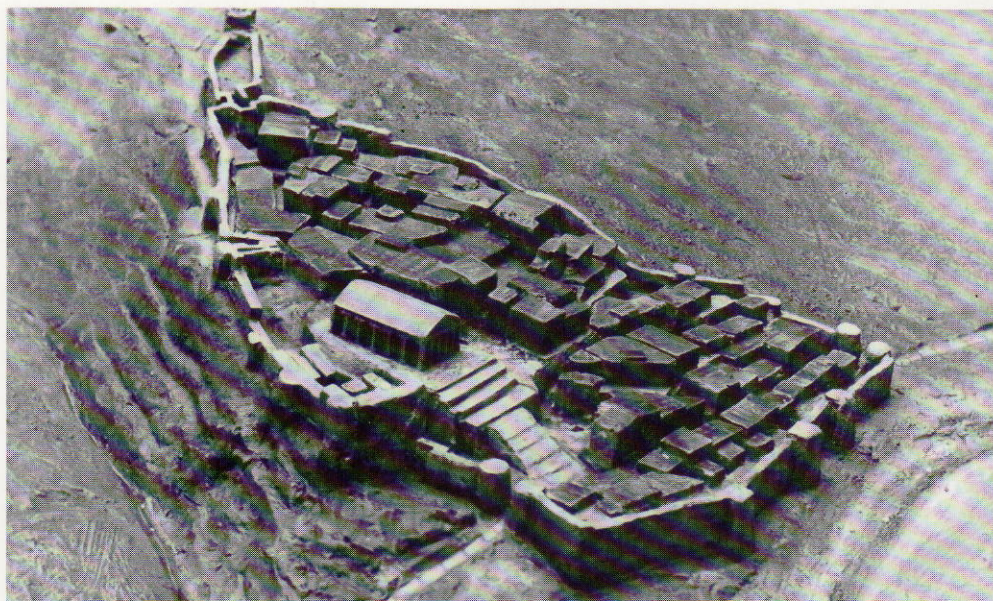
NO és gaire el que sabem de la topografia urbana de la Girona visigoda, que, en general, degué canviar poc i lentament en relació amb el baix imperi. El perímetre emmurallat, reforçat poderosament vers el 300, fou el mateix que s'ha vist anteriorment, i de la distribució interna de la ciutat, en sabem ben poca cosa, tot i que hi ha alguns indicis i algunes novetats que val la pena de comentar.

En totes les ciutats de l'època, després del decret de tolerància del 311, i especialment les ciutats episcopals —i Girona ho serà, si més no, al principi del segle V —, té lloc la cristianització

de la topografia urbana, més o menys ràpidament, amb l'aparició de temples, baptisteris i altres edificis de culte o relacionats amb l'activitat cristiana que ara no tan sols no cal amagar, sinó que esdevenen punts de referència del teixit urbà i gaudeixen d'un prestigi notable a tots nivells. Ben aviat, també, haurà d'aparèixer el palau del bisbe, que no manca enlloc, d'on tinguem documentació clara, i ben a la vora, la major part de les vegades, la basílica episcopal. No tenim per Girona documents de cap mena, ni textuals ni arqueològics, en relació amb la possible ubicació del conjunt episcopal que, amb tota probabilitat, degué existir. De fet, els corrents de la recerca poden dividir-se en dos grans blocs que defensen hipòtesis diverses; segons uns, el palau episcopal i la basílica s'haurien de cercar per sota o ben a prop d'on se situa actualment la Seu, basant-se en la pervivència, ben documentada, d'aquests punts de la topografia religiosa i en el fet que la catedral romànica substituï, al principi del segle XI, un antic temple, molt vell, situat en aquell mateix indret, sobre el qual no hi ha notícies de la seva construcció després de l'ocupació de la ciu-

Façana nord de la torre romana de la Gironella, al punt més elevat de la ciutat. Formava part del recinte bastit al final del segle III.





Maqueta que mostra una representació ideal del que podria haver estat la ciutat antiga. Va ser feta amb motiu del 150è aniversari dels setges de Girona per l'exèrcit napoleònic i es conserva al Museu d'Història de la Ciutat.

tat per part de l'exèrcit carolingi, el 785, i que podria correspondre a una edificació d'època visigoda o de poc abans.

Segons l'altre corrent, la seu episcopal s'hauria de situar *extra muros*, per sota d'on hi ha l'església de Sant Feliu, on hi hauria —i això és segur— un temple, i molt probablement un monestir o dependències annexes importants, alçat en l'indret on morí o fou enterrat el sant màrtir i que esdevingué un lloc de culte i pelegrinatge certament notable. A favor d'aquesta hipòtesi cal adduir la documentació escrita a partir del segle VIII en la qual

només apareix, en un principi, l'església de Sant Feliu de Girona com a seu episcopal, més endavant associada amb l'església de Santa Maria, un culte introduït pels francs i que es desenvolupa, veloçment, a partir del segle IX, fins que acaba desplaçant l'església del sant i queda finalment com a seu catedralícia única. No seria pas, d'altra banda, un cas únic en el conjunt de l'església visigoda, si es localitzaven la basílica i el palau episcopal *extra muros* de la ciutat: així succeeix, per exemple, a Ècija, Còrdova o Segòbriga. Ara com ara, i mancats de proves definitives, no podem anar més enllà.

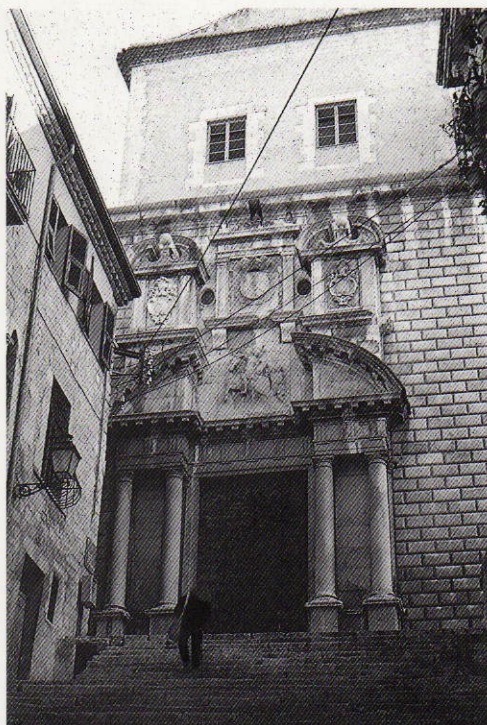
La ciutat fora muralla

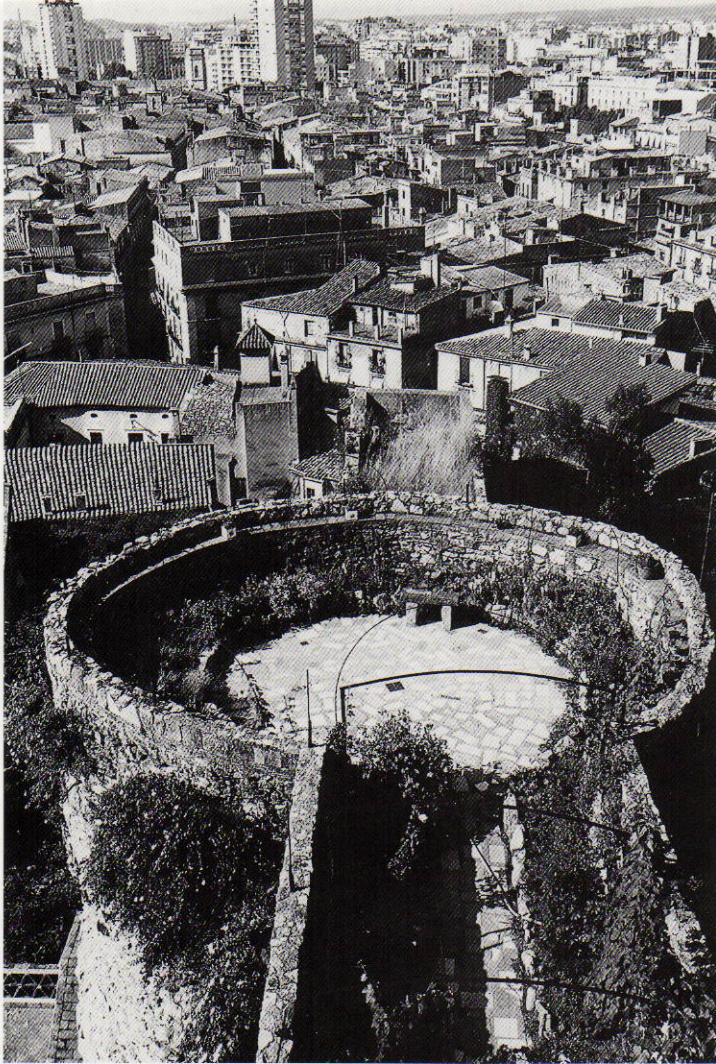
SOBRE el temple que conservava les despulles del sant màrtir hi ha referències textuais d'època visigoda que recorden l'existència de la tomba i del temple que les guardava, com també algun indici de l'existència d'un conjunt més important, potser un monestir, nascut a l'entorn del cos del sant i encarregat de la seva glorificació i culte. Enlloc, però, no se'ns situa topogràficament l'edifici; només en algun document de l'alta edat mitjana, on se'ns indica la localització, fora muralla, de *Sancti Felici ecclesia*. Tanmateix, la tradició i la lògica semblen confirmar aquesta identificació. En efecte, pot pensar-se —i la quasi segura procedència de l'àrea de l'actual església de Sant Feliu de sis sarcòfags esculpats de tema cristià del primer quart del segle IV semblen confirmar-ho—, que hi devia haver hagut una *cella memoriae* bastida sobre l'indret on hauria mort Feliu o bé on hauria estat enterrat (o les dues coses alhora), si fa no fa on s'alça el temple actual. Amb el temps, i especialment a l'època visigoda, el lloc hauria anat adquirint una importància cada vegada més gran, i s'haurien ampliat el conjunt i el seu prestigi. Recordem que Recared, que regnà entre el 586 i el 601, oferí a la tomba del sant una corona votiva d'or que anys després, el 673, Pau, el Rebel, se cenyí com a *rex orientalis* i que Vamba, després de capturar-

lo, retornà al lloc d'on procedia. Recordem, també, el que semblen uns fragments de cancell de pedra sorrenca esculpits, procedents del carrer del Llop, no gaire lluny de Sant Feliu, i que creiem que han de ser considerats visigòtics o de tradició visigòtica, que semblen confirmar el valor de l'indret.

Interessa assenyalar també el fragment, extraordinari, d'un cancell visigòtic reutilitzat com a làpida mortuòria, durant el segle X, en el cementiri de

Diversos indicis poden fer pensar que a Sant Martí Sacosta, on ara hi ha el seminari, va existir-hi un lloc de culte en època visigòtica.





Diverses troballes a Sant Feliu, carrer de Ciutadans, Sant Nicolau... demostren l'existència d'edificis situats més enllà del recinte murallat.

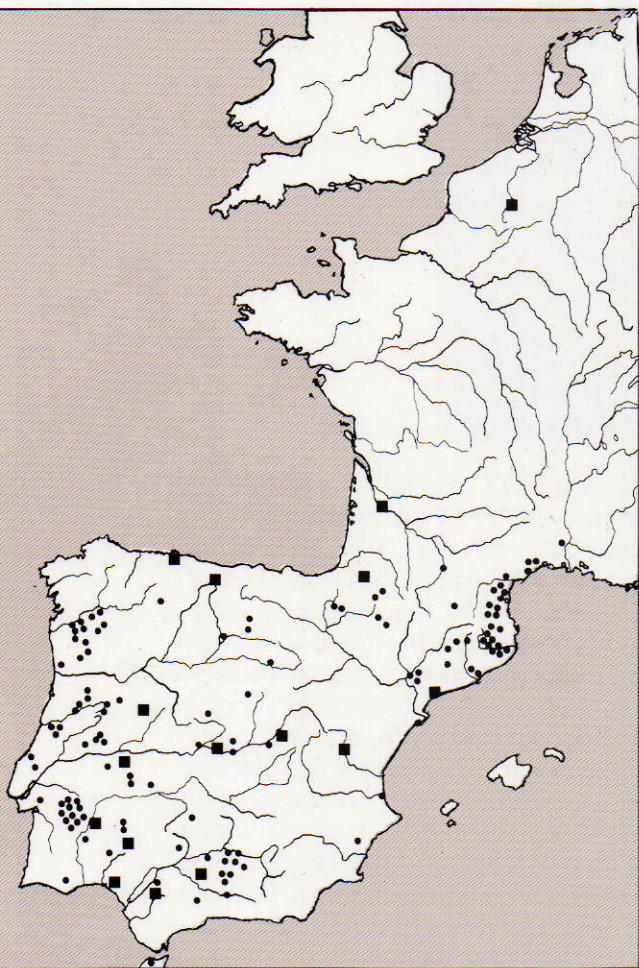
Sant Martí Sacosta, de topònim ric i vell i del qual parlen els documents almenys des del segle IX i que sembla que no és probable que procedeixi de gaire lluny; els indicis sota el subsòl de l'església de sant Nicolau, d'aquests moments, i molt difícils de definir sense una exploració aprofundida; el nom i les llegendes ciutadanes referents al temple de santa Eulàlia Sacosta; la important necròpolis de la plaça de santa Susanna del Mercadal, que documenta una important ocupació més enllà de l'Onyar i que degué organitzar-se a l'entorn d'un lloc de culte; i finalment, el cementiri descobert i parcialment

excavat a la Caserna d'Alemanys, amb tombes de lloses de cronologia imprecisa, entre els segles V/VI i IX/X, que és, ara com ara, el més antic identificat *intra muros* i que degué néixer a l'entorn d'un petit temple que desconexem, situat al punt més alt de la ciutat. Poques dades concretes, però en definitiva, una continuïtat, pocs canvis i una progressiva cristianització del paisatge urbà i suburbà, idèntica a la que segueixen la major part de ciutats d'aquell moment. El descobriment i l'excavació del petit cementiri del carrer dels Ciutadans confirmen plenament aquestes paraules.

La moneda visigoda

ELS regnes bàrbars sorgits a occident de les ruïnes de l'imperi romà continuaren utilitzant, de primer, les monedes encunyades per l'imperi romà occidental i, més endavant, per l'oriental, com a numerari oficial, i durant molt de temps, quan produïren llur pròpia moneda, continuaren fent servir la simbologia característica de les monedes imperials, amb la imatge i el nom de l'emperador de Constantinoble, en part per inèrcia, per reconeixement tàcit d'una autoritat, més moral que cap altra cosa, i potser per incapacitat política de trencar uns lligams tan intensos i tan antics.

Al capdavant, les monedes encunyades a occident seguien la metrologia romana resultat de la gran reforma endegada per Constantí I, que continuà vigent al llarg de tot el baix imperi i l'antiguitat tardana. Aquest sistema partia de la lliura d'or —unitat ponderal i mai monetària—, de 326,88 grams; del *solidus* o sou d'or, la moneda base, de 4,54 grams teòrics, i per tant una 1/72 part de la lliura; del *tremissis* o *triens*, amb un pes d'1,45 grams d'or, equivalent a un terç de sou; i finalment, de la síliqua de plata, amb un valor d'1/24 part del sou. El bronze serví per les monedes inferiors. La monarquia visigoda no sembla segur que encunyés ni sous d'or ni síliques d'argent, només trients d'or. Quant a les monedes de bronze, es feren servir les d'època anterior, especialment les dels segles IV i V.



Localització de les troballes de monedes visigòtiques, segons X. Barral i Altet. Les rodones indiquen les monedes aïllades, i els quadrats, els tresors de monedes.

Leovigild (573-586), un dels reis més actius i l'autèntic creador del Regne de Toledo, fou també el primer, entre totes les monarquies bàrbares sorgides a occident, d'encunyar trients d'or amb el nom del monarca a l'anvers i, de seguida, amb el nom també de la ciutat on s'havia encunyat la moneda. Ben aviat altres regnes seguiren aquest mateix camí, tot allunyant-se cada vegada més d'unes tradicions que no eren sinó ficció.

Monedes de Sisenand, Khintila, Ègica, Egica-Vítiza i Vítiza, encunyades a la seca de Girona.

El nombre de seques, elevadíssim, s'ha explicat de diverses maneres, si bé cal fer notar que només unes quantes, que coincideixen quasi sempre amb les capitals territorials i seus dels bisbes metropolitans, i per tant amb les ciutats més importants, fabricaren moneda en més de dotze regnats, mentre que les altres factories actuaren només puntualment. Recordem, finalment, que el fet d'encunyar moneda era una regalia que proporcionava notables beneficis, i que, malgrat els esforços, la puresa del metall i el pes dels trients passà per fluctuacions al llarg dels anys que han estat explicades de diverses maneres, però, sovint, per la dificultat d'abastar-se de la matèria primera, l'or.



La seca de Girona

GIRONA, juntament amb Roses, i encara d'una manera molt esporàdica, va ser l'única oficina del nord-est de Catalunya on s'encunyà moneda entre els regnats de Leovigild i d'Àkhila II, i una de les cinc d'aquest territori (Tarragona, Tortosa, Barcelona, Girona i Roses), i després de la metropolitana Tarragona, la més activa.

Dues monedes gironines a nom de Recesvint a Sisenand. La seca de Girona ens informa que la ciutat era un punt estratègic en el conjunt de les ciutats visigòtiques.

Pel que sabem fins ara, i per la raresa d'aquestes troballes, estem exposats a nous descobriments que modifiquin considerablement aquestes conclusions. L'activitat d'aquesta seca s'inicià amb Viteric (602-610), amb uns trients on hi ha el bust frontal a l'anvers, i al revers la inscripció «+ GERONDA IVST.» o «GERONDA IVST»; continuà amb Sisenand (631-636), amb la llegenda «+ G:RVNDA IVSTVS», molt escasses; i Khíntila (636-639), també raríssimes, amb «+ G:RVND: IVST:». Caldrà esperar al regnat de Recesvint (653-672) per tornar a trobar documentada l'activitat de la seca de Girona, ara amb el bust del rei de perfil a l'anvers i la inscripció «+ GERUND: PIVS», amb una theta (θ) en comptes d'una «D» i una creu entre dos punts, també molt rares. No és fins al regnat d'Ègica (687-702) que tornem a trobar en activitat aquesta oficina, que ara, sense aturar-se, continuarà encunyant durant el co-regnat d'Ègica amb Vitiza, el de Vitiza en solitari (702-710) i el d'Àkhila II (710-713), el darrer rei got, almenys de





Triens visigòtic, procedent de la seca de Girona. Va ser trobat al Puig Rom de Roses i porta el nom del seu encunyador: Àkhila II.



tot el nord-est d'Hispania, que fabricà moneda amb el seu nom. En el numèric d'Ègica, distingim el bust del rei de perfil i la llegenda «GERVND A PIVS» al revers, amb una creu sobre grades, mentre que les nombroses monedes del co-regnat presenten dos encunys diferents, l'un amb els busts dels reis, de perfil, oposats, i el monograma de «Gerunda» al bell mig del revers (el nom del rei Ègica i la titulació a la cara, i el de Vítiza, a la creu), i l'altre, més tardà, mostra el bust de Crist amb el nimbe, de clara influència bizantina. Les monedes de Vítiza, abundants, mostren el bust nimbat de Crist i el nom i titulació a l'anvers i una creu sobre grades a l'anvers amb la llegenda «+ GERVND A PIVS».

No fou fins a les excavacions de Pere de Palol, en el poblat fortificat del Puig de les Muralles, a Puig Rom (Roses, Alt Empordà), que fou descobert, entre un conjunt notable de troballes, un *triens*, el primer, encunyat per Àkhila II, que regnà, succeint el seu pare, almenys a la part oriental del regne —tal com evidencien les monedes fabricades a les oficines de Narbona, Girona, Tarragona i Saragossa— i que, després de pactar amb els sarraïns, renuncià els drets sobre el regne, els quals d'aquesta manera passaren al califa de Damasc. En les monedes gironines d'Àkhila II, el nom i el títol reial ocupen l'anvers, i la creu sobre grades amb la inscripció «+ GERVND A PIVS» el revers.

Potser la informació més valuosa que ens proporciona l'oficina monetària de Girona és la seva notable activitat durant el segle VII, i sobretot en la seva segona meitat, la qual cosa sens dubte assenyalava la seva importància dins el conjunt del regne got. Aquestes evidències, juntament amb algunes, escasses, troballes monumentals, que sovint s'han de referir a aquest segle, semblen assenyalar en aquesta direcció.

Sant Feliu i Girona

L'ESTUDI del culte al màrtir gironí sant Feliu a la nostra ciutat en els segles posteriors al seu martiri, succeït, com és sabut, en els primers anys del segle IV (303-304), presenta, encara avui, grans dificultats, a causa

Sant Feliu, representat en un antic gravat de boix. A la pàgina del costat, una corona votiva semblant a la que Recared regalà a la tomba de Sant Feliu.



sobretot de la manca quasi absoluta d'elements arqueològics relacionats amb aquest culte, i també del quasi total silenci de les fonts escrites de l'època, sols trencat en el segle VII, en què unes poques referències, i encara indirectes, semblen indicar-nos la gran esplendor que aquest culte va assolir a la nostra ciutat en els darrers anys del període visigòtic.

El testimoni més antic que tenim per determinar l'antiguitat d'aquest culte a Girona són els versos del *Peristephanon* de Prudenci: «*La petita Girona, rica en cossos sants, presentarà la glòria de Fèlix*» (IV, 29-30), escrits per aquest poeta hispanoromà en els primers anys del segle V. Aquesta citació, a part de confirmar la innegable historicitat del martiri de Feliu a Girona durant la persecució de Dioclecià, al començament del segle IV, sembla indicar també que al principi de la centúria següent les seves despulles i relíquies eren venerades a la nostra ciutat.

Si bé el poeta Prudenci no parla en cap moment de l'existència a Girona d'un temple o basílica martirial on reposarien les despulles del màrtir gironí, sembla possible que ja fos bastit en el mateix segle IV. La gran difusió que va assolir el culte a sant Feliu a la Gàl·lia Narbonesa durant el mateix segle V i el fet que el mateix bisbe i historiador Gregori de Tours (538-594) deixa entreveure en una de les seves obres (*De Gloria Martyrum*, 92) que coneixia l'existència d'aquest temple, semblarien confirmar aquest extrem.

A aquest temple aixecat a Girona en honor de sant Feliu i al sepulcre del màrtir que s'hi guardava en el seu interior, hi fa referència el bisbe i historiador Julià de Toledo (vers 642-690) en la seva història de la sublevació de Pau contra Vamba, quan ens explica com el

rei Recared (586-601) havia fet donació al final del segle VI, durant l'episcopat del bisbe Joan de Bíclarum (591-621), una corona votiva d'or per al sepulcre de sant Feliu, corona que el rebel Pau, durant la revolta que va dirigir contra el rei Vamba (673), va robar i es va cenyir al cap en el moment d'autoproclamar-se «*Rex Orientalis*». Aquesta corona va ser retornada posteriorment per Vamba a la basílica gironina, després de la rendició dels rebels a Nimes, el 2 de setembre de l'any 673.

També sabem, gràcies al testimoni d'Ildefons de Toledo (vers 607-667), que Nonnit, el successor de Joan de Bíclarum en la seu episcopal gironina,

«*honorà constantment el sepulcre del màrtir sant Feliu*» (*De viris illustribus*, X). Aquesta mateixa devoció de segur que també va impulsar aquest prelat gironí a redactar l'himne «*Oh, Déu Font de vida eterna*», que segons sembla es resava davant la tomba del màrtir.

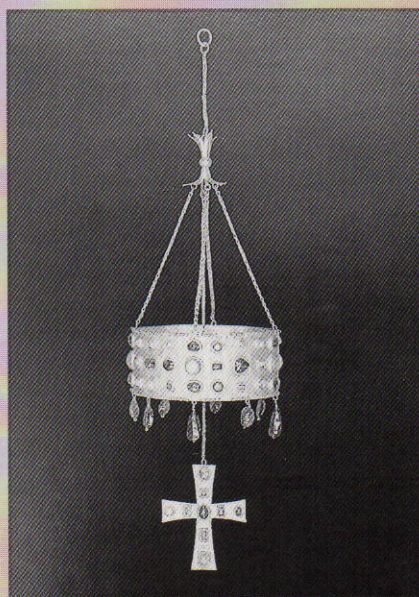
Amb la conquesta musulmana de la nostra ciutat, pels volts de l'any 717, i la posterior conquesta franca de l'any 785, aquest culte segurament encara perdurà força temps a la nostra ciutat, si bé amb l'arribada de nous cultes vinguts d'enllà dels Pirineus, sobretot el de Santa Maria, la devoció a sant Feliu anà quedant relegada amb el pas dels anys a un segon terme.

Una devoció reial

El bisbe i historiador Julià de Toledo (vers 642-690) explica en una de les seves obres com el rei Recared, al final del segle VI, havia ofrenat una corona d'or a la tomba de sant Feliu que hi havia a la ciutat de Girona:

«Aquest mateix Pau (...) va robar molts vasos de plata de les possessions del Senyor i també aquella corona d'or que el rei Recared, de bona memòria, havia ofert al cos de sant Feliu, i que l'esmentat Pau es va atrevir a posar-se al seu cap trastocat. Tot això ho recopilaria curosament i molt devotament intentaria retornar-ho, tal com pertoca a cada església».

(Julià de Toledo, *Historia Excellentissimi Wambae regis*, 26)



La difusió d'un culte

FORA de la mateixa ciutat de Girona, el culte al màrtir sant Feliu és molt important en època visigòtica, com ho demostra l'existència de diferents basíliques dedicades al sant gironí en diferents indrets d'Hispania i de la Gàl·lia.

La més antiga d'aquestes basíliques es documenta a Narbona, on sabem, gràcies al testimoni del bisbe i historiador Gregori de Tours (538-599), que existia en aquesta ciutat, en època del rei Alaric II (484-507), una basílica dedicada a sant Feliu de Girona. Gràcies a una afortunada troballa epigràfica realitzada al començament d'aquest nostre segle, coneixem que aquest temple havia estat bastit l'any vint-i-novè de l'episcopat del bisbe *Rusticus* «*ann(o) XXVIII ep(i)s(copa)tus Rustic(i)*», corresponent a l'any 455.

No sols a Narbona: també a Tours aquest culte era prou conegut, com ho demostra la curiosa anècdota que explica Gregori de Tours en una de les seves obres (*Historia Francorum IX, 6*), on relata com l'any 587 arribà a la seva ciutat un monjo pelegrí molt sospitós que, per intentar guanyar-se els seus favors, deia que venia d'Hispania i que portava amb ell relíquies de sants màrtirs: sant Vicenç i sant Feliu.

A Hispania, en canvi, els testimonis sobre la difusió d'aquest culte són més tardans, no anteriors al segle VII.

Sabem per exemple que a Xàtiva, al final del segle VI-primeria del VII-, es va construir una basílica que era usada com a seu pels bisbes setabitans i que molt possiblement era dedicada a sant Feliu.

Més cap al sud de la península, a Guadix (Granada), sabem, gràcies al text d'una magnífica inscripció, que l'any 652 es va consagrar una basílica en la qual es dipositaren relíquies de molts sants màrtirs, entre les quals n'hi havia de «*Sancti. Felici Gerundensi*», sens dubte corresponents al màrtir gironí.

Una basílica a Narbona

L'existència d'una basílica dedicada a sant Feliu de Girona a la ciutat de Narbona, durant el segle V, en època del rei Alaric II (484-507), ens és confirmada pel testimoni del bisbe Gregori de Tours:

«Les relíquies d'aquest sant (Feliu) es guarden a la basílica de Narbona. Però, com que l'alçada d'aquest temple privava de veure des del palau reial el paisatge deliciós de Ligúria, el rei Alaric va consultar el cas amb el seu conseller Lleó. I aquest va dir: "Que rebaixin una part de l'edifici, i així el rei podrà contemplar bé tot el que vulgui". El mateix conseller va cridar tot seguit els paletes i va rebaixar la basílica del sant, bo i reduint-la a proporcions esquifides. Però instantàniament va quedar cec».

(Gregori de Tours, *De Gloria Martyrum*, 92)



Difusió del culte a Sant Feliu:

1. Basílica de Narbona,
2. Basílica de Xàtiva,
3. Basílica de Guàdix,
4. Monestir de Còrdova,
5. Basílica a Totanés (Toledo),
6. Monestir a Caba (Toledo),
7. Monestir a Visonia (Lleó),
8. Basílica al Bierzo (Lleó),
9. Girona.

De la regió de Toledo, gràcies a les fonts literàries de l'època (Eugeni II i Fèlix de Toledo), són documentats durant el segle VII dos monestirs posats sota l'advocació de sant Feliu: l'un situat a la localitat de Totanés i l'altre a la vila de Caba.

Finalment, a la regió del Bierzo, a l'actual província de Lleó, també hi va arribar aquest important culte al màrtir gironí. Del segle VII tenim do-

cumentats, primerament, el monestir de San Félix de Visonia, fundat en aquest segle per Fructuós de Braga (primera meitat del segle VII-665), monjo il·lustre i bisbe de les seus de Dume i de Braga, i en segon lloc una altra basílica situada en aquesta mateixa zona que, segons el testimoni de l'anacoreta i escriptor Valeri del Bierzo (630-695), va ser bastida sobre un antic santuari pagà.

Litúrgia i culte

A part de la dedicació de diferents basíliques i temples en diversos indrets d'Hispania i de la Gàl·lia, el culte a sant Feliu de Girona en època visigòtica també és conegut gràcies a l'estudi dels diferents textos litúrgics compostos en memòria seva.



L'existència a Hispania i en part de la Gàl·lia narbonesa en època visigòtica d'una litúrgia autòctona, actualment coneguda amb el nom de «Ritu hispànic», va afavorir la redacció de textos litúrgics propis per a la celebració de la festivitat de molts sants hispànics, entre ells sant Feliu de Girona.

Malauradament, però, actualment aquests textos litúrgics visigòtics sols ens són coneguts en la seva immensa majoria per còpies posteriors a la invasió musulmana (segles IX a XI).

De fet, la celebració de la festivitat de sant Feliu en la diada de l'1 d'agost sembla ser una de les més antigues de la litúrgia hispana, com ho palesa la seva presència en els més antics calendaris litúrgics hispànics i també en el famosíssim «*Martyrologium hyeronimianum*», un martirologi conegut fora d'Hispania ja en el mateix segle V, i on, en l'apartat corresponent al dia 1 d'agost, es pot llegir: «*In Spaniis Gerunda civitate natalis Sancti Felicis martyris*».

Però és sobretot en els llibres litúrgics hispànics dels segles VI i VII emprats en la celebració de la missa i de l'ofici diví on millor queda reflectida l'esplendor d'aquest culte i la seva evolució cronològica amb el pas dels anys.

Així, sembla que durant la segona meitat del segle VI o en els primers anys del segle VII es van compondre les primeres catorze oracions de les dinou de què consta l'ofici complet que per a la festivitat del sant es pot trobar en l'Oracional de Tarragona, el *Liber Oratorium Festivus*, vigent a la Tarraconense al final del segle VII, com també el text

Gerro litúrgic de la basílica del Bovalar (Seròs, Segrià), del segle VII.

Sermó del dia de sant Feliu

Presentem seguidament un petit fragment del sermó «Natalem Sancti Felicis», escrit per a la festivitat de sant Feliu, segurament al començ del segle VII:

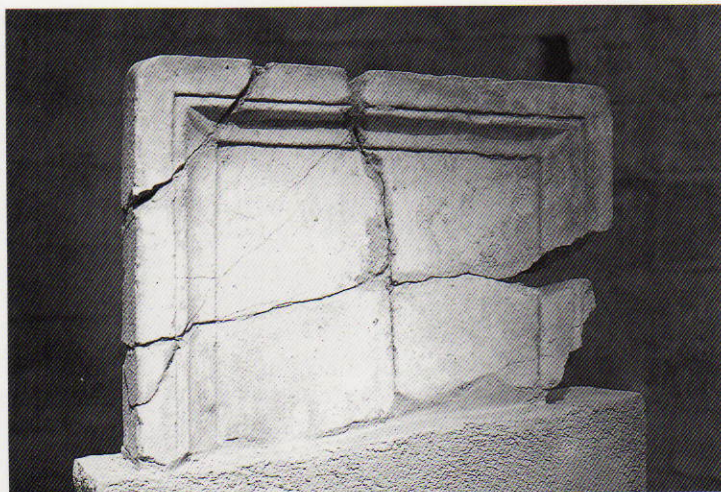
«Germans: celebrem amb felicitat el naixement de sant Feliu. Avui aquest sant ha aconseguit com a fruit el bé que el seu nom significa. Ja abans, pel nom, era anomenat felíç; però ara, per la seva confessió, s'ha vist que ho era encara més. Cap desgràcia no el fa malaurat, cap dissort no li lleva la felicitat...».

de dos sermons coneguts amb el nom de «*Natalem Sancti Felicis...*» i «*Ad inluminandum...*», el text dels quals ens és conegut gràcies a una còpia del segle XI que hom pot trobar en l'anomenat Homiliari de Silos, que en bona part és còpia d'un antic homiliari visigòtic.

Posteriorment, durant el primer quart del segle VII, quan s'introduí a Hispània el culte als màrtirs Macabeus, la festivitat dels quals també se celebrava l'1 d'agost, s'haurien compost les cinc oracions restants de l'ofici de l'Oracional de Tarragona, i els textos, excepte el pròleg, de la missa «*Deum Immense*», que fou escrita en honor de sant Feliu i que hom pot trobar en l'anomenat *Liber Manuale*.

Finalment, de la segona meitat d'aquest segle VII en endavant, l'època del gran impuls del culte a sant Feliu de Girona i a tots els sants hispànics en general, es va compondre el text de la «*Passio Sancti Felicis*», l'himne litúrgic «*Fons, Deus, vitae perennis*», basat en el text d'aquesta «passió», el pròleg de la missa «*Deum Immense*» i tots els textos d'una segona missa anomenada «*Omni Cura*», i que també es troben recollits en el *Liber Manuale*.

Ara paleocristiana fragmentada, de marbre, procedent de Roses i conservada al Museu Arqueològic de Girona.



La Passió de Sant Feliu

La Passio Sancti Felicis, redactada durant la primera meitat del segle VII, és un dels textos litúrgics d'època visigòtica més importants redactats en honor de sant Feliu de Girona.

L'autor, un humillimus levita Christi, tal com ell mateix s'anomena, sembla que en el moment de redactar-la no coneixia gairebé res sobre els orígens, la predicació i el martiri de Sant Feliu a Girona, al principi del segle IV. Així doncs, va haver d'inspirar-se en textos hagiogràfics ja coneguts, com és el cas del text que hom coneix amb el nom de Passio de Comuni, redactat al final del segle VI, i que es basava en la vertadera passió de sant Vicenç de València, escrita al final del segle IV. En aquesta Passio de Comuni, s'hi narrava el rapidíssim i sagnant itinerari que se suposava que havia seguit Dacià, enviat a Hispània al començament del segle IV pels emperadors Dioclecià i Maximià per perseguir els cristians. Aquest text prototip o Passio de Comuni és la base no sols del text de la passió de sant Feliu de Girona, sinó també d'un important nombre d'altres passions de màrtirs hispànics, escrites totes elles durant aquesta primera meitat del segle VII.

Així doncs, el text de la passió de sant Vicenç de València i el de la «passio de comuni» van influir decisivament en l'autor de la passió de sant Feliu de Girona.

La passió, en síntesi, ens explica com Feliu, originari de la ciutat africana de Scil·li, a la costa de Cesarea de Mauritània, en sentir que a Hispània els cristians eren perseguits, es traslladà per mar a Barcelona, i posteriorment a Empúries, des d'on arribà a Girona, ciutat on predicà l'Evangelí fins que Rufí, un lloctinent de Dacià, el va fer empresonar i el sotmeté als més diversos suplicis i turments, fins que morí.

Cal no oblidar, finalment, el caràcter litúrgic d'aquest text, el qual era llegit bàsicament la diada del sant, durant la celebració de l'ofici nocturn, o a vegades durant l'eucaristia.

Seguidament, reproduïm alguns fragments d'aquesta «Passio»:

«1. Passió del màrtir sant Feliu, que va patir a la ciutat de Girona, sota el prefecte Dacià, el dia 1 d'agost. Gràcies siguin donades a Déu».

«2. En aquells dies, sota els cònsols Dioclecià i Maximià, creixia una feroç persecució contra els cristians, escampats bonament per tot el món, establerts tant a l'orient com a l'occident. El manament dels impiadosos prínceps s'observava de tal manera, que no hi havia ciutat ni poble on no es donés culte als ídols i no s'oferissin als dimonis víctimes abominables».

«3. Llavors Sant Feliu, originari de la ciutat Scil·litana, anava a Cesarea, ciutat situada al litoral de Mauritània, d'on era anomenada capital i on brillaven els estudis literaris. Allí el sant home volia dedicar-se a la formació intel·lectual, a fi d'excel·lir entre tots els altres. Així, doncs, abans d'emprendre la navegació, va sentir la notícia que es divulgava de poble en poble, això és, que a les costes d'Hispania una greu persecució s'encruelia contra els cristians. Quant sant Feliu va sentir això, igual que una abella prudentíssima que vol dur a terme la seva obra fins a la perfecció, va llençar els llibres savis que tenia entre les mans i va dir: "Què m'importa la saviesa d'aquest món? Ara cal que m'acosti a la vida que dóna temps al temps, que no s'espanta de l'autor de la mort, ans té present el Creador de la vida"».

«7. Després (...) se n'anà a la ciutat de Girona (...) Moltes matrones, en sentir això, escoltaven amb molt de gust les paraules del benaurat Feliu, i no solament el tenien per mercader que donava riqueses terrenals a canvi de les celestials, ans encara li deien apòstol o un dels profetes, que mostrava a tothom el camí de la salvació».

«13. Se'l féu portar altra vegada al davant i, un cop hi va ser Rufí, va dir-li: "Escolta'm, Feliu, com si et fos germà i decideix-te a oferir sacrificis als déus. El prefecte Dacià t'elevant a gran dignitat. Jo també era un foraster quan vaig venir; però, per haver obeït els seus preceptes, m'ha proporcionat riqueses i honors". Sant Feliu, llavors, amb audàcia desimbolta, li va dir: "Ni que em prometessis el cel amb tots els seus àngels o m'oferissis les delícies del paradís, mai no m'avindria al que em promets ni m'ajupiria als teus regals"».

«21. Rufí manà que li obrissin la carn fins als ossos i que, amb una llarga tortura, amb les ferides renovades i amb dolors més forts, arribés a expirar. Així ho van fer, fins que morí. El cos del màrtir benaurat fou retirat a Girona, a casa d'una matrona molt temerosa de Déu».

«23 (...) Després d'haver passat tota la nit en oració, el cos del sant ens fou sostret. Quan ens vam despertar (...) el vam trobar en un sepulcre que el benaurat màrtir s'havia preparat. Allí era sepultat d'una manera ben escaient i digna (...)».

La societat

É S ben poc el que sabem d'una manera directa, sobre aquesta qüestió, pel fet que ens manquen fonts i perquè la recerca arqueològica pràcticament no ha començat. Tanmateix, s'ha de suposar que no hi ha canvis notables en relació amb el que sabem referent a d'altres llocs.

En definitiva, la societat d'aquesta etapa és una continuïtat de la del baix imperi, amb l'afegití importantíssim d'un nou element humà, no gaire nombros, però actiu i que controla en les seves mans el poder polític i militar: els visigots. Al principi gots i hispans, especialment la poderosa aristocràcia terratinent, s'enfrontaren pel que per als

segons significava de pèrdua de poder polític i econòmic en benefici dels primers, i també pel fet de pertànyer a dos corrents cristians diferents i enfrontats: el catòlic, la majoria hispana, i l'arrià, la minoria germànica. El tercer concili toledà, del 589, marcà l'abandonament de l'heretgia arriana per part dels visigots i l'inici d'una integració d'interessos molt sòlida entre l'aristocràcia germànica i la hispanoromana que posà fi als vells malentesos i permeté al capdavall una actuació de govern conjunta. Cal assenyalar, en relació amb la dualitat ètnica de la Hispània d'aquests segles, que pel que fa a Girona i al seu territori, la presència real d'elements gots era mínima, indetectable —com ho palesa molt bé el registre arqueològic—, a diferència del que passa en diversos punts de la Meseta, i fins i tot al Rosselló, on abunden les necròpolis de fortíssim regust germànic.

La societat es dividia en diferents grups. Hi havia els *potentiores*. o aris-



Camperols efectuant la collita i el premsat de l'oliva, una de les tasques clàssiques de l'agricultura de l'època. És un detall del sarcòfag de les Estacions, d'Empúries.

toçràcia terratinent, eren posseïdors de grans o mitjanes propietats al camp que administraven des de grans vil·les o *vici*, que, almenys per aquestes contrades, solien ser la continuïtat d'edificis anteriors; però tenien també cases i propietats a ciutat, prop dels cercles de poder, del mercat i del centre d'activitat artesanal. Si bé és cert que la *ciuitas* clàssica havia entrat en crisi, que els curials havien acabat desapareixent, la ciutat no havia mort, malgrat el que s'hagi dit: s'havia transformat i feia un paper distint, però encara enormement important, i continuava vertebrant el territori. A més, des del segle IV, l'Església, entorn del bisbe, aplegava en les seves mans activitats i responsabilitats que havien estat anteriorment dels decu-

rions o d'alts funcionaris imperials, entre les quals és significativa l'activitat edilícia, gairebé l'única del moment que canvià l'aspecte de la geografia urbana.

Més ensota hi havia els *humiliores*, anomenats la *plebs*, en aquests anys homes lliures, petits camperols, artesans, professions liberals, mercaders, negociants, en situació molt dispar, i els esclaus, ben presents en tota la documentació jurídica i eclesiàstica d'aquests anys, no gaire nombrosos, potser, però sempre presents.

La fiscalitat de l'època no mostra canvis respecte als darrers anys de l'imperi romà: la *capitatio/iugatio*, l'impost personal i aquell relatiu a les possessions territorials que diferencia el tipus de conreu o d'explotació.

Vista general de la factoria de salaons de la Ciutadella de Roses, la qual va tenir un ple funcionament durant els segles V i VI.



El món dels morts

El ritual funerari ha anat canviant al llarg dels temps, però bàsicament podem reduir-lo a dos grans models o costums: la incineració o cremació del cadàver en una pira (ustrinum) i enterrament de les cendres en una urna o una caixa (larnax), i la inhumació, ritual segons el qual el difunt és sebollit directament a terra o dins d'un taüt o contenidor, que pot ser de molts tipus i qualitats diferents. A partir del segle II, en el món mediterrani comença a haver-hi un canvi significatiu en la tradició: s'abandona lentament, la cremació per la inhumació. Del segle següent ençà, aquest costum s'imposa, en part a causa de la nova religiositat i del pes social dels cultes salvadors, entre els quals, cada vegada més, hi té un paper protagonista el cristianisme.

Però, tot i ser un únic ritual, hi ha moltes maneres distintes d'aplicar-lo, i en un mateix cementiri podem observar sovint aquesta diversitat. Un cop d'ull als cementiris d'aquest període localitzats a Girona (encontorns de l'església de Sant Feliu, caserna d'Alemanys, carrer dels Ciutadans, plaça del Mercadal), idèntics als excavats en altres llocs d'aquestes contrades (Empúries, Caldes de Malavella, Porqueres, Figueres...), ens en farà veure la tipologia, on sovint queden paleses les grans diferències socials.

a) Simples fossats oberts a terra. En aquest cas el cadàver es diposita directament a l'interior d'una rasa. De vegades, una excavació acurada pot descobrir les evidències d'un taüt de fusta desaparegut.

b) Tombes de tegulae. El cos del difunt és situat a l'interior d'un sarcòfag construït amb teules planes. N'hi ha variants, segons la secció de la tomba, i poden ser triangulars, amb unes tegulae a terra fent de solera de la caixa i unes altres inclinades, de dues en dues, fins a completar el taüt, unides de vegades amb imbrices i morter de calç; dues teules planes verticals clouen la capçalera i els peus. Una altra variant és el de la caixa de teules de secció quadrada, molt més rara.

c) Tombes d'àmfora cobrint les despulles. Una àmfora sencera o retallada o dues àmfores, segons el cas. De vegades només els fragments aixafats d'un d'aquests recipients. Sovint es fa servir en inhumacions infantils.

d) Pedres petites marcant la tomba, clavades verticalment, el difunt a l'interior ajaçat i amb lloses planes i no gaire gruixudes cobrint-lo.



Aquestes dues tombes, descobertes el 1991 en un solar del carrer dels Ciutadans formaven part d'una necròpolis modesta de l'antiguitat tardana.

e) Sarcòfags d'obra, a base de pedruscall i morter de calç, amb lloses, preferentment de pissarra, fent de tapa, perfectament segellades, i tot el monument cobert d'un arrebossat d'opus signinum.

f) Sarcòfags esculpits, d'importació.

g) Sarcòfags de pedra, monolítics, aconseguits mitjançant el buidat interior d'un gran bloc de sorrenca, preferentment, i coberts amb unes tapadores també d'una sola peça amb inclinació a dos vessants, i de vegades amb acroteris ornamentals als angles i al mig.

Les tombes en aquesta època no porten cap tipus d'ofrenes, solament la possibilitat remota d'un fermall de cinturó o algun objecte ornamental que fos sebollit amb el difunt.

Troballes monumentals

CAL dir, en primer lloc, que les troballes d'objectes d'art d'aquest període són de moment escasses, i en algun cas de cronologia imprecisa. Tanmateix, pensem que val la pena de comentar-les. Són, al capdavant, un element de valor documental extraordinari.

Pel seu interès i pel fet de ser l'objecte més espectacular entre els que s'han recuperat d'aquests anys, cal esmentar, en primer lloc, el fragment de cancell, la barana que separa, en l'església antiga, el santuari de la nau del tem-

ple on se situen els fidels. Fou descobert i publicat pel savi gironí Pere de Palol, que el va trobar com a reble en les construccions del claustre romànic de l'antic convent de Sant Martí Sacosta, seu de l'actual Seminari Conciliar de Girona.

Es tracta d'un bloc de pedra alabastrina blanca amb tonalitats grises, d'uns 0,33 m d'alçada, 0,39 d'amplada i 0,10 de gruix. Una de les cares mostra, fragmentada, una bella decoració bisellada amb una rosassa circular on hi ha una figura romboïdal inscrita que delimita, exteriorment, quatre espais en forma de fusos estriats i que, en la part central, mostra una circumferència en relleu que inscriu una flor de sis pètals.

Fragment d'un cancell visigòtic del segle VII. Al revers, la pedra fou reutilitzada com a làpida sepulcral al cementeri de Sant Martí Sacosta. Fou descobert formant part del claustre del convent dedicat al sant de Tours.

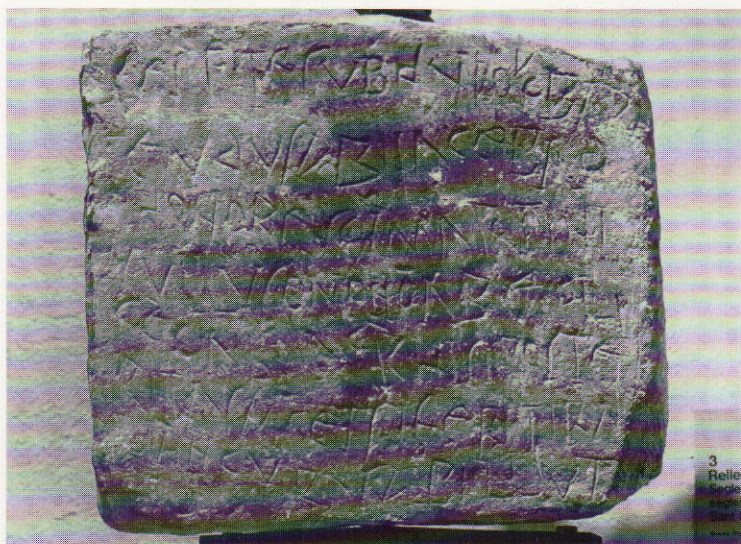


El motiu cal suposar que es repetia amb altres elements que devien complementar i enriquir la decoració. La tècnica emprada, els motius utilitzats i els paral·lels assenyalen una cronologia segura dins del segle VII i unes influències notables de la gran escola centropeninsular que irradia vers la perifèria i arriba fins i tot a la Gàl·lia gòtica.

L'altra cara fou aprofitada en el segle IX, o molt poc després, com a suport d'una inscripció funerària del cementiri que hom construí a redós del temple dedicat al sant bisbe de Tours. Aquest fet té un interès extraordinari, val la pena comentar-lo. En efecte, entre la datació proposada pel fragment de cancell i per la inscripció funerària que determina l'aprofitament de l'objecte hi ha un lapse, relativament curt, d'uns dos-cents anys. Cal suposar també que la barana decorada tingué un període de funcionament que com a mínim caldria fer arribar als anys de la conquesta sarraïna, tot i que, segons sembla, aquesta fou pactada. L'església i el

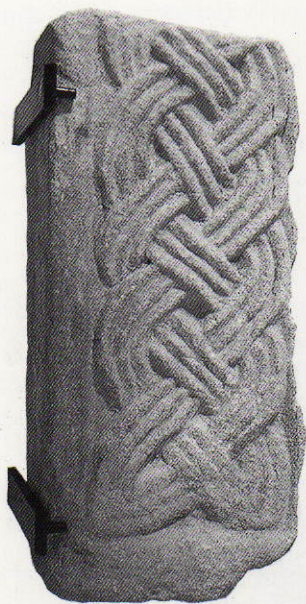
cementiri sorgit al seu entorn són documentats des de molt antic, des del segle IX, sempre amb el mateix nom de Sant Martí Sacosta, un topònim extraordinari que en recorda d'altres de Girona (Santa Eulàlia Sacosta, Palau-sacosta) i que s'associa sovint a un vell camí romà, que pel cas de sant Martí hem pogut reconstruir a partir de la documentació medieval i la topografia actual: una via costeruda que menava vers la porta Rufina.

¿Pot pensar-se en l'existència d'un lloc de culte, al subsòl de l'església del sant confessor, d'època visigoda? El cert és que no ho sabem del cert, però hi ha indicis que cal valorar en aquesta direcció. El lloc és admirable, a tocar un camí, no gaire lluny de la Via Augusta, i el sabem desenvolupat ja en el segle IX. A més, és difícil explicar que el fragment de cancell fos portat de gaire lluny per fer-ne una làpida funerària, pensant, en aquest cas, que havia de venir d'una distància notable, ampliada per l'existència de les muralles.



El cancell del carrer del Llop

AL Museu d'Art de Girona es conserven tres fragments esculpits de pedra sorrenca de Domeny que formen un sol conjunt; una columneta vertical d'uns 0,31 m d'amplada, 0,59 d'alçada i 0,12 de gruix, amb una cara llisa i l'altra amb un entrellaçat de corda triple i un gran relleu esculpit per una sola cara, en dos fragments, prismàtic, d'1,12 m de llargària, 0,62 d'alçada i 0,12 de gruix, amb una decoració complexa, rica i recarregada, amb un tema floral,



quasi geomètric: la parra, amb els raïms, pàmpols, branquillons, fulles. Procedeixen de l'interior de la casa número 1 del carrer del Llop —antiga Via Augusta—, una mica més enllà de les dependències de l'església de Sant Feliu, al costat de ponent, i creiem que formen part d'un mateix conjunt, el fragment d'un cancell decorat, en el qual la peça menor i allargassada seria un dels muntants, al qual s'uniria la plaça gran amb decoració floral.

El lloc de troballa i les característiques de la peça ens fan pensar en la possibilitat que no vinguin de gaire lluny, i en darrer terme que haguessin format part de la decoració interior d'un temple que s'hauria de cercar prop d'aquí. En aquest cas, la proximitat i la importància, al llarg de tota l'antiguitat tardana, del *martyrium* dedicat al sant màrtir gironí sant Feliu, que cal situar fora muralla i per sota de l'església actual, segons confirmen els documents alt-medievals, ens fan pensar en la possibilitat que pertanyessin al temple visigòtic.

De procedència gironina i de lloc indeterminat, cal esmentar un capitell angular, també fet amb pedra sorrenca i tècnica de talla bisell, que presenta una mena de palmetes de regust visigòtic i que hauria estat reutilitzat com a lip-sanoteca més endavant. Es conserva també al Museu d'Art de Girona.

Si bé la datació d'aquestes peces és imprecisa i s'ha de fer a partir d'evidències tècniques i estilístiques, la utilització de la pedra sorrenca de Domeny,

Aquest brançal de pedra sorrenca amb decoracions d'entrellaçats formava part, probablement, d'un cancell amb la peça de la pàgina del costat.

Parietes Rufini, en els textos alt-medievals, el suport utilitzat en època romana, l'acabat i la cronologia antiga de l'ús dels cancells ens fan pensar en la possibilitat que es tracti d'objectes d'època visigoda avançada o molt poc posteriors, dins d'una mateixa tradició. D'altra banda, aquestes troballes ens confirmen la continuïtat al llarg del temps de tallers escultòrics documentats a Girona des de l'alt imperi.

Esmentarem, finalment, la troballa, fins ara mateix única, d'una placa de

cinturó de bronze decorada que cal datar en el segle VII i que constitueix un objecte d'interès notable, pel seu bon estat de conservació, per la seva cronologia precisa i per la seva filiació. Trobada l'any 1972 a les excavacions de Casa Pastors, a l'interior del recinte urbà de Girona, és dipositada al Museu Arqueològic d'aquesta ciutat. Es tracta d'una peça d'uns 8 cm de llargària, 4 d'amplada i 4 mm de gruix, liliforme i lleugerament arronyonada, amb sis protuberàncies laterals disposades paral·lelament, de tal manera que es disposen assenyalant els tres grans espais en què es divideix la cara superior i una setena marcant l'eix longitudinal de simetria. El tema principal són uns motius helicoidals repetits diverses vegades i de dues mides.

Part central del cancell amb decoració de fulles de parra i raïms. Podia procedir del temple de Sant Feliu.



El rerapaís de Girona

Excavació de la necròpolis tardo-romana del carrer de Sant Esteve, a Caldes de Malavella, l'any 1989.



LA ciutat de Girona, seu episcopal documentada almenys des del principi del segle V, la més important des del baix imperi entre Narbona i Barcelona, continuà consolidant aquest lloc preeminent al llarg dels segles de domini visigot i durant l'alta edat mitjana, aprofitant una situació excepcional com a pont entre la Gàl·lia gòtica i Hispània.

Tanmateix, Girona no és l'única ciutat del nord-est peninsular, ni tampoc l'únic bisbat documentat. Des de l'època flàvia, de la darrereria del segle I —i no sembla que hi hagi, més endavant, canvis—, es distingeixen quatre municipis romans que estructuraren el territori: Roses, Empúries, Girona i *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella). Del primer sabem que molt probablement arribà a tenir un bisbe durant el segle V, però per raons que ens són desconegudes el perdé, i passà a dependre de l'església emporitana. En efecte, la vellíssima Empúries superà la gravíssima crisi que l'havia afectat al llarg de l'alt imperi, adaptant-se admirablement a la nova realitat, i esdevingué seu episcopal, molt activa, si més no des del principi del segle VI. Malgrat que Roses encunyà moneda en uns moments concrets del regne visigòtic i Empúries mai, aquesta i no l'altra serà la ciutat principal del territori només per sota de Girona, port actiu i centre de primer ordre, com ho palesa el fet que es convertís en capital comtal després de la conquesta carolíngia. El bisbat, admirablement documentat durant els segles VI i VII, fou engolit per Girona després del 785, sense que en sapiguem la causa. *Aquae Calidae*, tot i que continuà poblada, no reeixí a consolidar-se com a ciutat, i acabà incorporada a Girona, tot perdent ràpidament el prestigi de què devia haver gaudit durant l'alt imperi.



Pel que fa al territori, l'arqueologia documenta una continuïtat tant de les vies romanes com de les vil·les i nuclis d'explotació del país. Hi ha, segons sembla, una minva d'establiments agraris entre l'alt i el baix imperi, cosa que potser podria relacionar-se amb canvis de conreus, una certa concentració de la propietat —sense arribar mai a un gran latifundisme, evident en altres contrades— i amb una intensificació de la ramaderia. Molts dels grans conjunts rurals baix-imperials continuaren funcionant al llarg del domini visigòtic, com és el cas de la fran vil·la de Vilauba (Camós, Pla de l'Estany), que tenim ocupada i funcionant en ple segle VII i on detectem un significatiu i extraordinari augment de la cria del cavall, especialment apreciada i útil durant els segles VI i VII. Les vil·les de Vilablareix, on la continuïtat és clara, amb la dedicació de l'església parroquial a sant Mena, un sant egipci del segle IV; de

Sector industrial de la villa romano-visigòtica de Vilauba. En primer terme, el trull i l'aljub, on es premsava l'oliva.

Montfullà; potser de can Pau Birol, a Bell-lloc del Pla, a Girona, i del Pla de l'Horta, a més d'altres que hom pot rastrejar a partir d'alguns documents del segle IX, ens mostren una continuïtat en relació amb èpoques anteriors.

Pel que fa al comerç, i en aquest cas el registre arqueològic de Girona és idèntic al d'altres punts del territori més ben coneguts (Roses, Empúries, Vilauba, puig Rodon de Corçà, etc...), ens mostren l'arribada de productes d'arreu del món mediterrani —on destaquen, però, els nord-africans—, a través d'una xarxa comercial complexa i ben desenvolupada que fa servir per mercadejar el camí més planer, més segur i més ràpid: el mar.

La conquesta sarraïna

AMB la mort del rei Vítiza (710) tornaren, una altra vegada, les disputes i els conflictes successoris, un mal endèmic que havia estat causa de greus problemes i que ara havia de portar a la desaparició del regne. Mentre el centre, amb Toledo, i l'oest de la península reconeixien l'autoritat de Roderic, l'est i el nord-est, amb Catalunya i la Septimània, sostenien l'autoritat d'Àkhila, fill de Vítiza, que encunyà moneda a Narbona, Girona, Tarragona i, fins i tot, a Saragossa, amb el control directe d'una vastíssima regió i per tant amb una força notable.

Els partidaris dels fills de Vítiza, en la lluita contra l'altre bàndol, que era molt fort i controlava la capital i el tresor reial, feren entrar en joc els sarraïns, els quals havien conquerit Cartago el 696 i s'estenien pel Magrib ràpidament. Havien de proporcionar ajuda militar que facilités la derrota de les hosts de Roderic a canvi d'una forta indemnització i de possibles compensacions territorials més enllà de l'estret, en indrets sotmesos a l'autoritat goda.

L'èxit de la modesta força expedicionària, comandada per Tàriq i formada exclusivament per berbers, que tingué, no ho oblidem, l'ajuda dels enemics de Roderic que féu possible l'esclatant victòria de Guadalete, fou hàbilment explotat pel general, que per comptes de retornar a l'Àfrica o perseguir i sot-

metre les restes de l'exèrcit vençut, es dirigí a tota velocitat cap a Toledo, i capturà la capital i el mític tresor dels gots, on hi havia, entre altres coses, molts objectes procedents del saqueig de Roma per Alaric, el 410. Tàriq demanà ajuda al cap àrab, Musa, del qual era un llibert, i aquest travessà l'estret amb noves forces, entre les quals hi havia gent de nissaga i llengua àrab, i tots ells fidels seguidors del profeta, que van decidir aprofitar l'avinentesa que de manera casual s'havia posat a les seves mans. La submissió ràpida de moltes ciutats mitjançant pacte, la conquesta per la força de Mèrida, on





*Guerrers sarraïns.
Les conquestes de
l'islam es
basaven en l'eficàcia
del seu exèrcit, on
la cavalleria demostrà
una gran rapidesa.
A la pàgina del
costat, Vítiza i
Roderic en sengles
medalles del segle XIX.*

s'havien aplegat bona part de les forces fugides de la derrota de Guadalete, i el pacte segellat amb els fills de Vítiza a Damasc, davant del califa, acabaren convertint tot Hispània en una província de l'imperi àrab i en cap de pont de la penetració vers el cor d'Europa.

Fins al 713, Àkhila continuà controlant i governant, com a rei legítim, bona part de la vall de l'Ebre, Catalunya i Septimània, fins que lliurà els seus drets al califa de Damasc a canvi del reconeixement d'importantíssimes propietats i privilegis. El noble Ardó (713-720), que el succeí, lluità contra l'expansió sarraïna.

La data de la conquesta de Girona per part dels nouvinguts no és ni de bon tros clara. No n'hi ha cap referència segura, i només l'anàlisi de les diverses

cròniques, cristianes o àrabs, ens permeten fer-nos-en una idea aproximada. Ramon d'Abadal, el gran historiador del regne visigot i de la Catalunya carolíngia, que estudià amb dedicació aquestes qüestions, considera molt probable que l'ocupació del nord-est d'Hispània s'efectués entre la tardor del 716 i el 719, essent la data més probable la de l'any 717, en operacions dirigides pel valí Al-Hurr. No fou fins més endavant, a partir del 719, que el nou governador, Al-Samh, travessà els Pirineus i inicià la conquesta de la Septimània, amb l'assalt a Narbona i l'atac a Tolosa de Llenguadoc. El 725, amb la rendició, pactada, de Carcassona i Nimes, quedà acomplerta la conquesta per part dels àrabs de l'antic regne visigot, catorze anys després d'haver-la iniciat.

Sota el domini musulmà

SI del període del domini visigòtic és ben escàs el que sabem de Girona, molt més greu és la situació a l'hora d'estudiar-ne el període de domini àrab. Són, de fet, molts pocs anys, a l'entorn de setanta —dues generacions, pel cap alt—, que, no cal dir-ho, és una etapa molt curta al llarg de la qual pràcticament no hi hagué temps per a grans canvis i modificacions. Intentem aplegar les poques notícies conegudes omplint els buits, gegantins, amb dades aportades per situacions similars i que, d'una manera general, podem aplicar a Girona.

Cal imaginar —no hi ha indicis en contra— que la ciutat es lliurà sense resistència, tal com havia passat en la majoria de les ciutats de l'actual Catalunya, si exceptuem Tarragona, que resistí i fou devastada, i hagueren de fugir vers les costes d'Itàlia el bisbe metropolità, sant Pròsper, i els seus auxiliars, ànimes de la resistència enfront de l'enemic. Tanmateix, la major part del territori degué rendir-se a través d'un pacte de capitulació que indubtablement beneficiava els uns i els altres. Res no sabem sobre el sentit d'aquest tipus de pactes, pel que fa a ciutats de l'actual Catalunya, i no cal dir en el cas concret de Girona, però pactes similars conservats ens poden servir d'ajuda per fer-nos una idea aproximada del seu funcionament i dels



Els Banys Àrabs de Girona són de l'època romànica, però segueixen una tradició basada en l'estructura dels banys romans i musulmans.

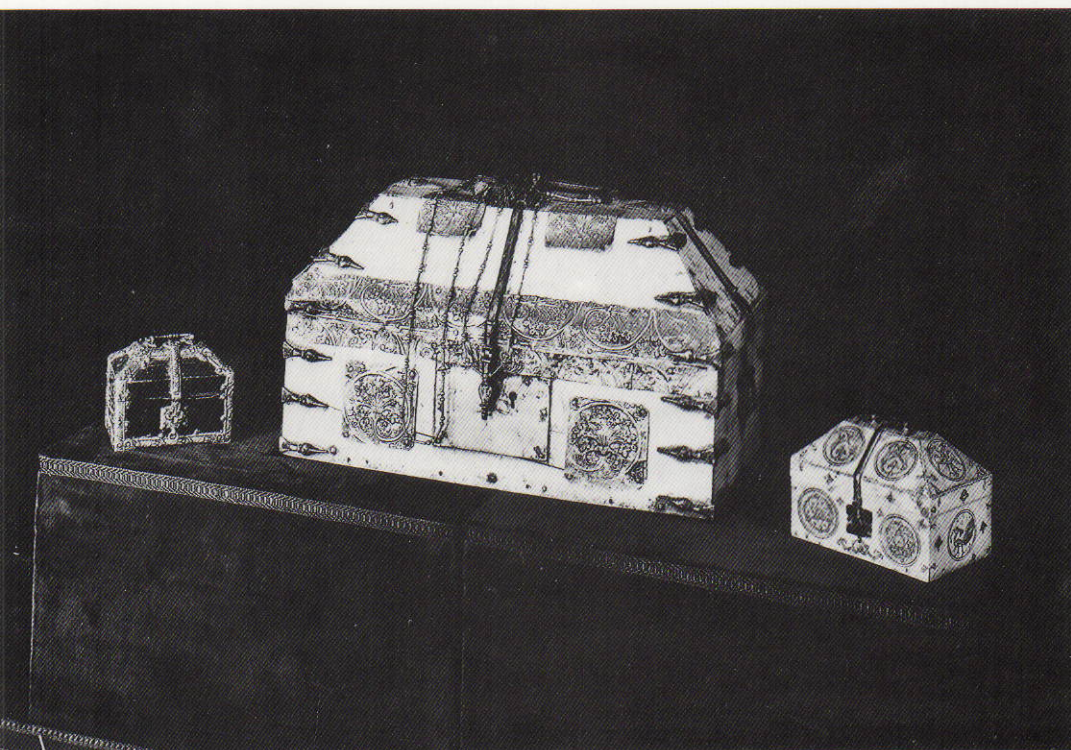
diferents aspectes tinguts en compte. Quan una ciutat o un territori capitulaven, ho feien després d'unes negociacions que definien un pacte que esdevindria un element clau de relació entre la població hispana i els nous senyors. Aquests es comprometien a respectar les propietats i les persones, a no saquejar ni fer violència, a preservar esglésies i llocs de culte, a salvaguardar béns i objectes litúrgics. La continuïtat i la llibertat de les pròpies creences eren assegurades, i hom respectava lleis i jutges. A canvi s'acceptava la nova situació, un nou sistema tributari, no pas tan diferent ni més feixuc que el d'èpoques anteriors, i la política exterior imposada, ara, pels governants àrabs, comprometent-se a no aliar-se amb els seus enemics ni a actuar amb traïdoria. Sovint els antics *comes* i autoritats, després de la rendició, continuaven ocu-

pant els seus llocs respectius. Quedava fixat un impost sobre cada baró major d'edat (*yizya*) seguint la tradició, ben coneguda i arrelada, de la *capitatio*, i de vegades, sobretot més endavant, sobre les terres i propietats. Per aquells que continuaven fidels a la seva pròpia religió, cristians i jueus, hi havia el pagament especial d'un tribut del qual eren eximits els seguidors de Mahoma.

Aquests pactes afectaren Carcassona i Nimes, i molt possiblement ciutats com Barcelona o Girona. La prova més palesa de l'èxit d'aquests pactes i del respecte d'uns i altres a allò que s'havia acordat, i que ens serveix, d'altra banda, per fer-nos una idea força precisa de la tolerància i el respecte dels sarraïns envers els costums i tradicions dels antics estadants, la tro-

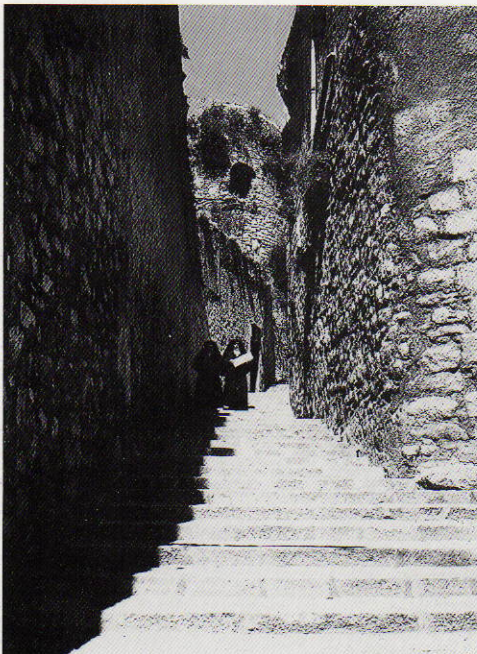
bem en la resistència ferotge de la Septimània musulmana als intents de conquesta a partir del 752, per part de Pipí, el qual no aconseguí consumir-la fins el 759, després de pactar, novament, amb els antics habitants i conduint la frontera als Pirineus. D'aleshores ençà, la nostra ciutat i la seva gent passaren a ser lloc fronterer, amb tot el que això comporta. Tota una sèrie de fets, la propaganda i la pressió franca, feren que l'actitud dels *hispani* canviés, cosa que preparà el camí de la conquesta.

Arquetes aràbiques dels segles XII-XII, conservades al tresor de la catedral de Girona.



Entre Ibèria i la Gàl·lia

A la pàgina del costat, una ciutat visigòtica: Toledo, segons una miniatura del còdex de San Martín de Albelda (segle VII). En aquesta, la muralla gironina del sector de Sant Martí Sacosta.



UN cop lliurada la ciutat als àrabs, vers el 717, degué actuar de plaça forta i punta de llança dels intents per part dels valís àrabs, Al-Hurr i Al-Samh, de continuar l'expansió cap al nord per poder completar l'ocupació de la totalitat del regne visigot, que, com hem pogut veure, s'estenia per tota la Septimània fins a Nimes i el Roine. La resistència de les terres d'una banda i l'altra dels Pirineus a la conquesta sarraïna fou molt més decidida que en altres llocs; després de la renúncia del fill de Vítiza, Akhila II, autèntic rei d'aquests territoris des del 710 al 714 o 715 en lloc de Roderic, l'aristocràcia hispanogoda trià Ardó, de fet el darrer rei independent, per intentar defensar aquestes contrades de la ràpida escamesa musulmana. Fets com la resistència i posterior destrucció de Tarragona, capital metropolitana, la resistència sòlida durant un temps en els ports de muntanya pirinencs, la defensa aferrissada de Narbona, que hagué de ser presa per assalt, i la pacificació definitiva del territori, fent servir la diplomàcia i els pactes com a moneda de canvi, en una data tan reculada com la del 725, corroboren aquesta opinió i constaten, a diferència d'altres llocs, l'existència d'una oposició organitzada.

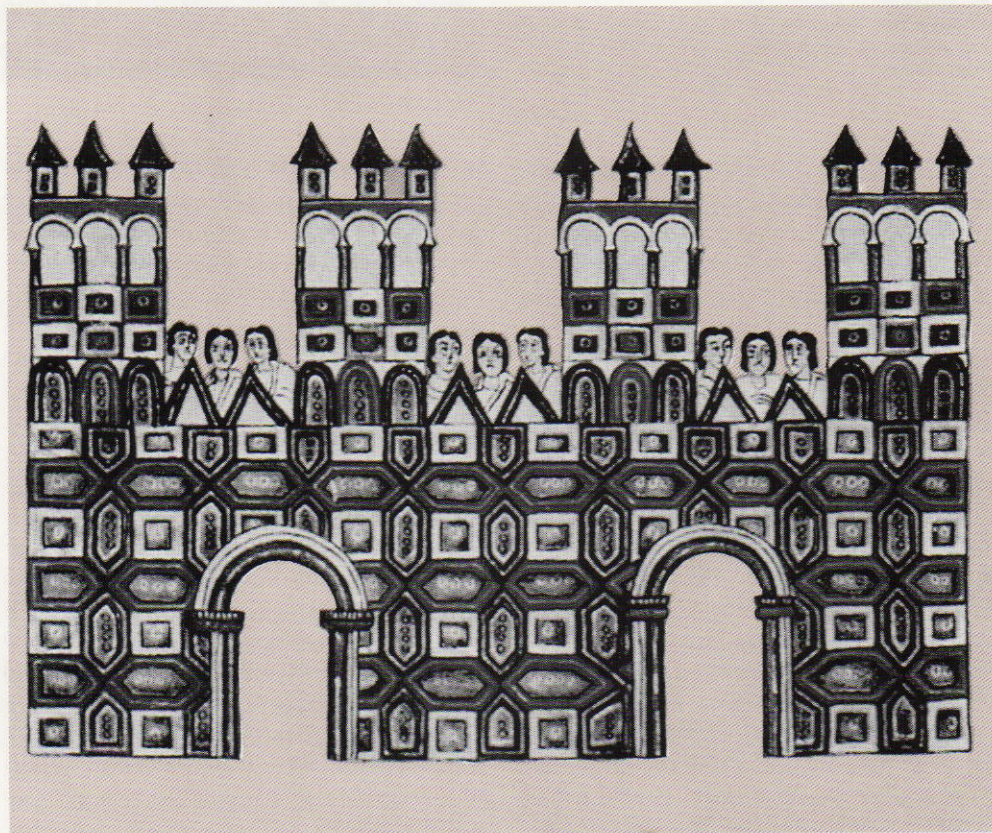
Durant poc més de quaranta anys, Girona, pel que sabem, gaudí de pau, situada en una discreta segona fila, lluny de les fronteres superiors d'Al-Andalus, i continuà, sens dubte, representant un paper similar al que havia fet al llarg del domini visigòtic, de punt d'unió, de pont, entre la península Ibèrica i els territoris de la Gàl·lia. La solidesa de les seves muralles i la seva situació privilegiada sobre l'antiga Via Augusta, en ple funcionament, la confirmaven, de bell nou, en un punt clau.

Després de la submissió —no sense dificultats per part dels francs de Pipí— de la Septimània, la serralada dels Pirineus esdevingué novament la frontera, i Girona la plaça forta més septentrional d'Al-Andalus.

No són gaires les notícies que tenim sobre l'organització territorial de la Hispània sarraina per una etapa tan reculada com és la del segle VIII, però tot fa suposar que hi havia una divisió territorial en *cores* o *kures*, una mena de províncies que correspondrien quasi del tot als bisbats visigòtics, amb un cap responsable i, especialment a les províncies frontereres, amb presència de tropes fidels. Tot i que és probable que Girona fos el nucli central d'una

d'aquestes *cores* o districtes, no en tenim cap seguretat. Tanmateix, les úniques notícies certes sobre aquesta qüestió, relatives a l'any 777, mostren com Sulayman ibn Yaqtan, dit Ibn al-Arabí, era valí o governador de Girona i Barcelona, és a dir, que hom havia concentrat en una sola regió tot el nord-est de Catalunya, aleshores frontera amb els francs i territori que calia guardar i protegir a partir de les dues úniques ciutats fortalesa admirablement situades.

Cap altra notícia, cap altra dada no ens permet d'aprofundir en la reorganització, reformes i modificacions que indubtablement es produïren en aquests anys.



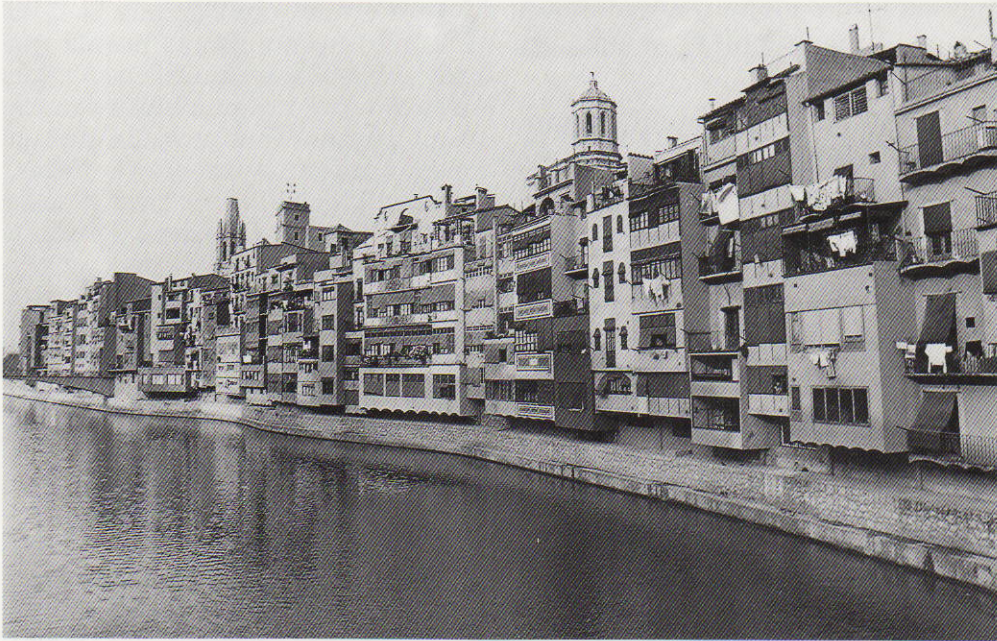
La conquesta carolíngia

Aquest vitrall de la catedral de Chartres presenta escenes de la desfeta de l'exèrcit de Carlemany a Roncesvalles, als Pirineus navarresos.



ENTRE el 759, en què acabà finalment la conquesta de les terres del nord del Pirineu per part de Pipí, i el 778, data de la gran expedició encapçalada directament per Carlemany, no tenim cap dada relativa a Girona o als territoris de l'entorn. Tot sembla indicar una llarga treva entre l'emirat cordovès i els francs, acceptant el que semblava una frontera precisa i defensible. El 777 Sulayman, valí de Girona i Barcelona, enemistat amb Abd al-Rahman I, emir de Còrdova, per assegurar la seva independència i llibertat de moviments visità Carlemany a Paderborn, per demanar-li ajut, tot i posant les ciutats i terres a ell sotmeses sota l'autoritat del rei franc. Aquesta proposta encoratjà Carlemany a preparar una gran empresa militar que tenia com a objectiu la conquesta de tot el territori peninsular de l'Ebre ençà. Dos

poderosos cossos d'exèrcit travessaren els Pirineus, l'un per occident, dirigit pel mateix rei, i l'altre per orient, a través de Panissars o el Portús, i seguint l'antiga Via romana, van trobar-se davant de Saragossa, la clau de la vall de l'Ebre, que no volgué obrir les portes als cristians, els quals amb problemes d'intendència i temorencs de veure's ficats en un parany, es retiraren. Aleshores, en travessar els ports de la serralada pirinenca, la reraguarda i la impedimenta de l'exèrcit foren atacades i destruïdes pels vascons (o gascons?), en un lloc indeterminat que la llegenda i la poesia èpica han situat als Pirineus navarresos, a Roncesvalles, però que alguna hipòtesi brillant, i que caldrà no oblidar, identifica amb alguns dels passos orientals, tal vegada amb Panissars. Sigui com sigui, aquesta expedició, que políticament i militar s'ha de conside-



*Les cròniques afirmen que Girona
va passar a mans de Carlemany
sense batalla.*

rar un greu fracàs, tingué per a la nostra ciutat i per a la Catalunya Vella unes conseqüències extraordinàries. En primer lloc, un exèrcit cristià nombrós, on hi havia —i així ho recorden les fonts— gent de la Septimània, passà per Girona, fent reviure uns lligams tallats en un temps relativament recent. En segon lloc, la sort final de l'expedició, en la qual, no hi ha dubte, s'hi havia compromès gent d'aquestes contrades, determinà un èxode migratori vers el nord, cap al Pirineu, deixant terres i propietats i esdevenint un element que cal no suposar gaire gran, però sí actiu a l'hora de preparar el terreny cap a l'expansió, més modesta però més segura, vers el sud. Aquest grup, anomenat en els textos *hispani*, pressionaren i treballaren per poder retornar a

casa seva. I efectivament, només set anys després, el 785, la ciutat de Girona fou lliurada pels seus habitants a l'exèrcit franc, cal suposar que després d'intenses negociacions que degueren fixar les condicions d'aquest acte. Les dues fonts que recorden aquest fet cabdal són, com sempre, gasives. El *Cronicó de Moissac* diu: «*Eodem anno Gerundenses homines Gerundam civitatem Carolo regi tradiderunt*» («En el mateix any, els homes de Girona lliuraren la ciutat al rei Carles»).

Els *Annals de Barcelona* ho ratifiquen: «*Gerundam civitatem homines tradiderunt regi Karolo*» («Els homes lliuraren la ciutat de Girona al rei Carles»).

A partir d'aquell moment, la ciutat esdevindrà punta de llança de la penetració franca a l'actual Catalunya, continuant en el seu paper de plaça forta, ara però enfront d'Al-Andalus. Només la conquesta de Barcelona, el 801, allunyarà un xic la frontera.

Llegendes i tradicions

L'església de Santa Eulàlia o de Santa Llúcia, prop de la muralla de Sant Pere de Galligants, era de les més antigues de Girona. Actualment fa part d'una propietat particular.

RECORDA una llegenda piadosa que l'església gironina posada sota l'advocació de santa Eulàlia de Mèrida i més endavant de santa Llúcia fou, en temps pagans, àrea ocupada per un temple dedicat a la deessa Venus, damunt del qual s'hauria bastit després del triomf del cristianisme l'església dedicada a la popularíssima màrtir emeritana. Sigui com sigui, aquesta església devia existir ja com a mínim en els darrers anys del domini visigot, car la tradició recorda que aquest fou un dels pocs temples que romangueren oberts al culte cristià durant el breu període de domini musulmà. En relació amb aquest fet, cal recordar l'existència d'una làpida, que es localitzava fa temps al timpà de la portada i que avui es troba encastada a terra, al sòl de l'entrada de l'esglesiola, amb una llegenda de difícil transcripció que diu: *«Hic domus Dei est et porta coeli nec maurorum tempore clausa omnis qui petit accipit»*.



Del conjunt de la inscripció es pot sobreentendre que altres temples devien haver estat clausurats o transformats en mesquites, com pretén també la tradició en relació amb l'actual indret ocupat per la Seu. Pel que fa a aquestes llegendes que no tenen una base segura, cal assenyalar, tanmateix, el fet que el temple dedicat a santa Eulàlia Sacosta —aquest és el topònim precís en la tradició documental— ens és conegut des de molt antic, des d'abans de l'any 1000, amb la qual cosa l'antiguitat relativa de l'edifici queda confirmada. D'altra

La torre de Carlemany, a la catedral, evoca el nom de l'emperador de la barba florida.



banda, la dedicatòria a santa Eulàlia de Mèrida, màrtir durant la ferotge persecució decretada per Diocleciana i Maximiana, en els primers anys del segle IV, és sempre una advocació molt antiga, vellíssima, que sovint confirma un origen molt antic, anterior, en el nostre país, a la conquesta carolíngia. També és interessantíssim l'epítet «Sacosta», topònim característic del pas d'un camí, preferentment una antiga via romana. ¿Pot pensar-se que, a redós d'un camí, molt antic, que potser pujava cap a Montjuïc per abastar la part alta i anava a raure més enllà del Congost, s'hi havia construït una església abans del segle VIII? El cert és que tan sols hi ha indicis, per acceptar aquest fet, que només podrà provar una excavació aprofundida del lloc.

En relació amb l'ocupació de la ciutat pels francs, la llegenda, enormement popular, ha volgut que fos realitzada directament pel gran rei Carles, el qual quedarà lligat a través d'unes fetes llegendàries a la història de la ciutat, que l'arribarà a venerar com a sant. Aquests fets mítics tenen el seu origen en el *Cronícol de Ripoll*, molt tardà, que en referir-se a l'any 785, diu que Carlemany conquerí Girona després de vèncer Mahomet, el cabdill sarraí, després d'haver observat el rei franc senyals i signes divins que conduïren l'acció, a resultes de la qual, i en compliment de la promesa feta per l'èxit de l'empresa, s'hauria edificat el temple de Santa Maria, a l'indret que avui ocupa, substituint l'antiga seu situada a Sant Feliu, fora muralla. Més endavant, altres fets llegendaris, protagonitzats sempre per l'emperador de la barba florida, s'afegiren a la història, ara ja miraculosa, de la conquesta de Girona, porta que haurà de conduir a la Marca Hispànica i als comtats catalans independents.

La modificació d'uns fets

El lliurament de Girona, per voluntat dels seus habitants, a les hosts carolíngies fou un fet d'importància cabdal. Representava el primer èxit en la política meridional de l'emperador pocs anys després de la desgraciada expedició a Saragossa, amb la creació d'un cap de pont, amb base ferma en la nostra ciutat, que havia de fer possible la consolidació d'aquestes conquestes i l'expansió vers el sud. Només el primer any del segle IX s'aconseguí una fita de valor similar amb la captura, després d'un llarg setge, de la ciutat de Barcelona.

Les fonts que refereixen com Girona va obrir les portes als carolíngis, tal com s'ha vist, són clares i coincidents, però, tanmateix, gasives.

Potser aquestes circumstàncies, però sobretot la plena consciència que havia estat un fet cabdal en la història de la ciutat, va fer que la notícia, senzilla i gens heroica, s'anés enriquint de detalls de tota mena que l'enaltien, que la feien brillar tal com corresponia al moment més gloriós d'aquesta civitas des de la seva fundació.

Quan, uns anys més tard, s'hauran de tornar a narrar aquests fets, ja no n'hi haurà prou de comentar que els ciutadans de Girona obriren la porta als exèrcits francs. Caldrà ennoblir la gesta des de tots els punts de vista, i especialment el religiós i el bèl·lic. I caldrà, també, dotar la crònica d'uns protagonistes adequats als fets. El Cronicó de Ripoll tardà en sistematitzar tota aquesta evolució. Llegim-lo, val la pena:

«Llavors Carles, de sobrenom el Gran, en l'any del Senyor del 786, capturà la ciutat de Girona, vencent en combat Mahomet, rei d'aquesta ciutat. I mentre prenia aquesta ciutat molts varen veure que plovia sang, i varen veure senyals en el cel i signes de la creu en els vestits dels homes. I va manifestar-se en el cel una creu de foc damunt del lloc on ara hi ha l'altar de la benaurada Verge. I per aquesta circumstància canvià la seu (episcopal) al lloc on és ara, la qual, fins llavors, era a l'església de Sant Feliu».

Primerament, la conquesta de la ciutat és obra de la personalitat abassegador de Carlemany, el qual directament condueix l'exèrcit a la victòria. Així es lligava íntimament la història de la ciutat amb l'emperador de la barba florida. A més, l'èxit costa, i cal vèncer en lluita aferrissada el rei moro de Girona, que amb tota intenció se'ns recorda que es deia Mahomet, com el profeta, estructurant un



Malgrat que, probablement Carlemany no va posar els peus a Girona, la tradició popular li va atribuir la conquesta directa de la ciutat, i l'Església local el tingué per sant.

paral·lelisme senzill de les guerres constants dels cristians amb els sarraïns, indicant-ne el resultat final. Per acabar, uns signes meravellosos visibles en el cel confirmarien, si calia, la importància extraordinària de la jornada que tenia lloc, no casualment, en aquesta poderosa ciutat.

Tots aquests senyals prodigiosos varen servir, també, per marcar el camí de la decadència de l'església del sant màrtir Feliu —de valor incalculable en els primers anys de cristianisme en aquest país—, en benefici de l'església catedral dedicada a la Verge Maria, advocació especialment popularitzada pels francs. Era l'inici de la fi d'una situació que portaria el sant gironí a perdre fins i tot el patronatge de la vila a mans de sant Narcís.

D'aleshores ençà, la figura de Carlemany i la ciutat de Girona aniran lligats, i els fets breus i senzills d'una defecció quedaran ennoblits per la boira de la llegenda i el mite.

Ciutat de frontera

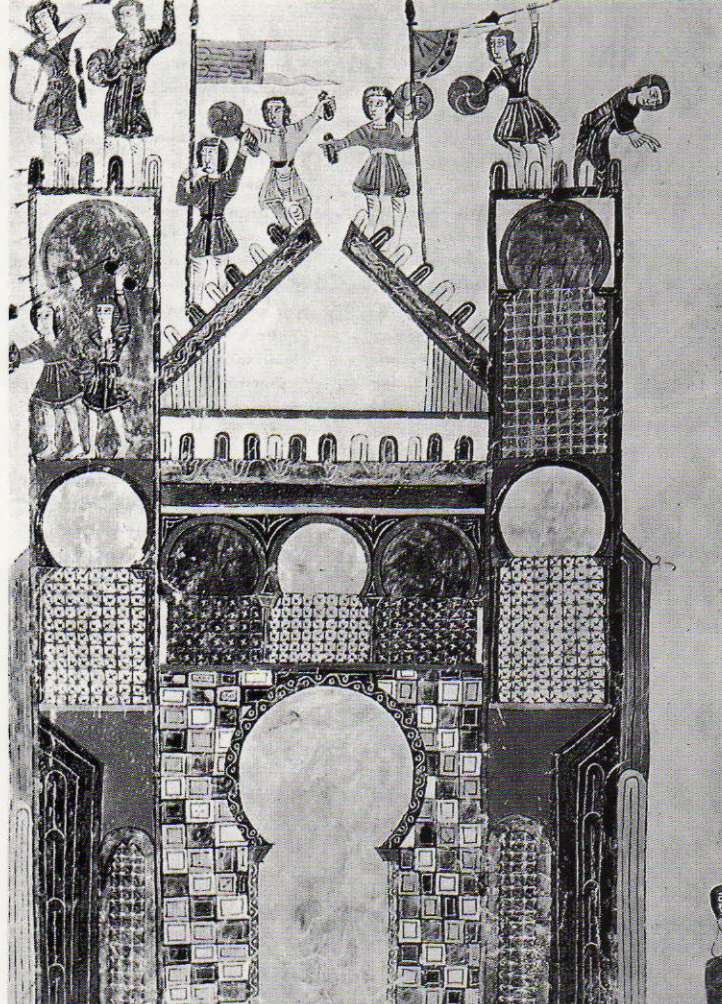
LA nostra ciutat, que ha fet sovint al llarg de la seva història el paper de baluard fronterer, cosa que ha determinat algunes de les seves característiques, fou la fortalesa més septentrional de l'emirat de Còrdova des del 759, i després d'obrir les portes, per decisió conscient dels seus habitants, a l'exèrcit franc, el 785, esdevingué, durant setze anys, la plaça forta meridional del regne carolingi enfront de l'emirat. Només la conquesta, per la força, de Barcelona, el 801, li permeté de situar-se en una segona línia, sense, però, que aquest fet determinés un allunyament del perill d'escomeses, ràtzies i setges

que de tant en tant les tropes sarraïnes efectuaven sobre aquests territoris. De fet, no fou fins després de la conquesta i destrucció de Barcelona per Almanzor, el 985 —l'última gran expedició dels musulmans contra la Catalunya Vella—, que Girona perdé el paper de castell avançat, exposat sempre a una nova atzagaiada, amb tot el que això significava per a la població de la ciutat i del seu territori i per a llur estabilitat.

L'any 794 —el 177 de l'hègira— tingué lloc una de les ràtzies més dures, per la preparació, volada i resultats, que Còrdova envià contra els francs, molt probablement com a resposta dels emirs cordovesos a la política de Carlemany al sud dels Pirineus. Les fonts àrabs i cristianes coincideixen en l'abast i el resultat de l'expedició, que, ben orga-

Guerrers de l'època d'Almansor, segons una il·lustració de la Bíblia de Sant Pere Roda, conservada a la Biblioteca Nacional de París





Setge d'una ciutat de l'Alta Edat Mitjana, en una miniatura del Beatus de Girona (segle X).

nitzada, posà setge primer a Girona, devastant-ne els camps i contrades, però sense arribar a prendre-la, malgrat la utilització de poderoses màquines de guerra, i després a Narbona. En acabar el bon temps, retornà cap al sud amb un botí extraordinari.

Altres expedicions importants foren les de l'any 827, en què de bell nou l'exèrcit sarraí arribà davant els murs de Girona i destruí les collites i els arbres, cremà béns i esglésies i matà els seus habitants, si hem de creure els documents de l'època; i la de l'any 846, en temps d'Abd al-Rahmân II, dirigida per Abdelquerim, que assetjà Girona i

oprimí les seves rodalies i anà fins més enllà dels Pirineus.

A partir d'aquest moment, les notícies segures escassegen, tot i que hi ha indicis per pensar en una nova ràtzia sobre aquest territori durant el califat d'Abd al-Rahmân III (912-961). No hi ha notícies que l'expedició victoriosa d'Almansor contra Barcelona afectés Girona i rodalies, però no podem menys que imaginar el temor i l'esglai que degué comportar per a tota la Catalunya Vella i especialment per a Girona, que durant uns pocs dies tornà a ser l'avantguarda davant dels sarraïns.

Les ràtzies sarraïnes

Cavaller àrab, segons un dibuix del segle X. Les expedicions saquejaven i destruïen, però recercaven sobretot la submissió i el profit material.



ELS cops de mà periòdics que l'exèrcit musulmà efectuà sobre les possessions cristianes tenia una mecànica molt precisa i uns objectius clars. Després d'aplegar les tropes, normalment a Còrdova, amb importants contingents mercenaris, aquestes s'adreçaven vers el nord, uns cap a l'oest, uns altres cap al centre i els altres cap a llevant, segons una decisió presa en raó del moment concret. L'expedició, que començava a mitjan primavera, penetrava ràpida a l'interior del territori cristià, saquejant i destruint, i obligant els habitants d'aquestes contrades a amagar-se a les muntanyes, a les valls profundes o a l'interior de les ciutats poderosament fortificades. De vegades se n'assetjava alguna durant un temps, però sense gaire esperança de poder-la capturar, car en acabat l'estiu calia retornar al lloc d'origen. Almansor portà aquestes operacions a la màxima perfecció, atrevint-se fins i tot a prendre per assalt ciutats sòlidament defensades, d'on aconseguí treure un botí extraordinari. No cal dir que el que es pretenia eren guanys materials i castigar i aterrir, el pagament de pàries o una treva dels enemics, però mai, o molt rarament, conquestes territorials.

Un text esplèndid de l'historiador àrab Ennuguari ens recorda els fets de l'expedició de l'any 793:

«L'any 177 envià Hixem a Abdelmèlic b. Abdelgàhid b. Moguits, d'expedició militar. Entrà al país dels francs i arribà a Narbona i Girona. Començà Abdelmèlic per Girona, en la qual hi havia defensors francs; el musulmà matà els homes, anorregà les seves muralles i estigué a punt de conquerir la plaça. De Girona marxà a Narbona, on féu semblantment, i s'internà pels pobles; recorregué el país de Cerdanya, del qual perdonà només les dones i els

infants; matà els combatents, assolà la terra durant alguns mesos, bo i destruint els castells, cremant i saquejant; l'enemic fugia esmaperdut davant seu, i el musulmà s'internà en les ciutats d'aquells; se'n tornà amb un botí tan quantiós, que no seria possible comptar-lo. Aquesta expedició fou la més famosa dels musulmans a Espanya».

L'historiador Abenadarí narra els mateixos fets així:

«L'any 177 envià l'Imam Hixem a Abdelmèlic b. Abdeluàhid b. Moguits, amb l'expedició d'estiu, contra la terra dels cristians; arribà fins a Girona; l'assetjà, i amb màquines de guerra hi

féu forat en els seus murs; [després] s'aproximà al país del Magos, i es passejà durant alguns mesos pel país enemic, on cremà les masies, arruinà els castells i llençà l'exèrcit damunt la ciutat de Narbona; fou una conquesta famosa. El cinquè del botí arribà a 45.000 monedes d'or pur».

De l'altre costat conservem un document de l'any 828 que recorda el terror viscut durant l'escomesa:

«L'any abans [el 827] els enemics del Crist entraren en el reialme [franc] i cometeren cruels depredacions impunement; cremaren esglésies, captivaren poblacions, assassinaren els servidors de Déu».



Soldats de Déu a la conquesta d'Hispania, representats en una miniatura de la Biblioteca Nacional de París.

Vocabulari

Aula Regia o Ofici Palatí: Consell assessor de la monarquia visigoda. Era integrat per alts funcionaris, els palatins, i també per personatges nomenats pel rei, com per exemple els bisbes dels encontorns de la ciutat de Toledo.

Cancell: Clos format darrere una porta d'entrada per dues parets laterals i una de transversal on hi ha una segona porta.

Castellum: Complex urbà, normalment fortificat, situat dins de la jurisdicció territorial d'un municipi, colònia o ciutat.

Capitatio-iugatio: Impostos d'origen romà de tipus personal i també relatius a les possessions territorials, diferenciats segons el tipus de conreu o d'explotació.

Cella memoriae: Temple cristià dedicat a la memòria d'un sant, sovint un màrtir, que pot estar enterrat en el subsòl. Moltes vegades a l'entorn hi ha un cementiri.

Comes: Càrrec d'origen romà d'època baix-imperial que feia referència als acompanyants de l'emperador i que sovint tenia càrrecs administratius o militars a províncies. En època visigòtica serveix per designar també els encarregats d'administrar en nom del monarca districtes provincials. El territori sota el seu domini podia rebre el nom de *comitatus*.

Diòcesi: Circumscripció, districte. Dioclecià (245-313 dC), en la seva reorganització general, dividí l'imperi en 4 prefectures, 12 diòcesis, subdividides en 96 províncies. Al capdavant de cada diòcesi hi havia un vicari. La diòcesi d'Hispania comprenia tota la península Ibèrica i la Mauritània Tingitana. Més endavant, «diòcesi» significarà circumscripció eclesiàstica dependent d'un bisbe.

Dux: General. En època visigoda, el primer magistrat d'una província, dependent directament del rei i amb comandament militar.

Fisc: Districte fiscal d'època visigòtica on es percebien i es concentraven els impostos d'un *territorium* o *comitatus*. La seu del fisc es localitzava en una ciutat important del districte on anaven a parar els tributs de les diferents zones. Així, sabem que al final del segle VI Barcelona era la seu del districte fiscal on tributaven les terres dels bisbats de Tarragona, Barcelona, Ègara, Empúries i Girona.

Hègira: Fugida de Mahoma de la Meca cap a Medina. La data d'arribada (16 de juliol del 622) marca l'inici del calendari o era musulmana.



Fermall de cinturó, de bronze, datat del segle VII. Fou trovat a les excavacions de Casa Pastors.

Homiliari: En època visigòtica, fa referència a col·leccions o recopilacions d'homilies i sermons, obra d'importants autors cristians, que eren llegides en diferents festes o celebracions de l'any litúrgic. Els manuscrits d'homiliaris visigòtics que es conserven són tardans (segles X-XI), si bé semblen tenir el seu origen en col·leccions formades en el mateix segle VII.

Liber Hymnorum: Llibre on en època visigòtica es va anar recopilant una ingent quantitat d'himnes litúrgics, i que s'usava sobretot en la celebració de l'ofici, bàsicament el catedralici. Sembla que anteriorment al segle VII es coneixien a Hispània prop de 150 himnes litúrgics.

Liber Manuale: Llibre litúrgic del «ritu hispànic», que contenia els textos eucològics per a la celebració eucarística, ordenats seguint l'ordre de l'any litúrgic. La situació d'aquest llibre en època visigòtica s'ha reconstruït a partir de manuscrits de Toledo i Silos dels segles IX-XI.

Liber Orationum Festivus: Un dels llibres més característics i peculiars del «ritu hispànic». Conté els textos eucològics per a la celebració de l'ofici catedralici festiu; les oracions que acompanyen les antífofes i els responsoris de l'ofici matutí, o de les hores menors durant la Quaresma; les oracions *completuriae* de l'ofici de vespres i matutí i, finalment, els textos de les *benedictiones* que el sacerdot impartia al poble al final dels grans oficis catedralicis.

Limes: Les fronteres de l'imperi romà, sòlidament fortificades i defensades.

Marca Hispànica: Denominació emprada pels analistes francs del segle IX per designar un dels territoris fronterers de l'Imperi Carolingi, corresponent a la zona nord del país que més tard es convertí en Catalunya.

Martyrologium Hieronymianum: Antic martiriologi cristià (segle V), format a partir de la incorporació de diversos calendaris de procedència oriental i occidental, i que conté els noms dels sants, ordenats seguint els diferents dies de l'any.

Metropolità: Bisbe amb una dignitat jeràrquica superior, de l'autoritat del qual depenen un seguit de diòcesis. El bisbe de Tarragona, la capital de la província Tarraconense, era el metropolità dels bisbes d'aquest territori, i en concret dels bisbes del futur territori català.

Ofici diví: Celebració de la pregària cristiana, establerta per a diferents moments de la jornada. Aquest rés era força diferent segons que es realitzés a les catedrals (o pel clergat), limitat a la celebració de dos oficis menors (vespertí i matutí), o bé en els monestirs, caracteritzat per l'existència d'un gran nombre de moments de pregària durant la jornada.

Oracional de Tarragona: «Liber Orationum Festivus» vigent en les celebracions litúrgiques de la ciutat metropolitana de Tarragona durant el segle VII, el text del qual ens és conegut avui gràcies a un còdex visigòtic del segle VII conservat a Verona i a un altre del segle IX conservat a Silos.

Passio: Escrit essencial litúrgic que descriu les actes o la passió d'un o d'uns sants màrtirs i que era llegit als fidels en el dia de l'anyiversari del seu martiri, durant l'ofici nocturn, o de vegades dins la missa.

Passionarium: Llibre litúrgic del «ritu hispànic» on s'agrupaven les actes dels màrtirs o *passiones*, agrupades en ordre cronològic segons la seva commemoració dins de l'any litúrgic. La situació d'aquest llibre litúrgic en època visigòtica, fins al segle VII, la coneixem gràcies a dues recopilacions posteriors, d'època alt-medieval: l'anomenat *Passionari* de Cardeña, de mitjan segle X, i el de Silos, del segle XI.

Ritu hispànic: El «ritu hispànic», també conegut tradicionalment amb el nom de «mossàrab» o «visigòtic», és la litúrgia autòctona que es va desenvolupar a Hispània, d'una manera ben definida a partir del segle VI, i que restà en vigor fins a la seva supressió, en el segle XI, durant el pontificat de Gregori VII (1073-1085).

Septimània: Territori al nord dels Pirineus controlat pel regne visigot i que anava des de Carcassona fins a la Mediterrània, i de la serralada pirinenca fins a les boques del Roine.

Territorium: En època visigòtica, subdivisió provincial regida per un *iudex*, que depenia directament del cap de la província o *dux*.

Valí: Governador musulmà d'una província o d'una part d'una província.



*Lápida sepulcral paleocristiana,
procedent d'Empúries.*

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d': «Alta edat mitjana», a *Història dels catalans*, Vol. I, pp. 467-581. Barcelona, 1962 (2a edició).
- ABADAL, Ramon d': *Dels visigots als catalans I. La Hispània visigòtica i la Catalunya carolíngia*. Barcelona, 1974 (2a edició).
- ABADAL, Ramon d': *Catalunya Carolíngia I. El domini carolíngi a Catalunya*. Barcelona, 1986.
- ÁLVAREZ RUBIANO, P.: «La Crónica de Juan Biclarense», *Analecta Sacra Tarracoen-sia*, XVI, pp. 7-44. Barcelona, 1943.
- AMICH, N. M.: «Sant Narcís i sant Feliu», a *Sants de Catalunya*, Comissió Eclesial del Mihenari de Catalunya, pp. 149-153. Barcelona, 1989.
- BALANÀ, P.: *Els musulmans a Catalunya (713-1153). Assaig de síntesi orientativa*. Sabadell, 1990.
- BARRAL, X.: «Transformacions de la topografia urbana a la Hispània cristiana durant l'antiguitat tardana», a *Actes IX Simposium de prehistòria i arqueologia peninsular*. II Reunió d'arqueologia paleocristiana hispànica (Montserrat, 1978), pp. 105-132. Barcelona, 1982.
- BRUNSÓ, M.: «San Félix, el Gerundense», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XIX, pp. 247-268. Girona, 1968-69.
- CALZADA, J. - ESTEVA, LL.: «Sant Feliu l'Africà i Sant Feliu de Guíxols», a *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 3, pp. 11-70. Sant Feliu de Guíxols, 1984.
- CAMPOS, J.: *Juan de Biclara, Obispo de Gerona. Su vida y su obra*. Madrid, 1960.
- DÍAZ Y DÍAZ, M. C.: «Un sermón en honor de San Félix de Gerona», a *Anécdota visigòtica*, I, pp. 63-66. Universidad de Salamanca, 1958.
- DORCA, F.: *Colección de noticias para la historia de los Santos Mártires de Gerona...* Barcelona, s.d [1806].
- FÀBREGA, A.: *Pasionario Hispánico (Siglos VII-XI)*, 2 vols. Madrid-Barcelona, CSIC, 1953.
- GARCÍA MORENO, L. A.: *Prosopografía del reino visigodo de Toledo*. Salamanca, 1974.
- GARCÍA MORENO, L. A.: *Historia de España visigoda*. Madrid, 1989.
- GARCÍA RODRÍGUEZ, C.: *El culto de los santos en la España romana y visigoda*. Madrid, 1966.
- LAMBERT, A.: «La famille de Saint Braulio et l'expansion de la Règle de Jean de Biclara», a *Universidad*, X, pp. 65-80. Saragossa, 1933.
- MATEU, F.: *Las monedas visigodas del Museo Arqueológico Nacional*. Madrid, 1936.
- MATEU, F.: «Las monedas visigodas de Gerona», a *Actas y memorias de la Sociedad Española de Antropología, Etnología y Prehistoria. Homenaje a Julio Martínez-Santa-Olalla*, Vol. II, XXII, pp. 167-168, lám. XIX-XX. Madrid, 1947.
- MILLÀS I VALLICROSA, J. M.: *Textos dels historiadors àrabs referents a la Catalunya carolíngia*. Barcelona, 1987.
- NOLLA, J. M.: *La ciudad romana de Gerunda*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1977.
- NOLLA, J. M.: *Girona romana. De la fundació a la fi del món antic*. Quaderns d'Història de Girona, 2. Girona, 1987.
- NOLLA, J. M.: «Gerunda: dels orígens a la fi del món antic», a *Fonaments, prehistòria i món antic als Països Catalans*, 7, pp. 69-107. Barcelona, 1988.
- NOLLA, J. M. - ALBERCH, X. - MERINO, J. - VIVÓ, D.: «El sector oriental de les muralles de Gerunda. Noves aportacions al seu coneixement (Campanya d'excavacions de 1987 a la Torre Gironella)», a *Cypsela*, VII, pp. 111-130. Girona, 1989.
- NOLLA, J. M., AMICH, N. M.: *Els orígens del cristianisme i la baixa antiguitat al nord-est de Catalunya. Una aproximació*. (en premsa).
- NOLLA, J. M. - AMICH, N. M. - CASAS, J. - CASTANYER, P. - PUERTAS, C. - SAGRERA, J. - TREMOLEDA, J.: «La Girona romana. El domini visigòtic», a *Història de Girona*, Fasc. 2, pp. 37-72. Girona, ADAC, abril 1991.
- NOLLA, J. M. - CASAS, J.: *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*. Girona, 1984.

PROCEDÈNCIA DE LES FOTOGRAFIES

ORLANDIS, J.: *Història de Espanya. La Espanya visigòtica*. Madrid, 1977.

ORLANDIS, J.: *La vida en Espanya en tiempo de los godos*. Madrid, 1991.

PALOL, P. de: «Escultura de época hispano-visigoda en Gerona», a *Analecta Sacra Tarraconensis*, XXIII, pp. 1-13. Barcelona, 1950.

PALOL, P. de: *Arqueología Cristiana de la España romana siglos IV-VI*. Madrid-Valladolid, 1967.

PALOL, P. de: «Algunes reflexions entorn del primer cristianisme gironí. El màrtir sant Feliu, Sant Feliu de Guixols i Gerona», a *Àncora*, núm. Festa Major. Sant Feliu de Guixols, 1968.

PALOL, P. de: «Del baix imperi a la presència dels àrabs», a *Jornades d'història de l'Empordà*. Homenatge a Pella i Forgas, pp. 123-128. Gerona, 1987.

PALOL, P. de - RIPOLL, G.: *Los godos en el occidente europeo. Ostrogodos y visigodos en los siglos V-VIII*. Madrid, 1988.

De l'Arxiu d'Imatges de l'Ajuntament de Gerona (J. Sánchez) són les fotografies de la portada i de la pàgina 82, de l'Arxiu d'Imatges de la Diputació, les de les pàgines 9 i 51.

Les de les pàgines 7, 11, 50, 76 i 77 pertanyen a la col·lecció de Josep Clara. Les de les pàgines 6, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 33, 38, 39, 46, 47, 48, 61, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 83, 91 i 93 són dels mateixos autors del llibre. La de la pàgina 81 és de J. Segur i la de la pàgina 45, reproduïda del llibre *Gerona arqueològica y monumental*, de J. Pla Cargol.

TÍTOLS PUBLICATS

Girona abans de Girona

(Prehistòria)

Per Eudald Carbonell i Enriqueta Pons

Girona romana

(De la fundació a la fi del món antic)

Per Josep Maria Nolla

Girona goda i sarraïna

(476-785)

Per Narcís M. Amich i Josep M. Nolla

Girona carolíngia

(Del 785 a l'any 1000)

Per Gabriel Roura

Girona medieval

L'etapa d'apogeu (1285-1360)

Per Christian Guilleré

Girona sota el franquisme

(1939-1976)

Per Josep Clara

PROPERES TÍTOLS

Girona medieval

Crisis i desenvolupament (1360-1460)

Per Christian Guilleré

Girona medieval

(1460-1516)

Per Jaume Portella

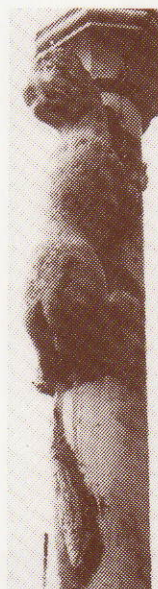
Girona al segle XVII

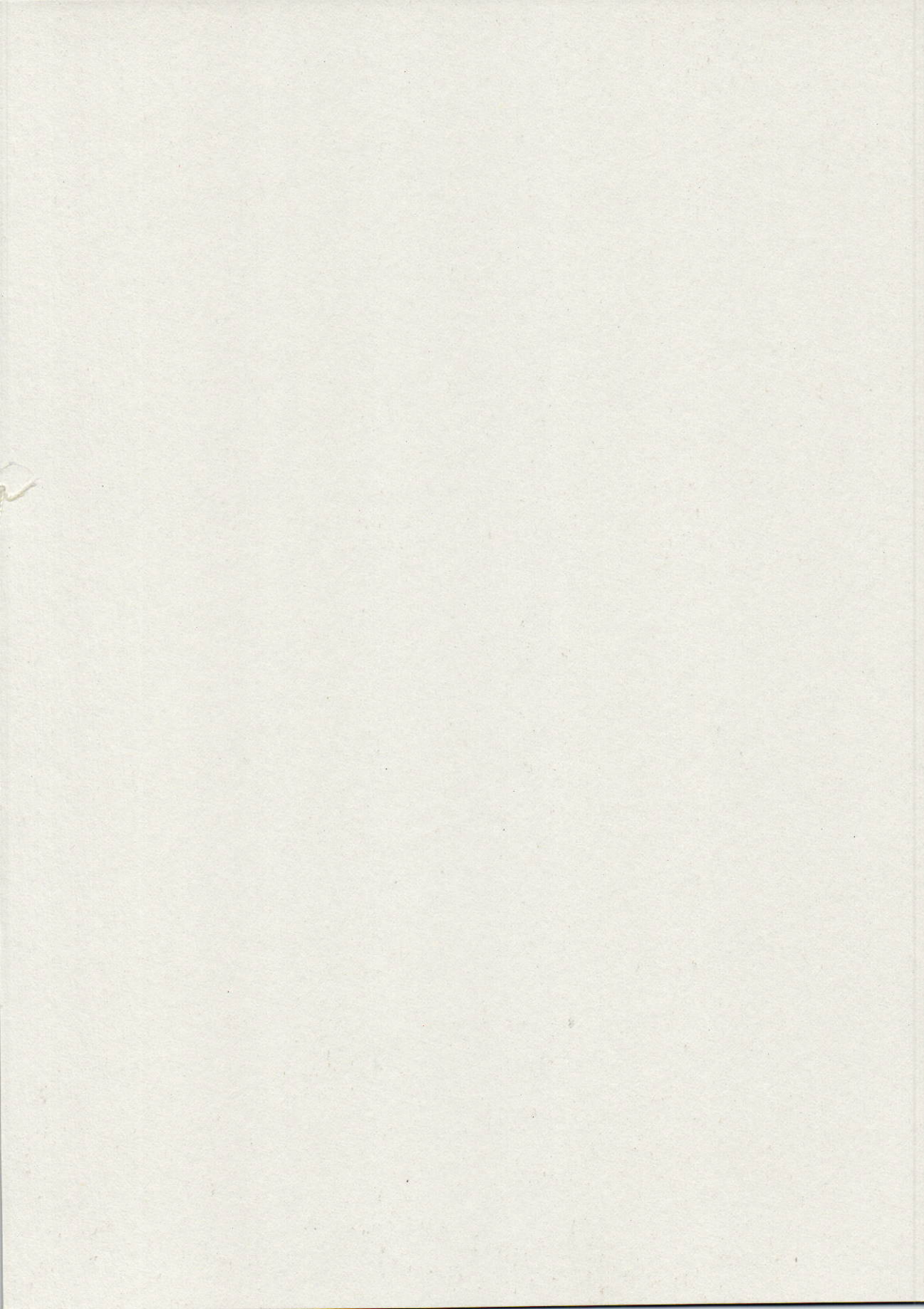
Per Joan Busquets i Antoni Simon

Girona 1898-1923

Per Joan Puigbert

Quaderns d'història de Girona és una col·lecció de llibres que posen a l'abast d'un públic ampli, de manera ordenada i rigorosa, tota la informació existent sobre el passat de la ciutat. Els millors especialistes de cada període hi ofereixen el resultat de noves investigacions i obren nous camins a la interpretació sobre els orígens i el desenvolupament de l'àrea urbana de Girona. La col·lecció aplega una valuosa informació gràfica, en bona part poc coneguda.





Narcís M. Amich i Raurich (*Girona 1963*) es va llicenciar en Geografia i Història, el 1986, a la Universitat de Barcelona, en l'especialitat de Prehistòria i Història Antiga. D'aleshores ençà ha col·laborat assíduament amb el Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, publicant diversos articles d'arqueologia local, i ha intervingut també en la redacció d'obres col·lectives com *Sants de Catalunya* (Barcelona 1989), o en la *Història de Girona* publicada per l'ADAC (Girona 1991). Ha format part també de la junta del Centre d'Estudis Diocesà. Juntament amb J.M. Nolla, té en curs de publicació la monografia *Els orígens del cristianisme i la baixa antiguitat al nord-est de Catalunya*. Una aproximació.

Josep M. Nolla i Brufau, nascut el 1949, es doctorà a la Universitat Autònoma de Barcelona el 1977. Ha excavat en diversos jaciments d'aquestes contrades i s'ha interessat especialment pel món romà i l'antiguitat tardana. És professor de l'Estudi General de Girona. En aquesta mateixa col·lecció, ha publicat el volum corresponent a la Girona romana (1987).